

Mikszáth Kálmán
Magyarország
lovagvái

*Mercator
Stúdió*

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 033 9

Mercator Stúdió, 2005

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@t-online.hu

MIKSZÁTH KÁLMÁN
MAGYARORSZÁG LOVAGVÁRAI

ABONYI ZOLTÁN
RAJZAIVAL

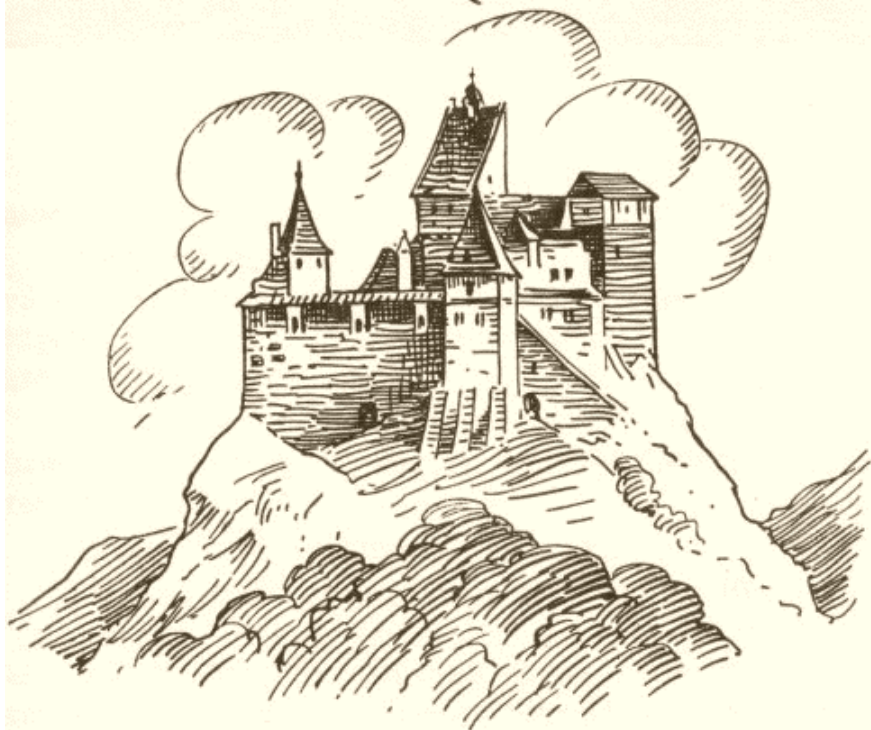
TARTALOM

KŐHALOM	7	MESÉS VÁRAK	57
CSICSÓVÁR	9	A MAKROMANNOK VÁRA	60
SELMECVÁRA	12	KAPIVÁR	62
VILÁGOS	14	ÉRSEK-ÚJVÁR	65
ZBORÓ	17	SÁROS-PATAK	67
LIKAVA VÁRA	19	A SZEGEDI VÁR	69
KRASZNAHORKA	22	KIRÁLYOK VÁRA	72
GALAMBÓC	25	A VÁRAK KIRÁLYA	75
AJNÁCSKŐ	27	A CSÁK FÉSZKE	78
A KERESDI VÁR	29	BECKÓ VAGY BOLONDÓC	81
CASTRUM LÉTA	31	CSÓKAKŐ	84
KÉKKŐ VÁRA	33	FOGARAS	87
SOMLYÓ VÁRA	36	DRÉGELY	91
ÁRVA	40	GÚNYVÁR	96
SZÁDVÁR	42	SÓVÁR	98
SZÉKELYKŐ	45		
CSEJTEVÁR ÉS ASSZONYA	47		
KOSZTOLÁN	50		
VENETURNÉ VÁRA	54		

MIKSZÁTH KÁLMÁN
MAGYARORSZÁG LOVAGVÁRAI

ABONYI ZOLTÁN
RAJZAIVAL

MIKSZÁTH KÁLMÁN
MAGYARORSZÁG
LOVAGVÁRAI

ABONYI ZOLTÁN
RAJZAIVAL

KŐHALOM

A Homorod völgyéből emelkedik ki az a bazalthegy, amelyen Kőhalom vára áll, nem messze Brassótól.

Nem volt amolyan parádés vár, ahol kevély várurak székeltek volna. Nagy ősök arcképei soha sem függtek a falakon, büszke címereknek, száz csatatérről összehordott kopjának, pajzsoknak semmi nyoma sincs itt.

Ez a vár nem épült dölyfös vakmerő nagyúr számára, hanem egy szerény ügyefogyott emberke építette a maga részére.

S ennek a neve ljedelem.

(Látszik ebből is, hogy már közel járunk Brassóhoz!)

Kőhalom helység német lakói emelték Kőhalom várát közkölségen, hogy veszedelmek idején legyen hova menekülniök, biztos helyre lerakniok féltettebb kincseiket, hogy küldhessék asszonyaikat, gyermekeiket, ha baj van. S baj ugyan elég volt mindig a kies Erdélyországban.

Valami nagyobb történelmi multja nem volt a várnak. Szerény polgári külseje nem takar fényes szerepet. Hanem erősnek elég erős volt s ez kitűnt 1323-ban, mikor Hening szász ispán fellázadt Róbert Károly királyunk ellen. Tamás vajda ekkor legelőbb is Kőhalom várát fogta ostrom alá, s az igen sokáig védte magát.

Háromszáz évvel később meg Bethlen Gábornak volt baja a szászokkal s később ide záratta az ellene esküdt segesvári polgármestert, Orendi Márton uramat.

Úgy látszik, hogy ezentúl is sokszor használták börtönnek az erdélyi fejedelmek. E század elején a vár egyik bástyájában még két roppant vasbilincs függött a falon. Hát bizony ezeket sem kedvtelésből viselték!

E helyütt az olvasható a falba vésvé nagy betűkkel: „Én Bánfi András itt voltam fogva, 1678 die 25 julii”.

Ki volt Bánfi András, miért volt itt fogva, krónikák föl nem jegyezték, senki sem tudja.

Hanem a két óriási bilincsről van egy rege.

Helvig Károly királybíró foglyul esett s elhurcolták Konstantinápolyba, becsukták a Héttoronyba. Az a Héttorony nagy divatban volt akkoriban.

Ott ült, üldögélt Helvig uram nagy búsan, már három esztendeje, de az asszonya csak nem küldte érte a váltságdíjat. Váltig sóhajtozott, töprengett, miképp szabaduljon innen. Imádkozott az Istenhez naponta a menekülésért.

Volt azonban egy rabtársa is, valami Meneges nevezetű kék darabont, aki azt állította magáról, hogy boszorkány, s valahányszor a rab királybíró imádkozott, ő mindig dühösen morgott és rázta a bilincseit.

– Minek imádkozol, uram?

– Hogy az Isten kiszabadítson.

– Az Isten nem hallgat meg, hanem próbálj egyszer az ördöghöz imádkozni s én jót állok érte, hogy az engem menten megbíz a kiszabadításoddal.

Helvig úgy el volt keseredve, hogy csakugyan megfogadta a kék darabont tanácsát s úgy mondta el a Miatyánkot, hogy az az ördögnek szólt: „Mi atyánk, ki vagy a pokolban stb.”

Alighogy elmondta, kiderült a Meneges ördögi arca, kinyitotta a börtön ablakát, aztán leterítette a köpönyegét a földre és ráült.

– No uram, – mondta Helvignek, – fogóddz a köpönyegembe te is, hunyd be a szemeidet és fel ne próbáld nyitni, amíg én nem mondom.

Úgy tett Helvig, ahogy a parancs szólt, s valóban egyszerre emelkedni kezdtek a köpönyegen s repülve hasították a levegőt. Mire Helvignek szabad volt a szemeit kinyitni, már ott találták magokat Kóhalom vára előtt, hol is levették bilincseiket, s oda akasztották a bástyafalra.

Helvignek azonban nem volt nagy öröme a szabadulásából, mert amint haz ért, otthon mind a négy gyereke és két leánytestvére holtan feküdt. Csak a felesége élt.

Kétségbeesetten jajveszékelve borult reájok.

– Minek sírsz, – mondta a bűbajos darabont vigyorogva, te az ördöghöz fordultál, hát nagyon is természetes, hogy az Isten meg tőled fordult el, s elszedte, akik az övéi voltak körülötted. Látod, a feleségedhez már hozzá nem fért, mert ez már mi közénk való.

Helvig királybíró uram, – a nép pajkos eszejárása szerint – e pillanattól fogva ismét az Istenhez fordult, kápolnát építtetett, búcsúkat járt, hogy most meg már az ördög is hadd haragudjék meg és vigye el a feleségét.

De a felesége nem kellett az ördögnek sem, s ha azóta meg nem halt, ma már lehet vagy négyszáz esztendő.

CSICSÓVÁR

Negyedik Béla király sajnos megbetegedett. Doktorok, javasasszonyok, kuruzslók jártak messze földről az udvarába, hogy meggyógyítsák. De bizony egyik sem tudott segíteni rajta.

Midőn aggóató arccal ott tanakodtak a beteg király ágya előtt, egyszerre belép egy idegen ősz ember, könyökével szétlöki a kuruzslókat s így szól:

– Ej, mit beszéltek itt össze-vissza! A király nem közönséges ember. A király mástól gyógyul meg és mástól a rabszolga.

– Talán tudod, öreg, mitől gyógyul meg a király? – kérdezte tőle a nádorispán.

– Tudom bizony. Azért jöttem ide, hogy megmondjam. Nem kell a királynak semmi, csak az, hogy két napig viselje annak az embernek az ingét, aki a birodalmában a legboldogabb.

Megörültek ennek a tanácsnak a körülállók, mert legalább reményt nyújtott. Nosza, elő kell hát keresni az ország legboldogabb emberét.

Csakhogya hol találják meg? Puhatólództak nagy uradalmak, várak tulajdonosainál, fényes méltóságok viselőinél, de mindeniknek volt még valami olyan el nem ért kívánsága, hogy nem nevezhette magát a legboldogabb embernek.

Amint mennek, mendegélnek a királyi csatlósok a legboldogabb embert keresni, egy éjjel egyszerre elibök áll a sötétben egy alak.

– Ide is elhozta már a hír, hogy mi járatban vagytok. Ne menjetek tovább vitéz urak, álljatok meg, mert én érzem magamat az ország legboldogabb emberének.

A csatlósok fölöttébb megörültek és sürgetni kezdtek:

– Jöjj hát velünk rögtön a királyhoz, hogy átadhasd neki az ingedet.

Az ország legboldogabb embere föl kacagott.

– Bolond egy kívánság! Van is nekem ingem?

S valóban, amint a holdvilág kibukkant, most látták, hogy egy meztelen szegény Lázár áll előttük. S most már ők nevelték, hogy boldognak mondja magát, pedig még inge sincs a nyomorultnak.

De mégis csak elvitték a királyi palotába. Az ősz ember ott volt még s ahogy ránézett, menten elhitte neki a boldog voltát. Inget adott rá, hogy viselje egy darabig s mikor már szennyes lesz a testén, akkor vegye fel a király.

Így is történt és lett hetednapra nagy öröm, mert a király egészségesen kelt fel az ágyból. Maga elé hivatva a koldust és így szólt hozzá:

– Mit kívánsz, amiért meggyógyítottál?

– Semmit sem kívánok, uram.

– De én nem engedhetlek el üres kézzel. Van egy üres szép váram, Csicsóvár. Nemessé teszek, neked ajándékozom s előbbi állapotod emlékeül a „Lázár” nevet fogod viselni.

A koldus vállat vont, hogy Isten neki, így is jó lesz és ha már vára volt neki, elment bele lakni, nagy úrrá lett, szép asszonyfeleséget hozott a házhoz az egyik erdélyi főnemzetségből.

Így meséli ezt a hagyomány Csicsóvár első uráról. Azonban hozzáteszi, hogy egészen kikerekítse a történetet, a hatalmas Lázár nem volt boldog, a szép feleség sokat keserítette, úgy, hogy egyszer feléje vágott egy buzogánnyal, hogy az holtan leszédült; mire hogy embert ölt, maga is megijedt s kétségbeesésében leugrott a magas várfalról. Ahova vére folyt, most is sajátságos piros színű fűvek nőnek a vár alatt a sziklás talajban.

Csicsóvár nem messze van Déstől, hatalmas, szinte a félország fölött uralkodó sziklán. Köröskörül egész Kolozsvárig, Besztercéig, Szilágyig el lehet onnan látni tiszta időben.

A hajdan erős fészek ma már rom, évről-évre fogy a fal lent, de majdnem arányosan fogy a hegy is alóla. Malomköveknek alkalmas a szikla, hasogatják hát és szállítják mindenfelé; kereskedést üznek vele a szomszédos falvak lakosai.

A vár multjából az elbeszél regén kívül is van elég történeti adat. 1320 táján a király Tamás vajdának engedte át Csicsót, s azontúl hosszabb ideig bírták az erdélyi vajdák.

A XV. században ki tudja hogy, de a moldvai vajdák kezére jutott. Öt-hat vajda következett egymás után, aki Csicsót és uradalmát birtokolta, amit természetesen mindig rossz szemmel néztek a magyarok, hiszen ilyen erősséget nem szabad idegen kézben hagyni. Neki is rugaszkodtak egy néhányszor, hogy elveszik, de csak mindig úgy fordult, hogy megmaradt Csicsó a vajdának.

Hosszú százesztendeig tartó pör volt ez.

Ha János Zsigmond elkaparintotta, Ferdinánd csak azért is nekik ajánlta.

Ha a vajdáké volt a vár, a magyarok folyton visszakövetelték, ha a magyaroké volt, a vajda követelte folyton vissza tőlük.

Csicsó volt az akkori erdélyi életnek a tengeri kígyója.

Végre Zápolya János megharagudott, pör és egyezkedés helyett ostrom alá fogta, megverte Péter vajdát és elvette tőle Csicsót.

Mire természetesen az új vajda, István, összeszedte apja szétvert hadait, s kis idő múlva ismét visszatért a várat elfoglalni.

János király Martinuzzit bízta meg a védelemmel.

A nagy államférfi ravaszul mosolygott s ahelyett, hogy a hadakat odavinné, küldött egy pár száz munkást s leromboltatta a szép kevély várat irgalmatlanul.

– Legalább ne veszekedjünk érte többet.

S Martinuzzinak igaza volt, hogy lerontatta. Nemsokára jött a szultántól a parancs: vissza kell adni a várat a moldvai vajdának.

Igen, de már nem volt meg, szerencséire.

Szerencséire mondom, mert ha meglenne és persze, ha a moldvai vajda is meglenne, még tán a mai napig is hajigálnák ki egymást, felváltva, a csicsói híres várból.

SELMECVÁRA

A mulatságos emlékű II. Ulászló királynak a kincstáráról tudvalévő dolog, hogy mindig üres volt. És nem is csoda; de csoda aztán, hogy a kincstárnokai mégis többnyire meggazdagodtak. Hogy történhetett ez, nem fejtegetem.

De hogy így kellett lennie, bizonyítja Roesel Rázmán esete is, aki az akkori kornak valóságos Rothschildje volt. Pedig egyszerű selmeci polgár vala s igen lelkiismeretes kincstári igazgató. Róla beszélték azt, hogyha egymás mellé rakná egy vonalban az aranyait, Budáig érne a pompás sárga szalag...

Roesel Rázmán 1520-ban meghalt s egy derék fia maradt, meg egy csodaszép leánya, Roesel Borbála. A végrendeletben két gyermekére hagyta vagyonát, azonban Lőrinc, a fiú, nemsokára szintén meghalt és a töméntelen kincs mind a szép és kényes Borbáláé lett.

Sereglettek is a Roasel-házba kérők mindenünnen. A nagy örökségnek híre ment sebesen szerte az országban. Jöttek az elszegényedett lovagok szerencsét próbálni, hogy hátha megtetszenének a leánynak, sőt egy-egy kincsvágyó főúr is akadt köztük.

De Borbálát elkapatta a nagy vetélkedés meg a roppant vagyona; elhatározta, nem megy férjhez máshoz, csak királyi herceghez.

És ebben volt is valami okosság. A szegény királyi familiának valóban jól esett volna akkoriban, ha valamelyik tagja gazdag feleséget hoz a házhoz. No de azon is múlt, hogy nem is igen volt fölösleges herceg.

Borbála azonban (nehogy azt higgye valaki) nem élt ám ezalatt apáca-életet, hanem kárhozatos rossz útra tévelyedett. Selmeci háza a tivornyák bűnös fészke lett. Úgy, hogy becsületes polgárok keresztet vetettek magukra, mikor az utcán

megpillantották az angyal alakjában járó ördögöt, sőt még akkor is, ha a háza mellett elmentek.

Történt, hogy ezekben az időkben a nemes városi magisztrátus akasztófát állíttatott éppen szemben a Roesel leányasszony házával.

Az akasztófa pedig akkor még nagyon is nélkülözhetetlen közigazgatási eszköz volt; – annyi volt az akasztani való, hogy, mint valami fontos hivatal, az akasztófa alig jutott néha-néha üresedésbe.

Roesel Borbála, mikor kitekintett az ablakon, gyakran összerázkódott ijedtében, látván, amint lógázza a vihar az akasztott ember tetemét...

Ráírt a városra, hogy vigyék el az ablakai elől az akasztófát.

A magisztrátus visszaírta, hogy ő ott akasztat, ahol neki tetszik.

– Már pedig az az akasztófa nem ott lesz – erősködött Borbála.

– De bizony azért is ott lesz – üzengette Buriusz János bíró uram.

S amit a szép kisasszony föltett az elkeseredett versengésben, végre is hajtotta ravaszággal; egy ideig nem bolygatta a dolgot, aztán ajánlatot nyújtott a városhoz, hogy ő várat akarna építeni, mely Selmecnek nehéz háborodott időkben menhelye lehet majd, hát engedje meg neki a magisztrátus; ő csak annyit köt ki, hogy oda építhesse, ahova akarja. Persze, hogy nagy örömmel engedték meg (az ördögtől is el kell fogadni a jót, – mondogatták a tanácsbéliek) és Borbála felépítette a várat oda, ahol az akasztófa állt.

De mikor készen volt az egész, mind a négy szöglettornyával, hatalmas külső falaival, Buriusz János uram nem élt már, az akaratos, szilaj Borbála kiment akkor a temetőbe udvarlóival és megrúgta Buriusz sírját a sárga cipellőjével.

– Hallja-e kegyelmed, Buriusz János uram. Az én váram áll az akasztófa helyén!

* * *

Így épült fel a selmeci vár. Roesel Borbála szegényen, majdnem koldusként, megvetetten halt meg 1575 szeptember 15-én.

A selmeci várnak soha sem volt valami különös hadi jelentősége.

Mert a körülfekvő várak: Csábrág, Kékkő, Zólyom, Bozók, mind a bányavárosok védelmére voltak szervezve. A bányavárosok kincseit védték, hogy oda ne juthasson az ellenség.

De ha egyszer Selmece bejut, hát akkor mit védjen már a selmeci vár?

Rákóczi hadjárata alatt a selmeci vár is kuruckézbe jutott. S itt folytatták aztán a béketárgyalásokat.

Legutoljára barátok lakták.

Most pedig lakatlan, de vidámabb, mint akár Roesel Borbála idején; pajkos diákgyererek labdáznak az udvarában.

VILÁGOS

Még az igazságos Mátyás is elkövetett egy nagyon nagy igazságtalanságot, amikor heves, ingerlékeny természeténél fogva Világos várába záratta anyai nagybátyját: Szilágyi Mihályt.

Valószínű is, hogy megbánta mindjárt, de azt már mégsem tehetette meg, hogy a rendeletét, ha egyszer kimondta, visszavegye.

Szilágyi Mihály uramnak pedig annál rosszabbul eshetett ez a fogság, mert saját gyámfia záratta el és éppen a saját várába, amelyet sógorától, a nagy Hunyadi Jánostól kapott.

Ahol mint úr járt-kelt azelőtt, most ott rabul kellett élnie. Mégis keserű sors!

Ámbátor igyekeztek rabságát megédesíteni, amennyire lehetett, a saját volt emberei. Lábatlan Gergely várnagy uram mindig levett kalappal beszélt a rabbal s bizony a szakács sem csinált egyebet egész nap, mint hogy sütötte, főzte neki a jobbnál jobb ennivalót.

Sőt szakács uramnak voltak magasabb tervei is (azelőtt a szakácsok voltak a nagy politikusok, nem a csizmadiák).

Egyszer, amikor odakünn járkált, nagy lihegve és ijedt arccal rohant be a várudvarra:

– Itt a török! Jaj, itt a török!

– Nosza fegyverre gyorsan – kiáltja a vitéz Lábatlan Gergely, elveszti a fejét s kirohan őrségével, hogy ő a török ellen mégyen.

Török azonban nem volt a környéken sehol, hiába nézték a világ mind a négy tájéka felől.

A várban nem maradt más benn, csak a rab meg a furfangos szakács.

A szakács fogja magát, összecsatlantja a nehéz várkapukat, becsukja belülről és viszi a kulcsokat Szilágyi Mihálynak.

– Elfoglaltam uram a várat számodra. Ezennel úr vagy fölötte és szabad. Védeni fogjuk magunkat!

S ezzel elbeszélte az elmés fortélyt Szilágyinak, aki fölöttébb nevetett azon.

– Bolond dolog lesz belőle! Egy várórség, amelynek a saját várát kell bevennie!

E pillanatban kürt harsant meg a kapu előtt.

– Micsoda, már itt vannak? – pattant fel a szakács élénken; – lemegyek, tudokra adom, hogy nincs szándékunk kapitulálni.

Kis vártatva felszaladt ijedt képpel.

– Nem ők vannak itt, hanem egy királyi csatlós. Beeresszem-e?

– Minden esetre, hadd lássuk, mit akar. Hátha éppen az én kivégeztetésem rendeli el ismét „az a gyerek”? Hanem vesse le kegyelmed a fehér kötényt, mert nem tudom mit fog képzelni felőlünk.

A királyi küldöttet beeresztette szakács uram a néma, kihaltak látszó várudvarba.

– Lábatlan Gergelyhez hozok parancsot a királytól. Vezessen kegyelmed ő hozzá.

A szakács fölvezette Szilágyihoz.

– Mit üzen a király? – kérdé mohón Szilágyi.

– Azt üzené, hogy a nagybátyjára jól vigyázzon kegyelmed, nehogy valami baja essék; mert a király szíve szeretettel hajlik az öreg úrhoz, szeretné már ölelni minél előbb, de végre is a király király, ő nem alázkodhat, óhajtana hát kegyelmedtől, ha apródonkint szép szóval, beszéddel hajlítana az öreg urat feléje...

– No, no, no – dörmögte az öreg Szilágyi elfordulva, hogy a könnyeit letörülgesse, majd ismét a királyi szolgálóhoz fordult: „Mondd meg a királynak, megteszek amit tehetek, de bizony nehezen fog menni a dolog, mert makacs az öreg, nagyon haragszik, ámbár ő is nagyon szereti a királyt.”

E pillanatban óriási zenebona keletkezett kívül; rengett, kongott a kapu a dárdaütésektől s felhallatszott a zsvajgás. Most jöttek meg Lábatlanék s képzelhetitek, mennyire elcsodálkoztak, mikor a kapukat zárva találták. „Bizonyosan elaludt az a gaz ételkötvyasztó”.

Végre megjelent a potrohos szakács a várfalakon:

– Bolondá tett bennünket – kiáltja rá szemrehányóan Lábatlan Gergely – hát hol az ellenség, amiről beszélt?

– Az ellenség – mondá a szakács – ehol van ni. Én vagyok az ellenség. Lábatlan uram, érti-e már?

– Hogy-hogy?

– Hát úgy, hogy ez a vár a Szilágyi uram vára, kegyelmednek pedig kívül tágasabb.

Káromkodott erre nagyokat Lábatlan, de bizony be sem is eresztette volna vér nélkül a szakács, ha maga Szilágyi nem jön le s nem parancsolja meg.

Minek lett volna most már a kötekedés, ha úgy is biztos a királlyal a kibékülés, – ami csakugyan megtörtént nemsokára. Szilágyi Mihály holta napjáig bírta Világost és sokra becsülte a hű szakácsot.

Nagybátyja halála után Mátyás a Báthoryaknak ajándékozta Világost és egészen 1613-ig ezek kezében maradt. Akkor halt meg az utolsó Báthory.

A mohácsi vész után Világos sorsa is mindig rajta volt a hadi kockán, hol töröké lett, hol János királyé, hol Ferdinándé.

Ma már csak rom. Hajdan erős lehetett. Meredek hegyoldalon egy óra hosszat tartó úton juthatni fel. Erős falak s rengeteg erdőségek oltalmazták, ott, ahol a keletről befutó erdélyi Kárpátok az aradi rónákba vesznek.

Mióta áll, nem tudjuk. A legrégebb forrás, amely említi, a római pápa levele 1190-ből s a legutolsó év, amely még bizonyos fokig épnek látta Világost, 1784.

Ekkor romboltatta le az ország, nehogy a rozzant szobákban a Zaránd- és Hunyadmegyében föllázadt parasztok felüssék főtáborhelyüket.

Világos szerepe azonban még mindig nem szűnt meg.

A sors azt akarta, hogy nekünk is legyen egy „elátkozott várunk”, aminő a mesékben van, ahol kővé változik a dicsőség, ahol a szégyen ül rá a horpadozó romokra.

A magyar sereg 1849-ben Világos alatt tette le dicséltelenül a fegyvert orosz kézbe.

Ott törték ketté kardjaikat a kétségbeesett hazafiak, ott szúrták le előbb lovaiikat, azután önmagukat a huszárok, ott temették el a dicsőséget.

A Báthoryak büszke várából csak néhány csonka düledékfal nézte ezt a nagy gyalázatot.

ZBORÓ

Nem messze a galíciai határtól a kis Zboró városka déli oldalán emelkedő erdős hegy csúcsán porladzik Zboró vára.

Nevezik különben „Makovica várnak” is régi iratok, mert a hagyomány szerint Makó nevű úr építette IV. Béla királyunk alatt. Hiszen majd minden vár ekkor épült a tatárok ellen. Ha a tatárok nem lettek volna, ma igen kevés várunk lenne Magyarországon.

Később a Zudar nemzetségé lett Zboró s a hozzá tartozó birtok, amelyet a mai napig is makovicsai uradalomnak hívnak. A Zudarok magvaszakadtával a Tárczay-család örökölte, mígnem 1548-ban Tárczay Györgyöt hűtlenné bélyegezte I. Ferdinánd s odaadta a szép várat uradalmastul az élelmes Serédy Györgynek. Veszedelemes birtok volt akkoriban egy vár: könnyen utána gurult az embernek a feje is.

Serédy Gáspár sokat költekezett, s nagy fényre emelte Zborót úgy, hogy messze földön híre volt, mesés dolgokat regéltek a zborói vár pompájáról.

Ebben az időben ment oda látogatóba I. Rákóczi György a nejével Lorántffy Zsuzsánnával, aki vérrokonságot tartott a gyermektelen aggastyán Serédyvel.

Rákóczinak fölöttébb megtetszett a gyönyörű vár és a birtok úgy, hogy erőnek erejével meg akarta szerezni.

– Hogy adod nekem ezt a várat, bátya?

– Nem eladó, nagyságos uramöcsém.

– De ha én kérem. Bírni akarom. Mondj akármilyen összeget.

– Hát jól van, – mondta Serédy nevetve. – Ha mához egy évig harmincezer aranyat kifizetsz, tied a vár s a birtok.

– Itt a kezem rá, – felelte mohón a fejedelem. – Eb, aki megbánja.

– Ne siess, nagyságos uram, mert még nem végeztem. A harmincezer arany mind erdélyi legyen, mind ebben az évben veressék s mind a te képedet viselje. Másképp Isten úgy segéljen, nem adom.

Szóval: Serédy lehetetlenséget kívánt. Harmincezer aranyat akkoriban tíz esztendő alatt sem igen verettek Erdélyben. Minden bőven volt ott, csak pénz nem.

Rákóczi elkedvetlenedve mondta rá:

– Bolond vagy, bátya, hanem azért mégis enyém lehet Zboró.

Az öreg csak nevetett rajta, s eldicsekedett vele sokáig a vendégeinek, hogy miképp vágta ki magát az ő kegyelmes uraöccse előtt. Egyszer aztán, még le sem telt egészen egy esztendő, nehéz társzekerek döcögtek be a zborói híres udvarra s Naláczi uram szállt le az egyikről, akit az erdélyi udvarból ösmert Serédy.

– Hol jár itt kegyelmed, – köszöntötte Serédy nyájasan, – ahol a madár se jár.

– Pénzt hoztam kegyelmednek.

– Miféle pénzt?

– Hát a vár és az uradalom vételárát, harmincezer darab *idei aranyat*.

– Csak tán nem? – kiáltotta ijedten Serédy

De bizony igaz volt. Egyenkint oldozták ki a zacskókat, az öreg úr egyenkint vizsgált meg egyre izgatottabban minden aranyat. Mind igazi volt s nem volt egy hújja sem. Az izgatottság annyira erőt vett a különben is beteges emberen, hogy mikor az utolsó darab is teljesen bevált az adott szó szerint, eszméletlenül hanyatlott hátra székén ott a nagy garmada arany előtt s meghalt szívszélhűdésben, miután még elhaló szavakkal ezt rebegte: „*Isten veled kedves váram!*”

Rákóczit igen meghatotta a szomorú eset, amelyet ő idézett elő, s mintegy kiengesztelésül pompás emlékoszlopot állíttatott Serédynek a vár közelében, amely még mai napig is áll.

Zrinyi Ilona özvegysége idejében a várat elfoglalták a Rákócziaktól a császáriak s lerombolták, felgyújtották. Azóta aztán az enyészet vajakál benne, lassan, de biztosan örlő fogaival.

II. Rákóczi Ferenc még bírta a makovicai uradalmat, és sokat időzött a zborói kastélyban, ahol az udvaron a híres száz hársfa állt, amelyeket Rákóczi György oly nagyon szeretett, hogy a leveleit is így keltezte: „Datum Zboroviae sub centum tiliis.” (Kelt Zborón, a száz hárs alatt.)

A hársfák még ma is ott állnak, két sorban, hatalmas koronáikkal s rejtélyesen susognak egymás között. Hej, ha értenők, hogy mit beszélnek!

LIKAVA VÁRA

Vér vízzé nem válik. I. Károly királyunkon is teljes életében meglátszott, hogy olasz: ahol csak tehetette, mindenütt kitüntette az olaszokat. Hanem özönlöttek is be seregesen, mint légy az édes tejre.

Így jött be valami Douch nevű kalandor gróf, akit legott nagy birtokokkal ajándékozott meg a király Liptómegyében. A magyar urak úgyse törték oda magukat valami nagyon.

Ez a Douch építette a likavai várat. Jó ízlése volt az olasz úrnak, s pompásan választotta ki a regényes magas sziklatömböt, amelyre a likavai vár épült s amelynek háta mögött még magasabban meredezik a Chots hegy komor orma.

Douch nem nagy hasznát vehette várának, mert nemsokára meghalt örökös nélkül; de annál nagyobb hasznát vette Lipótmegye, mert ez volt valamennyi várai közt a legerősebb.

Ott volt ugyan Hradek is de annak a falait nagyon is gyengélték, míg ellenben a rózsahegyí várkastély csak arra való, hogy délceg várkisasszonyok sétáljanak a kertjében s esténként kihajolva az ablakon, hallgassák a lantos mélabús kobzát...

Likava azonban jó menedék volt a törökök, tatárok beütései ellen. A negyed-órányira lévő Rózsahegy városkából ide futottak a népek nagy veszedelem idején.

Douch halála után a korona tulajdonába jutott a vár és a hozzá tartozó nagy uradalom. Később Albert király özvegye behívta a cseheket kiskorú fiának, Lászlónak védelmére s ezeknek mindjárt átengedett asszonyi ésszel néhány felsőmagyarországi várat, köztük az erős Likavát.

A híres Giskra, a csehek vezére, ült be most Likavára s onnan tőn rablóportyázásokat messze vidékekre. A likavai vár pincéiben halommal álltak a lopott kincsek.

Hanem Giskra uramra is rájött a dér. Mátyás király kiverte Likaváról és mindenünnen egész pereputtyostul s a maga címerét (a gyűrűt tartó hollót) faragtatta ki a nyugati kapu homlokzatára.

A király gyakran fordult meg Likaván. A környező erdőkben és fenyvesekben sok volt a vad s a híres király szerette fölvenni béke idején a vadászruhát.

Mátyás halála után természetes fiáé, a maradék nélkül kimult Corvin Jánosé lett a vár és uradalom, de azután megint kézről-kézre vándorolt.

I. Ferdinánd mint ellenkirály Pekry Lajosnak ajándékozta, aki most már a maga és felesége, az orosz hercegnő, címerét rakatta fel a belső várkapura 1534-ben. Aztán Krusith Jánosé lett, aki korán elhalt és csinos özvegyet hagyott maga után.

Az özvegy, Pálffy Katalin hozományul vitte a várat új férjének, Illésházy Istvának.

Azonban örökös ebből a házasságból sem született, minélfogva Illésházy István egyik rokonát, Illésházy Gáspárt fiának fogadta, s így lett Likava Gásparé, aki megint a maga címerét vésette a kapuk fölé.

Gáspárnak két fia maradt: György és Gábor. Gábor ült be Likavára gazdának, de nemsokára adósságokba keveredett s elzálogosította a birtokát Thököly István uramnak, aki akkoriban a leggazdagabb főúr volt a Felvidéken.

Most aztán fényes világ virradt Likavára. Thököly nem kímélt semmi költséget s igazi fejedelmi pompával ékesítette fel a várat. Kerteket csinált ott nagy költséggel. A külvárhoz gazdag forrást csatolt, odáig nyúló, három ölnyi széles és boltozatos bástyák szegélyével, mert bosszantotta, hogy vízhiányban szenvednek ott fönn a várban.

A bástyaépítésről csuda regék szállongnak a környéken.

Thököly – úgy mondják – összeszedette az egész vármegyéből a tojásokat, s homok helyett tojás fehérét használt az építésnél s a cementet nem vízzel, hanem borral kevertette.

Hanem hát én ennél okosabb embernek tartom Thököly István uramat. A tojást még nem mondom, de hogy a bort őseink is megbecsülték – arra van a történetben elég kútforrás.

Annyi azonban bizonyosnak látszik, mert több író említi, hogy ez a forrást felvezető bástya hatvanezer rénusi forintba került, ami akkor roppant összeg volt s ebből aztán könnyű kimagyarázni azt a közmondást, hogy Likaván vétek a borba vizet önteni.

Még egy ura volt a várnak aztán, a híres Thököly Imre, de ettől elvette a királyi fiskus és azóta is mindig a kincstáré volt a likavai uradalom.

Hát a vár?

Azt lerontatta II. Rákóczi Ferenc, aki nem szerette a várakat győzelmi útjában, nemcsak maga előtt, hanem még meghódolva sem – maga mögött.

„Minden ilyen helyen inkább szeretnék egy kenderáztatót” – szokta mondani a fejedelem, többre becsülvén a síkon az ütközetet, mint a „szaporátlan munkát”, az ostromokat.

KRASZNAHORKA

Tótul azt jelenti: „gyönyörű erdőcske”, hanem ez a név nem illik rá, mert egy mészkősziklás hegyen áll, amely éppen nem tűri meg a fát, hanem kopáron fehérlik messze vidékre.

A vár keletkezését így mesélik kukoricahántás közben a gömörmegyei öregek:

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy gazdag juhász ezen a tájon, de olyan gazdag volt, hogy nem tudott az aranyaival mit csinálni.

A gazdagsága onnan lett, hogy mikor egyszer a nyáját legeltette a Somhegyen, nagy rakás aranyat talált és egy követ. Hazavitte az aranyakat, a követ pedig odaadta a gyerekeinek, hogy játszadozzanak vele.

Később észrevette, hogy a kő éjjel világít.

– Hm, ez jó lesz – gondolta – legalább nem kell fáklyát égetni!

S elvette a követ a gyermekektől.

A követ azonban meglátta nála egy izmaelita s meg akarta tőle venni.

Száz dénárt ígért érte.

– Nem adom a követ pénzért, mert pénzem van, hanem odaadom egy borjas tehenért.

Az izmaelita elhozta a tehenet, de a juhász gyerekei nagyon szerették a követ, hát így szólott:

- Nem adom oda a követ a tehénért sem.
- Hát tudod mit – mondta az izmaelita – egy egész gulyát adok érte.

Szeget ütött most a juhásznak a fejébe ez az ígélet s miután ezentúl minduntalan kérték, csalogatták tőle a követ a környéken lakó bérlők, és még messze földről is jöttek evégből hozzá ravasz kalandorok, belátta, hogy a követ nem tarthatja tovább magánál, mert megölik érte, hanem hát ha már így van, elviszi ajándékba magának a királynak.

Ült pedig akkoriban a trónon IV. Béla.

Ehhez ment a juhász s átadta neki a követ, hogy jó lesz vele játszani a királyi gyerekeknek.

Béla király megörült a kőnek, mert gyémánt volt s olyan nagy darab, hogy ki sem lehetett mondani az értékét.

Nagy tisztelességgel vendégelte a juhászt s tetszésére bírta, hogy kérjen tőle valamit.

– Csak azt engedd meg királyom, hogy hét juhaklot építhessek magamnak a földeidre.

No ugyan ezt a csekélységet miért tagadta volna meg a király a juhásztól?

Hazament a juhász s hét várat épített a talált aranyon, Tornát, Cseszneket, Berzetet, Sóllyomkőt, Pelsőczöt, Szádvárt és Krasznahorkát. Tudom, megörült nekik a király, mert bizony szükség volt rájuk nemsokára.

A juhászt Bebeknek hitták s nevével sokszor, sok századon át találkozunk a történelemben.

Negyedik Béla óta egész Ferdinándig mindig a Bebek-családé volt Krasznahorka. Együtt támadt e család a várral s míg csak állt, mindig övé volt.

Pedig nehéz harcokat kellett itt vívni nem egyszer. Legnevezetesebb ezek közt, midőn Bebek Ferencet az 1556-iki országgyűlés Ferdinándtól való elpártolásáért számadásra hívta fel; mivel pedig nem jelent meg, száműzetésre ítélték s ellene Detrik és Pukheim vezéreket küldték teljes hadi felszereléssel s több mint ötezer katonával.

1556-ban kisasszonyok előtti vasárnapon, a várbeliek kitörtek az ostromlókra, szétverték őket s egész Rozsnyóig kergették, ágyúikat és hadi felszereléseiket pedig elfoglalták.

Sokáig is így csúfolták az osztrák-pártiakat országszerte: „*Mikor megyünk Krasznahorkára?*”

A Bebekek után a koronáé lett a vár és királyi kapitányok védelmezték. 1575-ben Andrásy Péter uramat találjuk ott kapitányul, aki Erdélyben valami praktikába keveredett Báthory István fejedelem ő nagysága ellen s miután emiatt rengen-

teg javaitól megfosztották, ide Magyarországra menekült s itt Rudolf király mint „ideiglenes alkalmazást” adta neki e várkapitányságot.

De az Andrassy-családnak nagyon megtetszett ez a hely s az „ideiglenesség-ből” olyan „véglegesség” lett, hogy még 1945-ig az Andrassyaké maradt a máig lakható vár.

Természetes, hogy a megtartása ezentúl se volt kényelmes dolog. A kuruc csaták nem zajlottak le nyomtalanul fölötte sem. Hol a kurucok lőtték, hol a labancok, amint ezek voltak künn vagy benn. Kétszer is megcserélődött a szerep!

Egyszer a Thököly ellen küzdő Schulcz tábornok egy álló esztendeig tartotta megszállva nagy haddal s még sem vehette be, míg a vár ura aztán hallotta Thököly bukását, s maga is átment az udvar hűségére.

Jó Rákóczi Ferenc kurucai egy pár év múlva megint csak benéztek s harcoltak benne.

Hanem aztán ez „utolsó” is volt.

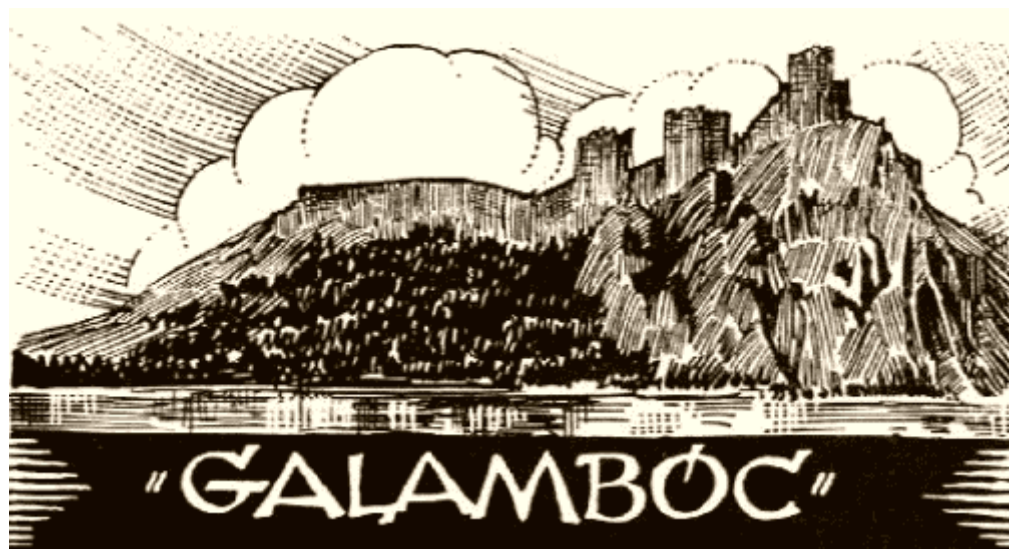
Azóta mély csend van Krasznahorkán. A harcos idők jeléül legfeljebb néhány ócska ágyú ásít ott a várfokon, egyike pláne ezzel a bemutatással: „*Franciscus Bebek me ferri jussit 1547*”. („Bebek Ferenc hozatott engem, 1547-ben”.)

Jó is ez a csend ott.

A vár egyik kápolnájában üvegkoporsóban egy szép asszony fekszik fekete ruhában, Andrassy Istvánné Serédy Zsófia. S az a szép asszony mégsem tud egészen elaludni, mégsem tud elporladni.

Csodának mutogatják a holttetemet, mely kétszáz éve már ott fekszik mereven, de azért olyan, mintha tegnap temették volna oda. A ruha elporlad rajta időnkint, új fekete ruhába öltöztetik újra, de nem tud elenyészni, porrá lenni... mintha várna-várna valakire...

GALAMBÓC

Galambóc omladékai büszkén nézik, amint lábaikat a Duna nyaldossa. És már régen nézik. Galambóc még a római időkből való erősség s „Columbaria” (Galambdúc) nevet viselte.

Őseink, mikor bejöttek, teljes fényben találták a kilenc tornyú várat s Keve vezér tette rá a kezét.

Nagyfontosságú leginkább a török világban lett. A beözönlő törököknek nagyon az útjukban volt, kivált aztán, ahogy a Duna balpartjára a magyarok Galambóccal szemben felépítették László várát.

Galambócot nem valami bolond mesteremberek csinálták úgy taláломra, hanem igazi hadi célszolgálatokkal épült. A kilenc torony hármassal csoportra oszlott, az egyik csoport a szikla tetején, a másik a közepén, a harmadik a szikla alján állt s mindenik csoport erős kőfallal összekötve. Egyszóval úgy volt az kieszelve, hogy a törökök közt az a rege járta, hogy kilenc eleven ördög építette a magyaroknak remekbe.

1391-ben, mikor a törökök először jöttek ide háztűznézni, Bajazid szultánnak első dolga volt elfoglalni Galambócot, de nem igen melegegdedhetett benne sokáig a pogány, mert Perényi Péter nemsokára visszafoglalta.

A vár nagyobb szereplése Zsigmond korára esik. Ekkor ismét török kezében volt s Rozgonyi István pozsonyi gróf indult visszavenni 1428-ban.

Vele ment csatába s kormányozott egy gályát neje, Szentgyörgyi Cecília is, a magyar történelem egyik kiváló alakja. „Röpke szellő” itt „lebegtette tengerzöld ruháját”, mint Arany János mondja, aki szép költeményben örökítette meg Rozgonyi Cecília vitézségét. Gályájáról több török hajót fölégetett a hősiesség asszony,

de siker nem koronázta nehéz viaskodásaikat, a vár továbbra is a török kezében maradt.

Hanem ötvenhárom esztendő mulva ütött a megváltás órája.

Persze, akkor már a Mátyás győzelmes hollója röpködött a magyar lobogókon...

Jaksics támadta meg a várban a székelő török basát ezer lovassal, embereit levágta, nagyobbrészt pedig foglyul ejtette.

Kinizsy Pálhoz jutottak a foglyok, aki mind megölette őket, egyetlenegy kivételével. Azt hazaeresztette és ellátta utiköltséggel, hogy otthon híradással legyen Galambóc elestéről és a többiek haláláról.

Galambócról és a vele szemben fekvő Lászlóvárról az a rege él az Al-Duna melléken, hogy a magyar vitézek oly jól tudtak nyíllal lövöldözni, hogy mikor a várfokon ebédelgettek a katonák, pajkosságból egymás kezéből kilövöldözték a kanalakat.

A török urak végre is elunták a galambóci „hozott Isten”-eket s más kényelmesebb utat választottak maguknak a későbbi királyok alatt. Többnyire Erdély felől jártak be.

Ezzel Galambóc hadászati jelentősége egyre csökkent, míg a törökök végleges kihurcolkodása után végkép megszűnt.

Ma csak arra jó az ősrégi fészek csonkán meredező néhány fala, hogy eggyel megszorítsa az aldunai tájék számtalan látnivalóját.

De a jámbor babonás pásztorok éjjelenként még most is látnak a hegyen, szép fehér lovon nyargalni egy aranyba-ezüstbe öltöztetett délceg amazont.

Sisakján ökölnyi gyémánt világít, száguldó lova lábán pedig „villámlik a, csilámlik a fényes acél patkó”.

AJNÁCSKŐ

Rimaszombat közelében két várrom van, Egyik Fülek felé. Másik a kies Gortva-völgyben. Ajnácskő az, Várgede emez.

Mind a két vár eredetét nehéz kutatni. – A történelem alig mond róluk valamit, – mert szerepük úgyszólván korábbi, mint maga a történelem.

Csapjuk el hát a történelmi adatok száraz könyvét s kérdezzük meg a regétől. Annak szabad tudni mindent.

Ezer év előtt volt... Az ország meg volt hódítva teljesen. Még imitt-amott tartotta magát egy-egy lézengő csapat a Zalán embereiből. De az már csak olyan foghegyre való volt.

A honfoglalási csaták lezajlása után most következett az ország felosztása a vezérek, alvezérek és katonák közt. Volt föld elég, nem kellett fösvénykedni!

E tájra Huba vezér indult a maga népével s útközben osztogatta a javadalmaikat. Ez a szép völgy azé, ez meg ott amazé. Nem sokat méricskéltek lánccal, de még térképet sem rajzoltak a birtokosok. A vezér szava volt a telekkönyv.

E osztozkodó pályázásban részt vett az egész törzs, ipastul, fiastul, asszonyostul, leányostul. Ott volt Huba vezér gyönyörű leánykája, a tegezese Hajnácska is.

Legelőször értek a gortva-völgyi bűvös forráshoz, amely fölött vár emelkedett. Elkezdtek ostromolni s csakhamar sikerült bevenni, kivált Gedő hadnagy vitézségének miatta.

– Tied a vár és a környék, – mondta Huba vezér, – s ameddig naplementéig érünk, mind a tiéd legyen a vidék.

Azonban nem kellett sokáig menniök, mert hamarosan kibukkant előttük a völgymederből kiemelkedő sziklacsúcson egy gyönyörű tündérvár.

– Oh, be szép, be szép! – kiáltott fel elragadtatással Hajnácska. – Apám, add nekem ezt a várat, ha bevesszük.

– Nem lehet, – mondta rá Huba, – a vár Gedőé lesz, neki ígértem.

Erre Gedő is könnyörögni kezdett, hogy elég neki a másik vár, csak adja ezt oda a leányának, ha olyan nagyon megnyerte tetszését.

– Nem széghetem meg a szavamat, – szölt a vezér, – ám jól van, legyen Hajnácska leányomé a vár, de akkor legyen a leányom a tied.

Így keltek össze Gedő és Hajnácska és sokáig éltek boldogul a két szomszéd várban, amelyet „Gedő” és „Hajnácskő” várnak említenek sokáig a krónikák.

A mohácsi vész idején Balassa Menyhért birtokában találjuk Ajnácskőt, 1604-ben Rhédey Ferenc volt az ura, majd Széchy György. 1645-ben török kézre jutott. Thököly leveretése után az onnan kitakarodni kénytelen Hasszán bég felgyújtotta, hogy ha az övé nem lehet, ne legyen soha többé senkié.

Azóta aztán omlik, romlik, minden évben kisebb a rom, csak a szép kőszirt ugyanolyan ma is, mint aminőnek a szép Hajnácska látta ezer esztendővel ez előtt.

A KERESDI VÁR

Azért mondták rá, hogy „keresd”, mert nem lehetett megtalálni.

Távol esett mindennemű hadi utaktól, városoktól, egy erdők közé bezárt völgyben úgy, hogy legfeljebb az *eltévedt* utazó bukkant rá s akkor aztán azt is hihette meglepetésében, hogy valami mesebeli tündérvárra akadt, ahol teríték várja az asztalon s láthatatlan szellemek abrakoltatják fáradt lovát.

Nemcsak a szép Küküllőmegyének egyik nevezetessége a festői lovagvár, de egész Erdélyországnak.

Még most is egészen ép és lakható.

Annyi érdekes alakzat, oly meglepően szép ajtók, párkányok, szögletek és oszlopok ékesítik a fenségesen komoly épületet, hogy, mint egy tudósunk mondja: „érdemes volna csupán a keresdi várról egy régészeti albumot készíteni”.

A vár az Árpádok idejében épült, még pedig minden jel arra mutat, hogy a II. Endre alatt Erdélyben időző német hercegek építették, mert túlnyomó benne a gót-stílus és mert az ekkortájt épült német váraknak hű mása.

Később aztán a Bethlen család birtokába került s azok a saját ízlésük szerint folyton hozzáépítettek egyet-mást.

Meglátszik biz ott nem csak a román és a reneszánsz építési modor, de még a legközelebb lakó segesvári kőművesek ízlése is.

Ostromokkal úgy látszik sohasem volt nagy dolga Keresdnek. Tört kardpengéket nem találnak alatta, sem golyóbisok nem hullanak ki a falakból.

A béke hajléka volt.

Az üldözött erdélyi családok itt biztos, fel nem fedezhető menedékhelyet találtak.

Egy-egy Bethlen mindig lakott benne. Régente valamelyikük (mert a Bethlenek közt mindig volt író és tudós) nyomdát is állított fel a várban. Bethlen Farkas históriája itt jelent meg.

A középkor egyik komor fészkeből indul ki tehát Erdélyben az újkor erős hadserege: az apró ólombetűk.

A vár berendezése nagy pompaszeretetre mutat, a szobák kényelmesek és faragványokkal vannak ékesítve, a föld alatt templom van gót-stílusban s a faragott kőből való oltár igazi kis remek. Itt gyűltek össze isteni tiszteletre a Bethlenek. Külön padok állnak az asszonyok és a férfiak, valamint a várbeli tisztelés családok számára. Itt imádkoztatott az ájtatos Károlyi Zsuzsánna, akinek fenn az egyik teremben még most is ott áll a fenyőágya, „1598” felirattal.

Kemény János fejedelem sírkövét is Keresden őrzik mai napig.

Szokásban volt, hogy ha valaki a Bethlen-családból megnősült, a mézes heteket e félreeső várba ment eltölteni. Mai napig is közmondás Erdélyben, ha valaki nászútra indul: „Keresdre utazik”.

CASTRUM LÉTA

Régi okmányokban „Castrum Léta” (Léta vár) néven fordul elő, de közönségesen „Ghéczy várnak” nevezik a Ghéczy nemzetség után. Övé volt a vár hosszú századokon keresztül.

A vár uráról sok tarka-barka történet maradt.

Az egyik Ghéczy olyan kevély volt és olyan gazdag, hogy nem tudott az aranyaival mit csinálni; elhatározta, hogy aranyból bikát fog öntetni. Meghozatta a művészeket s azok megöntötték az óriási bikát. Ghéczy (akit régi iratok imittamott „Ghiczy”-nek is neveznek) a vár közepére állíttatta. A művészek most már a fizetséget várták, de a várúr így szólt:

– A bika megvan, de mozdulatlan, nem kér enni, nem iszik. Öntsetek hát belé lelket, ha tudtok, ha pedig nem tudtok, akkor én kergetem ki a tiéteket belőletek.

A művészek persze hogy nem tudták elevenné tenni az aranybikát, amin ropant dühbe jött a nagy úr.

– Még három napot adok s ha addig a bika meg nem mozdul, negyednapra hajnalban mindnyájatokat lenyakaztatlak.

Amit ígért, meg is tartotta volna nyilván, de az Isten e közben megharaguvék, amiért halandó ember az ő dolgába akar elegyedni s erős földrengés támadt a harmadik napon, amely megrázta a vár szilárd falait és az aranybika is *megmozdult* – mert elsüllyedt nyomtalanul.

Babonás oláhok, akik a környéket lakják, valahányszor az ekevas alatt megcsördül valami, ma is az aranybikára gondolnak.

Pajzánabb dolgot követett el egy másik Ghéczy, aki fiatal ember volt és sokat járt be Kolozsvárra a szép hóka paripáján, amelyet a vár alatt folyó Jára vizében megitatott.

Egy ízben, amint Kolozsvárott volt, egy kis ház ablaka előtt csinos nőt pillantott meg, amint éppen sepregetett. Egy odavaló vargának a felesége volt. Ghéczy rámosolygott, az asszony visszamosolygott.

– Ej, galambom, – mondta – Ghéczy várában nem kellene seperni.

Az asszony maga sem rajongott valami nagyon a seprésért; szóból szó lett s azzal végződött, hogy mire a varga hazajött, az asszonynak hűlt helye volt.

Nosza feldühödik a mester, földob mindenféle gyilkos szerszámokat egy szekérre s megyen a legényeivel megostromolni Léta várát az asszonyért.

Két napig dörömbölt a varga a vár erős kapuján, míg végre megjelent a várúr nagy nevetve.

– No, mi kell neked, derék, becsületes varga?

– A feleségem.

– Ugyan mit csinálnál vele, hisz a szíve ide köti.

– Azért majd csak hazaviszem őt a *két fülénél* fogva – szolt a mester toporzékolva dühében.

– No hát ott a *két füle* – szakította végét a veszekedésnek Ghéczy, kétfelé mutatva a két kezével, ahol két község feküdt – vigyed, a tied.

Azzal becsapta a mester előtt az ajtót és intézkedett, hogy a két kis község, melyet ma is Alsó- és Felső-Fülének neveznek, a vargának átadassék.

A varga halála után a két Füle község Kolozsvár városára szállott. Idő multán a két Fülétől elszakadt egy kis rész, melyet Kolozsvár elnevezett Asszonyfalvának, mert asszony útján került birtokába. E községnek ma is Kolozsvár a földesura.

KÉKKŐ VÁRA

Amennyire a történelem emlékezik (nálunk bizony rövid emlékező tehetsége van annak is), Kékkő mindig a Balassák vára volt, innen is vették a nemesi előnevüket.

Bár most is a Balassáké lenne, mert az ősfamiliákból, leszámítva a Hunyadiakat, Rákócziakat és Zrinyieket, a Balassák a legrokonszenvesebbek.

Akadt azokból minden; hadvezér, politikus, poéta, még rablólovag is, de *magyartalan* érzésű sohasem. Csináltak a Balassa-várakban sok mindenféle rossz dolgot, még hamis pénzt is, de hamis politikát nem.

A kékkői vár, amely Nógrádmegye felső részében van, meredek sziklaormon, két órára Balassagyarmattól, nem sokat szerepelt. Felvonó hídja előtt ritkán álltak ostromló hadak, faltörő kosok és ágyúk. Még a török, majd a kurucvilág is nagyobb, említésre méltó kalandok nélkül suhant el a szép kurtosi völgy felett, amely a vár lábainál terül el, árnyas erdőcskével, hímes rétjeivel, kanyargó patakjával. Fent a sziklaorom szelíd gesztenye-erdőben folytatódik.

Csupán egyetlen olyan esemény fűződik a várhoz, amit a krónikaíróknak nem szabad homályban hagynia, ami a dicső vitéz Balassa Imrével történt.

Valamiért megharagudott egyszer a feleségére, összefeleseltek, méregbe jött, állati dühében átfogta a szép Palásthy Krisztina derekát, de nem ölelésre, hanem fölemelte és a nyitott ablakon át lehajította a rémítő mélységbe. Az asszony természetesen szörnyet halt.

No, ezt idáig megcselekedte egyszer, ha jól emlékszem Csicsó vár ura is, – hanem ami ezután következik, az már egészen új és eredeti eljárás.

A király meghallotta szegény Palásthy Krisztina rossz végét, nagyon fölháborodott emiatt s titkos megbízatásban küldött egy wallon csapatot, Schramm Mátyás kapitány vezénylete alatt, hogy vizsgálják meg a szállongó hírek mibenlétét és ha csakugyan úgy bánt volna feleségével a hatalmas várúr, fogják el és szállítják Bécsbe.

Egy májusi estén érkezett meg a wallon csapat Kékkő alá.

A semmit nem gyanító Balassa lebocsátotta előttük a hidat, illő vendégszere-tettel.

Lent a legénységet vendégelte meg, fent pedig a kapitánynak csapott pompás vacsorát.

Hanem hovatovább mind jobban gyanakodni kezdett a gazda. A várnagya megsúgta neki, hogy a berugott katonák egyben-másban elszólták magukat, maga a kapitány is gyanúsán viselkedett s megérlelte Balassában a hitet, hogy ezek rosszban járnak.

S mikor vacsora után Schramm kérdezősködni kezdett a gazdától a vár úrnője felől, akkor már megbizonyosodott.

– Nincs feleségem – mondá Balassa.

– Hogyan? – kiáltott fel a kapitány, mintha csodálkoznék – én mindig azt hallottam, hogy kegyelmed nős ember.

– Meghalt a feleségem.

– Meghalt? Ah! Mi baja volt szegénykének? – ravaszkodott a kapitány.

– Az a baja volt, hogy leesett az ablakon száz ölnyi mélységbe.

Schramm uram hüledezve összecsapta a kezeit.

– Lehetetlenség! És hogy történt a szerencsétlenség?

– Elmondom kegyelmednek a legnagyobb őszinteséggel. Épen így vacsora után voltunk, ahogy most, az ablak ki volt nyitva, ép úgy, min most... valami családi ügyet magyaráztam a feleségemnek, úgy, ahogy ezt most kegyelmednek. Az asszonynak rossz nyelve volt, belekotyogott, valami szúrós szót mondott, én is egyet, erre meg ő mondott vagy hármát, dühbe jöttem, hozzá lépek így és azt mondom neki „meghalsz”, átfogom a derekát, úgy, ahogy most kegyelmedét, főlemelem, így ni s azzal zsupsz... egy erős lökéssel kidobom az ablakon... úgy ahogy most téged, te gazember.

De ezt az utolsó szót már nem hallotta a wallon kapitány, mert akkor már menthetetlenül szállt alá a mélységbe. Még a meglepetésre sem volt elég ideje. Bezzeg majd csodálkozhatnak a másvilágon.

Így menekedett meg a pallostól Balassa Imre. Hanem nyergelt is rögtön, s még az éj sötétjében elhagyta várát, hogy minél előbb künn legyen Lengyelországban.

A király elképedt, mikor meghallotta az újabb csínyt s mindjárt kimondotta a fej- és vagyonvesztést.

Hanem hát a feje jó helyen volt Balassának, csak a javait szedte el a kincstár.

Tizenöt esztendeig bujdosott, míg végre kegyelmet kapott, hogy *visszatérhet és elfoglalhatja* a javait.

Megőszülten, megtörten indult vissza a bujdosó Balassa, de áldotta az Istent, hogy megláthatja még a hazát.

Lóháton jött Lengyelország felől. Nem olyan sebesen már, mint ahogy kifutott, pedig most jobban sietett, de öregember alatt már nem úgy megy a ló.

Egy heti lovaglás után végre egy reggelen megpillantotta a kékkői vár ormát.

Szíve nagyot dobbant az örömtől. Nagyobbat mint kellett volna. A viszontlátás édes érzelmei megártottak neki. Az a *bizonyos ablak*, nem nagyobb innen megszűrő, mint egy szem, ránézett és megölte. Szélhűdés érte s holtan hanyatlott le lováról.

Most aztán nagy pör keletkezett a kincstár és Balassa-familia közt.

A kincstár azt állította, hogy a száműzetésben halt meg Balassa Imre, mielőtt még elfoglalta volna birtokait – tehát azok most a kincstárt illetik.

Ellenben a Balassák azt állították, hogy az a föld, amelyen lováról lerogyott, már az ő birtoka volt – tehát már *otthon* halt meg.

E körül folyt a kötekedés vagy harminc esztendeig. Tanukat állítottak pro és kontra, replikáltak, duplikáltak, míg végre a Balassák nyerték meg a pört, amely ekként szerencsésen végetért, az akkori ügyvédek nagy szomorúságára.

SOMLYÓ VÁRA

ABAFFY MIHÁLY URAM RAVASZSÁGA

A Magura Hegység hármass bérce olyan, mintha az ország címeréből a hármass halom lenne. Ez alatt porladozik a somlyói vár, amely a fellegrvárból, az erődből és a tulajdonképeni várból állt.

A somlyói vár sohasem volt valami nagy erődítmény, hírért, nevét is onnan veszi, mert a Báthory-ház somlyói ágának (s ebből támadtak fejedelmek és a nagy lengyel király) nemesi előnévéül szolgált. A Báthoryak bölcsője a somlyói vár, amelyet egykor Báthory László szerzett, a felesége, Pókay Anna útján.

A Magura hegységgel szemben meredező „Púpos” hegy oldalában ma is mutatják a szilágy-somlyói lakosok azt a kis barlangot, ahol az őskorban egy sárkány-kígyó lakott, amelyet a Báthoryak őse ölt meg. Innen is van a címerükben a három *sárkányfog*. Természetesen monda az egész. S hogy több legyen eggyel a csodadolog, ott van a Magura völgyében a „Pokoltó” is; egy kis tavacska, melynek a néphit szerint nincs fenéke. Aki beleesik, csak a pokolban áll meg. Ez a legbiztosabb útja a pokolra jutásnak.

A vár a Báthoryak idejében élte fénykorát; ezek szívesen tartózkodtak itt, s egyre építgették, szépítgették. Maga a lengyel király és testvérei is itt születtek és a somlyói ág utolsó gazdag örökösnökjét, Báthory Zsófiát is itt kérték ki II. Rákóczi György erdélyi fejedelem részére. Történelmi eseményeket azonban Somlyó nemigen élt meg, mert ez az eldugott hely nemcsak hogy a hadak útjába nem esett, de egy csomó vár: a nagyváradi, székelyhídi, ecsedi, erdődi és szatmári erődök valóságos védőgyűrűvel vették körül.

Egyetlen egyszer közelítette meg az ozmán uralom fénykorában egy jókora török csapat, amiről ijedten értesítette az „Őrhegyen” állandóan tartózkodó őrszem a vár Somogyi nevű parancsnokát.

Somogyi uram maga is meghökkent, alig volt néhány szál ember őrsége: itt bizony a védelem lehetetlenség.

– De hát mit csináljunk? Fölvonassuk a csigahidat? – kérdezték az udvari cselédek.

– Hasztalan. Az csak gyerekjáték! – felelte a várparancsnok s kétségbeesetten tördelte kezeit.

– Mennyi lehet az az ellenség? – kérdezte most Koczka Gábor nevű dobos.

– Lehetnek vagy négyszázan, – világosította fel az őrszem.

– No, akkor szüret – kiáltott fel a dobos. – Elkergetem én azokat egymagam.

A többiek nagy szemeket meresztettek Koczka Gáborra, hogy talán megbolondult.

De Koczka jól tudta, mit beszél. Fogta a dobot, s elballagott vele a völgybe, ahol elkezdte teljes erejéből verni.

A dobszó ezerszeresen visszhangzott a Magura völgyeiben. Azt vélték a hegyek mögül közelgő törökök, hogy óriási táborba találnak belebotlani, ahol több a dobos is, mint náluk a harcos és olyan szépen visszafordultak, mintha Koczka Gábor uram diktálta volna nekik. Még tán ma is szaladnak, ha valahol meg nem álltak.

A Báthoryak kihaltával a vár is nagy hanyatlásnak indult. I. Apaffy Mihály idejében már inkább hadi raktárul szolgált s az egyik részében halálra ítélt közönséges gonosztevők, gyilkosok, gyújtogatók raboskodtak. Olyan hely volt, mint mostan Illava. Még a gazembereknek is csak a söpredékét, a legalját zárták Somlyóra.

Ebben az időben a krónikák szerint Tapolcsányi Ferenc uram volt ott a várnagy. Egy éjjel azzal költötték fel őt kegyelmét, hogy megérkezett Gyulafehérvárról a hóhér.

Legott felkelt és felöltözködött.

– Mi baj van? – kérde a bakótól.

– Alkalmasint munka lesz, mert parancsot kaptam, hogy ide jöjjenek.

– Az lehetetlen. – Rab ugyan van vagy huszonkilenc, de még egy ellen sincs ítélet.

– Hm, azt én nem tudhatom. Az én parancsom a fejedelemtől jön.

Erre aztán nagy tűnődések és fejtörések mellett megint levetkőzött Tapolcsányi uram és elaludt. De csakhamar megint felrázták.

– Egy szekér van itt a fejedelem őnagyságától és egy staféta.

– A fejedelemtől? – hebegte. – Mit parancsol ő nagysága?

– Keljen fel kegyelmed azonnal és jöjjön ki az udvarra, ahol a szekér van, – mondta a fejedelmi megbízott suttogva. – Ott megtudja a többit.

Egy nehéz láda volt a szekéren, s abban, mikor felbontották, tíz rendbeli aranytól, ezüsttől csillogó főúri öltözet. A kihímezett csipkés ingtől kezdve egész a

kócsagos, bogláros kalpagokig, csalmákig. Fölséges szattyán csizmák, aranyos sarkantyúkkal, bíboros dolmányok, drágaköves gombokkal.

– Kié ez a nagyszerű ajándék? – kérdezte a várnagy csodálkozva.

– Ebbe felöltöztet kegyelmed tíz rabot.

– Rabot? – hüledezett őkegyelme. – Hiszen soh’ se volt ezeken egy becsületes ruhadarab. Mind ágrólszakadt tolvajok és gyilkosok. Ne tréfáljon velem kegyelmed.

A fejedelmi megbízott megmutatta Apaffy parancsát, hogy a várnagy mindenben engedelmeskedni tartozik a parancsainak s titokban tartani mindeneket, fejesztés terhe alatt.

Mit volt mit tenni, mint nyomban felöltöztetni a rabokat a ragyogó köntösökbe. Azok ugyancsak csodálkoztak. Szuricska János, a megrögzött híres nagyenyedi tolvaj, mindjárt le is szaggatta a saját dolmányáról az aranygombokat és elrejtette a börtön falába vajt lyukba. Annyira véreben volt a lopás, hogy önmagát is meglopta.

Nagy ujjongás támadt közöttük, mikor ilyen díszben látták egymást.

– Mi lehet ez, atyafiak? – tanakodtak egymás közt. – Talán megbolondult a fejedelem?

– Hátha megesett rajtunk a szíve? Láta, hogy szegény embereknek nem vagyunk alkalmasak és most megtesz bennünket főuraknak.

Eltalálták, félig. Ott künn a hóhér ezalatt kopácsolta a vérpadot a legényeivel. Mire megvirradott, már készen volt. De jó is, hogy sietett, mert alighogy elvégezte, ismét dörömböztek a várkapun.

– Hej, ki van odakünn?

– Nem kisebb személy, hékás – felelte egy hang kívülről – mint maga Teleki Mihály uram és a török császár biztosa.

Persze, hogy rögtön nyílt a kapu s hajadon fővel fogadta az őrség Teleki uramat, az Apaffy hatalmas miniszterét.

Néhány kocsin jöttek. Naláczy uram és a török császár biztosa, egy pocakos Tahir nevű csausz. A másik kocsin Pataki uram ült, az országos ítélmester és Krista Mihály, a kancellista; egy pár udvari drabant ült a harmadik kocsiiban.

Teleki Mihály legott félrehítta a várnagyot.

– Fel vannak a rabok öltözve? – suttogta.

– Igen.

– Helyesen van. Ki fogunk belőlük végeztetni néhányat, érti-e kend? Az ítélmester olvasni fogja a neveket, aztán ha egy-egy nevet kiált, kegyelmednek helyén legyen az esze, ne törődjék semmivel, csak hozza a rabok közül azt, amelyik a kezeügyébe esik. Érti-e?

– Megértettem.

– No, hát lássunk hozzá.

A vérpad már készen volt, a hóhér is a bárdjával. Teleki Mihály uram két széket hozatott a maga és a csausz számára. A többiek hadd nézzék állva a kivégeztést.

Az ítélmester elkiáltotta az első nevet:

– Bánffy Gábor!

Erre aztán elővezették Valics Juont, aki az apját gyilkolta meg, s akin csak úgy tündökölt a sok boglár és csak úgy zörgött a rengeteg arany csatt.

A hóhér suhintott egyet és leesett Juon feje.

A csausz pedig felírta a noteszkönyvébe ékes török betűkkel: Bánffy Gábor.

Az ítélmester új nevet kiáltott:

– Béldi István!

Nemsokára a Béldi István feje is legördült. (Tulajdonképp Pató Marcinak hitták a kivégzettet, a mordályégetők bandájából való volt.)

A csausz megelégedetten mosolygott. Hát még mikor aztán sorba jöttek Erdély legfényesebb nevei: Kemények, Zeykek, Bethlenek.

Midőn végre a tizedik vére is szétfreccsent, a fölbukkanó nap sugarainál, Teleki Mihály ünnepélyesen fölkel és megszorongatta a csausz kezeit.

– Most immáron eleget tettünk a felséges szultán parancsának.

Mire a csausz kötekedve jegyezte meg:

– A felséges szultán mintegy tíz főúr kivégeztetését követelte a példaadás végett az iránta tanúsított engedetlenségért, és a „mintegy” alatt tizenegyet is kívánhatna az ember.

– Igen, de kilencet is.

– Jól van jól, de én a tizenegyhez ragaszkodom.

– Hm, akkor én meg a kilenchez.

– Felebbezzük a dolgot a nagyvezírhez – mondta a csausz – ha ő kerekszámban tíznek mondja a „*mintegy tízet*”, én nem bánom, még azt se bánom, ha kilencnek mondja.

– Jól van! – felebezzünk – szólott Teleki Mihály – de akkor támassza fel nekem előbb csausz uram a tizedik lefejezett urat. Ahol van ni a törzse... és imhol a feje...

Erre aztán elnevette magát a csausz és aláírta a jegyzőkönyvet, hogy az ő jelenlétében eleget tettek a felséges szultán kívánságának.

Ilyen bolond dolgok is történtek valamikor azokban az időkben, amiket mi sóhajtozva „régi jó világnak” nevezünk.

ÁRVA

Az árvai vár eredetéről nincsenek biztos adataink.

Különben is a várak eredete és vége nagyon egyhangú.

Mikor keletkezett?

Alkalmasint a lovag-korban! Mikor lett vége? Alkalmasint a kuruc-korban! Többnyire ez a magyarországi várak történetének két határköve.

Árvát szóbeli hagyományok szerint a templomos lovagok építették. Az Anjouk alatt mint királyi vár nagyon meg volt erősítve. Aminthogy igen helyesen, mert akkoriban Lengyelországgal volt tömérdek galiba s Árvának nagy tekintélye volt, mint véghelynek.

Az árvai vár egy kúp-alakú hegynek a csúcsát és oldalát foglalja el; ez a hegy az Árva folyó egyik jobboldali mellékvölgyéből emelkedik ki egészen elszigetelten.

Erős és pompás sásfészek volt valamikor. Festések, faragványok, fényűzés nyomai láthatók több helyütt, amit különben is fel lehet tenni, hiszen Árva a hatalmas Thurzó-nemzetség lakóhelye volt I. Ferdinándtól kezdve.

Mátyás e várba záratta 1484-ben Várdai Péter kalocsai érseket, aki mint szegény árva nem küzdte fel magát a díszes főpapi méltóságra.

Innen a mondás, amelyet a krónikák Mátyás szájába adnak, hogy azt felelte volna az érsek kegyelemért esdő szavaira:

„Arva fuisti Petre, arva eris et in Arva morieris”. (Árva voltál Péter, árva leszel és árván halsz meg.)

Ami csak azért nem történt meg, mert a rab ott az árvai várban túlélte a királyt s akkor szabadon engedték, de rostélyos börtönét mai napig is mutogatják.

A várban számos érdekes nyomaira akadunk a Thurzóknak: egyebek közt márványtáblára a Thurzó-címerekkel. Thurzó György nádornak fehér márványból faragott képszobrát. Thurzó Ferenc ízléses díszítő építéseit még most is teljes épségben láthatjuk.

Thurzó György nádor után fiúörökös nem maradt; ezért királyi adományt kapott, hogy leányaira kiterjesztheti az örökösödést.

Árvát még most is az egykori Thurzó-leányok örökösei bírják.

A lengyel betörések óta Árva alig látott ellenséget. Nyugodt élete volt a Thurzók alatt, azért is maradt meg mai napig is némileg épségben.

Mikor a királyoké volt, sokszor cserélt gazdát, mert a királyoknak Árva volt az úgynevezett „nélkülözhető értéktárgyuk”.

Hol ide, hol oda zálogba csapták pár ezer forintért.

Thurzó Ferenc, az első birtokos is valami sziléziai úrtól váltotta ki.

SZÁDVÁR

Az ablakai három vármegyére néztek valamikor. Borsod legszélén hevernek a romjai, ahol két megyével határos.

A romok között baglyok huhognak, kígyó csúszik a buja fűben, amely az egykori palotatermek helyén nőtt. Akik felfáradnak oda, egy-egy ócska kengyelvasat találnak, vagy egy félsarkantyút ásnak ki a földből. Kincset gyanítanak ott a kapzsiak, kísértetet éjjel a pásztorfiúk, édességet a virágban az odatévedt méh, regét a poéta. Ihol a rege.

A vár hosszú ideig a putnoki és szádvári Patócsyaké volt, mígnem Patócsy Benedeket a rozsnyói vörös barátok kezdték sűrűn látogatni. Nagy barátkozásba estek egymással. Hol ő ment el Rozsnyóra a barátokhoz, hol a barátok jöttek Szádvárra. Barát-barátságának rossz az alja. Itt is rossz lett. Annyira behálózták, mézes szavakkal a lábáról levették Patócsyt, hogy halálos ágyán mindenét rájuk testálta.

Pedig neki is volt fia: Bálint.

A barátok rávették; bízza a fiút rájuk, ők majd papot nevelnek belőle. Legyen Isten szolgája.

– Jó, legyen, – hagyta rájuk Patócsy.

És mivelhogy pap lesz, nincs szüksége semmi földi vagyonra, hagyja hát a jószágait a vörös barátoknak.

Addig sürgették, biztatták, hogy végre erre is ráállott, csupán egy ellenvetése volt, hogy hátha a fiú a végén mégsem akar majd pap lenni – mi történjék akkor? Koldus legyen?

– Bízva reánk kegyelmed – mondta Márton, a barátok főnöke, – lesz rá gondom erre a nem várt esetre is. Aszerint látom el földi javakkal, amint céljaihoz és személyes tulajdonaihoz szükséges és célszerű leszen.

– Nem, nem, mégis körül kell a dolgot írni egy kicsit a testamentumban – mondta a beteg főúr. – Tudja mit, tisztelendő atyám. Két részre osztom a birtokomat, az egyik rész Szádvár és a hozzá tartozó uradalom huszonkilenc faluval legyen az egyik része, fejedelemnek való birtok ez, – a másik része legyen a gombaszögi vadászházam a hozzá tartozó ötven kaszás réttel, és a kis erdőcskével a háta mögött – szegény embernek való menedékhely emez. A barátok aztán azt adják a fiamnak, amelyiket ők akarják. Jó lesz-e?

Jó lesz. Hogyne lenne jó. Nagy örömmel nyugodtak bele a barátok és imádkoztak a főúr egészségeért, jóvoltáért.

De biz annak az imádságnak nem lett az égben semmi foganatja. Néhány nap múlva meghalt a főúr, miután előbb letette a jászói kolostorban az említett végrendeletet, amelynek ama nevezetes passzusa szóról-szóra így hangzott:

„Birtokomat két részre osztom, az egyik a szádvári uradalom, huszonkilenc faluval, a másik rész a gombaszögi vadászházam a réttel és két erdővel. Mindkettőt a barátoknak hagyom, úgy azonban, hogy a fiamból papot neveljenek, akit szintén az ő gondjaira bízok. De ha valamely okból nem akarná a fiam a papi pályát, akkor a két birtok közül az legyen a fiamé, amelyiket a barátok akarják”.

Persze, hogy eszeágában sem volt a fiatal Bálintnak pappá lenni. Mihelyt megnőtt, otthagyta a barátokat, Budára ment, beállott a király vitézei közé. Az való egy Patócsynak.

A király (természetesen Mátyás király, mert minden jó ötletet őhozza fűzünk négyszáz esztendő óta) csakhamar megszerette a délceg vitéz fiatal daliát s amint egyszer kikérdezte az otthon való állapotját, felbosszankodott az apa könnyelműségén, amellyel az örökséget olyan nagy uradalomtól elütötte, minő a szádvári. Rendelte is legott, hogy abban az osztály-ügyben ő kíván bíró lenni. Jöjjenek fel a vörös barátok ekkor és ekkor Budára, egyúttal hozzák föl magukkal a testamentumot is.

Minden úgy történt, ahogy rendelte. Összegyűltek a barátok, másrésről a fiatal Patócsy Bálint és a kíváncsi főurak, akiket szintén bántott az eset. „Csodálatos, hogy az öreg Patócsy, aki olyan okos ember hírében állt, így be engedte magát hálózni.”

– Mindenekelőtt a végrendeletet akarom olvasni – kezdte a király.

Márton barát, a főnök, aranyozott tokban átnyújtotta.

A király átfutotta egyszer-kétszer, közben gondolkozni kezdett, mintha kákán csomót keresne, de végül így szólt:

– Az egész világos!

– Úgy van fölséges uram, – felelte a barát – olyan világos, mint a nap.

– De hát mégis mivel vették rá kegyelmetek Patócsy uramat, hogy így a kegyelmetek kénye-kedvére bízva a fiát.

A barát-főnök vállat vont.

– A saját akarata volt, fölség, amelyet az egyház iránti tisztelet sugallt neki.

A főurak ajkain hitetlen mosolyok támadtak, de a király komoly maradt.

– Nincs immár egyéb hátra – így szólt – mint hogy kegyelmetek itt színünk előtt nyilvánítsák ki, melyiket akarják a két birtok közül.

– A szádvárit – felelte mohón, de jámbor arccal Márton főnök, – természetesen a szádvárit.

– Kegyelmeteknek is valamennyiöknek az a kívánsága? – kérdezte újólag a király a többi barátokhoz fordulva.

– Igen, fölséges uram, egy szívvel, lélekkel a szádvári uradalmat akarjuk.

– Derék emberek. Lássák ez igen szép cselekedet kegyelmetektől, és ritka önzetlenségre vall.

A főurak csodálkozva tekintettek a királyra, a barátok is meghökkentek, hogy talán félrebeszél.

De a király alig engedett időt a gondolkozásra. Szólította Patócsy Bálintot.

– Patócsy Bálint, a végrendelet értelmében ezennel birtokába helyezlek a szádvári uradalomnak, de ne feledd soha, hogy e derék férfiak önzetlenségéből kaptad vissza.

– Uram király – kiáltoztak ijedten a barátok – hiszen mi nem ezt mondtuk, hiszen a szádvári uradalmat mi akarjuk!

– Éppen azért, kedvelt híveim, mert a végrendelet itt van, szóról-szóra mondja, felolvasom: „*a két birtok közül az legyen a fiamé, amelyiket a barátok akarják*”. Nos tehát. Minthogy kegyelmetek a szádvári uradalmat akarják, hát akkor annak kell lennie a Patócsy fiáé.

S egy kegyes kézzintéssel távozást intett az egybegyűlteknél.

Ez a Szádvárról szóló történet, amely bizonyítja, hogy Mátyás király nagyon okos ember volt és hogy az öreg Patócsynak is volt elég magához való esze.

Szádvár még sokáig volt ezután a Patócsyak kezén. II. Rákóczi Ferenc alatt Patócsy Zsófia védte hősiezen, mint valami második Zrinyi Ilona.

A gombaszögi vadászkastélyból még most is ott meredezik egy csonka kőfal a Sajó partján. Az utasnak meg váltig így mutogatja a fuvaros: „Ez valamikor a vörös barátoké volt.”

SZÉKELYKŐ

Sok várnak csak a neve van már meg s történetét a rege idomítja tetszése szerint. Most a rege, hajdan a *nóta*. Egyforma szerepük volt a várak sorában.

Tudniillik az a bizonyos *nóta*, amely a legszomorúbban szólt, mert vagyonekobzást és száműzetést jelentett. A lázadó engedetlen várurak egyre nótázták a fejedelmek s a várak folyton cserélték uraikat. A vár volt a legingóbb vagyon.

Székelykőt, amely Torockó-Szent-György mellett omladozik, egy kevély ormon (alul a völgyben a kis Geszteg patak csörtet a Maros felé), a monda szerint óriások építették. Az erdélyiek többnyire ezekkel az urakkal építették a váraikat.

Igazabban 1296 körül építtette a várat Thoroczkay Venczel alvajda.

Mindig is a Thoroczkay-családé maradt, ami eléggé feltűnő Erdélyország zajos történelmi multjában.

Békés birtoklásról természetesen szó sincs. Sokszor és sokféle ellenség állott a Thoroczkayak ősi váránál.

Ott járt a tatár is; de igaz, hogy el is ment onnét, mert az aranyosszéki székeleyek összeszedelőzködtek megtámadták a vár környékét előzőlő tatárcsordát, amely már napok óta szorongatta tüzes nyíllövéseivel a várat és két székely legény vezérlete alatt az egyszerű földnép elverte onnan a kutyafejűeket.

Hálás volt a várúr a főlzabadításért s behívatta a két fiatal vezért, megköszönte szívességüket, megdicsérte a vitézségüket s végül így szólt:

– Menjetek, nézzetek szét a váramban, termeimben, kincses kamrámban, istállóimban és azt válasszátok jutalmul, ami a legjobban megtetszik.

Az egyik legény visszajött, miután mindent megnézett.

– Nekem a lányod tetszik a legjobban.

A másik legény is visszajött:

– Én a lányodat választom.

– Melyiket? – kérde a várúr – Klárit vagy Katalint?

És bekiáltotta a lányait.

Klári valahol az udvaron járt, tehát Katalin jött be előbb.

– Ez az! – kiáltotta a két székely legény egyszerre.

A vajda mosolyogva szólt közbe:

– Ne okoskodjatok. Egy lány csak az egyiteké lehet.

Erre a két levante összenézett, mindenik értette, mit akar a másik: hogy itt az egyik ember fölösleges. Szótlanul kihúzták kardjaikat és összemérték.

A kardcsattogásra és a Katalin sikoltására csakhamar befutott a várúr másik leánya, Klára is. A két székely fiú ámultan ejtette ki kezéből a kardot.

„Hisz ez az” – bámészkodik mindenik külön.

Ikrek voltak, Klára szakasztott olyan, mint Katalin.

Helyreállt legott a béke, az ifjak kezét fogták, az apa pedig rájuk adta az áldást, de hogy addig is, míg a lakodalom meglesz, egyik se tévessze el, melyik az ő menyasszonya, egy arany és egy ezüst karikát csináltattak az ötvösnél, a karikába bevésették a saját nevüket, s ezt a leányok ujjára húzván, *megjegyezte* vele ki-ki a maga menyasszonyát.

Nem teszem a kezem tűzbe érte, de meglehet, hogy azóta jött szokásba karikagyűrűvel jegyezni el a menyasszonyt.

1614-ben rossz napok virradtak a torockó-szent-györgyi várra. Dózsa György lázadó parasztjai megrohanták és feldúlták, de csakhamar ismét fölépült.

Kétszázötven év múlva ezután ismét megjelent egy paraszt csorda, a Hóra és Kloska emberei, ugyanazon a helyen, de már elkéstek, mert a vár nem állott.

Tiege császári vezér dúlatta fel a várat a XVIII. Század elején, mert ura Thoroczky István, Rákóczi Ferenc tábornoka volt. Azóta érdekes rom és senki sem építi fel többé. Kivesztek ám már azok az óriások és tündérek, akik a hajdani várakat építették.

CSEJTEVÁR ÉS ASSZONYA

Nyitra vármegyéről azt szeretik énekelgetni a tótok:

*Nyitra, drága Nyitra
Mikor még te nyíltál:
Történet könyvébe
De sok szépet írtál.*

Hát igaz, írt sok szépet, hanem van egy-két olyan „beírás” is, ami bizvást elmaradhatott volna. A legborzasztóbbat egy asszony hagyta, aki ott székel Nyitra megye tömérdek várai közül az egyikben: a csejteiben.

A várnak, amely a Nádasdyké volt, elég hosszú és viszontagságos története van, de mind az egészet feledékenységbe temette ez az egy eset.

Magyarország majd minden várát áztatta vér: küzdő daliák kiomlott vére, de egyet se több vér, mint a csejteit.

S egyik sem olyan égrekiáltó. Mert ez *leányvér* volt. (Hetedfélszáz leánynak a vére – egy akkori eléggé hiteles jegyzék szerint.)

1610-ben éppen törvényt ül vala Pozsonyban a Thurzó György nádorispán, mikor jelenti az ajtónálló huszárja, hogy egy lutheránus pap szeretne vele beszélni.

- Mi a neve?
- Ponikan János.
- Ebből semmit sem tudok. Hová való?
- A csejteit pap.
- Be kell ereszteni, – mondta a nádor s mosolyogva fordult a környezetéhez, – hátha szerelmes üzenethozó lesz a jámbor lelkész, a szép csejteit asszonytól.

(Akkoriban gróf Nádasdy Ferenc főlovászmesternek, a híres hősnek feleségét, Báthory Erzsébetet hitták „csejtei szép asszonynak.”)

Belépett a lelkész.

– Mi újság, atyám, azon a vidéken? – kérdezte a nyájas modorú nádorispán, aki kivált alsórendűekkel igen egyszerű és barátságos tudott lenni.

– Nagy baj van ott kegyelmes uram, – kezdte Ponikan János – éppen panaszra jöttem.

– No, no, – vágott közbe Thurzó féltréfásan – mi a baj? Bizonyosan a stóla körül lesz valami hiba.

– Eltalálta, kegyelmes uram – szólt rendíthetetlen nyugalommal a lelkész – az én vidékemen nem lesz többé se *házasság*, se *keresztelő*.

– Hogy-hogy? – kiáltott fel a nádor csodálkozva.

– Báthory Erzsébet kiirtotta leányainkat, kegyelmes uram. Minden rózsát leszakított, hogy rózsavízben mosakodjék.

– Világosabban beszéljen.

– Vért használ mosdásra, fürdésre s eddig hatszáz leányt öletett meg iszonyú kínnal. Irtóztató ez, kegyelmes uram.

A nádor hátratántorodott.

– Gondolja meg kegyelmed, mit beszél, gondolja meg kegyelmed, kit vádol.

– Öreg ember vagyok, ősz a hajam, kétszer is meggondolom, ha egyet mondok; tudom, hogy a fejemmel játszom, ha beszélek, de azt is tudom, hogy a lelkemet játszom el, ha hallgatok.

A nádor belenézett a tisztos aggastyán okos, őszinte szeméibe és így szólt:

– Hinnem kell kegyelmednek és mégis... érthetetlen az egész. Beszéljen el körülmenyesen mindent, amit tud.

Erre aztán előadta a pap, hogy a szép Nádasdyné dolga hogy kezdődött; arcul ütötte egyszer a kiszolgáló frájját, oly erősen, hogy a vére kiserkedt és az ő arcára freccsent. Mikor letörölte, a tükörbe nézett s az idegen vércsepp alatt az arcbőre mintha virulóbbá, üdébbé vált volna egy lehelettel. Így támadt benne a szörnyű eszme, hogy leányok vérében fog mosdani, fürödni.

Hiú asszony volt, sokat mosdott, fürdött, tehát sok vérre volt szüksége. A leányokat összefogdosták s addig verték, míg a testük meghasadt; kezüket ollóval metélték, hátukat fodorsütő vassal égették.

Thurzó György nagyon felindult e vádra s rögtön útnak indult a megfelelő személyzettel Csejte várába.

– Olyan előkelő a bűnös, – mondta – hogy csak a nádor meri ott az igazságot megtalálni.

De meg is találta. Mikor a semmit nem gyanító Nádasdyné várába egy délután betoppant, éppen akkor is talált ott egy leányt agyonkínozva, két másikat meg kínnal.

– Hogy tetszik a vár kegyelmeteknek? – kérdezte a fonnyadó szép asszony a vendégeitől, amint a várat körülnézték. – Hát a szobáim, kamaráim milyenek?

– Bizony elég szépek, – mondta a legidősebb lovag – szinte sajnálom a kegyelmes hugomasszonyomat, hogy ki kell innen költözködni.

- Nekem? – kérdezte Báthory Erzsébet gúnyosan.
 - Igenis kegyelmednek.
 - Ugyan? Talán kegyelmed kedvéért?
 - Igenis az én kedvemért.
 - Hát kicsoda kegyelmed voltaképpen?
 - Én Thurzó György vagyok a nádorispán.
 - Úgy? – pattant fel Erzsébet és még mindig felbiggyesztett ajakkal folytatta: – Szép dolog, hogy saját várában rendelkeznek gróf Nádasdy Ferencnével. És vajjon hová szállásol kegyelmed, talán a földszintre, a cselédek közé?
 - Nem; *még lejjebb valamivel.*
- Báthory Erzsébet most elsápadt, mert megértette, hogy mi van lejjebb: a börtön.
- Kegyelmed foglyom, asszonyom.
- Legott bezáratta a vár egyik börtönébe, amely legalul volt s miután megtartotta a vizsgálatot, kitűnt az évek óta űzött leánygyilkolás, idegrázó borzalmaival.
- Erzsébet cinkosait is összefogatta s 1611. január 7-én kivégeztette Furkó Jánost, Jó Ilonát és Szentes Dórát, mint akik segítségére voltak a leányok kínzatásában és megöletésében.
- A szép asszony sem került fel többé a földalatti börtönből, hanem inkább nemsokára még lejjebb jutott: a kriptába.
- Ott mult ki a börtönben, ijesztő vázzá soványodva.
- Szörnyű dolgairól sok megrázó történetet és mesét írtak azóta.
- Míg végre nem régen akadt egy krónikás, aki most harmadfél száz év múlva figyelmeztette Thurzó György kegyelmes uramat, hogy talán nem is a börtönbe kellett volna csukatni azt a szegény nyomorult asszonyt, hanem az – örültek házába.

KOSZTOLÁN

SVEHLA VEZÉR BŰNHÖDÉSE

Nyitramegyében annyi a vár, hogy még ma is hemzsegnek ott a várurak. Persze a hadikürt nem harsog ki a váruddvarról, kobzos nem pengeti lantját a várablaka alatt, amelyben muskátlis virágcserepek vannak, sisakos lovag nem keredzkedik be a felvonó hídnál. A hatalmas nagy főurak kihaltak, a váracsókák részint épségben, részint romokban, részben szegény emberek kezeire jutottak s innen a gúnyos szállóige a nyitrai várurakra, amelyben a rossz magyarság is benne van: „Várban lakok, bocskorban járok.”

A szőke Vág folyam csupa várak közt jár.

Nem is csoda: mert egyik megyében sem volt annyi várnak alkalmas hely, mint Nyitrában. Már a bejövő magyarok is sok megerősített táborhelyet találtak itt; Galgócot, Nyitrát például még a tót hercegek építették. Ez még olcsón jutott a magyarok kezére, ha igaz az a „piros kantár, fehér ló” dolog.

A várépítéshez a királytól kellett engedélyt kérni. Ő jelölte ki a helyeket is. S ez már bizonyos kaptafára ment: „Menj Nyitramegyébe és ott építs!” Százával vannak ott várhelyek. Égnek meredező sziklák, teke-alakú hegycsúcsok, regényes völgynyílások. A főuraknak még a saját birtokukon sem volt szabad várat építeni, mindig a király adta az engedélyt és a helyet is.

Minden vár két részből állott: a külső és belső várból. A külső vár volt a legterjedelmesebb, itt voltak az őrség és egyéb várnép lakházai, az istállók, a gazdasá-

gi épületek és a kert. Itt szokták tartani a hadgyakorlatokat és tornaünnepélyeket. Az egészet bástya körítette, néha mély árok és magas földsánc is.

A külső várnak mintegy a szíve volt a bástyákkal megerősített belső vár. Mint-ha egy nagy karikagyűrűbe egy kisebb volna betéve. Itt állt az őrtorony (a várnép végső menedékhelye), a várúr lakása, itt volt a kút (víztartó medence).

A külső és belső vár közt *vonóhídon* közlekedtek. A várúr és családja a főtéren álló házat foglalta el; itt volt a lovagterem, a kápolna, a vendégszobák, valamint a fegyvertár; alul a börtönök húzódtak, nyirkos borzasztó lyukak. A legtöbb várban alagút is volt, amelynek titkát csak a várurak ismerték s amely messze, néha mérföldnyi távolságokban vezetett ki lakatlan rengeteg közepébe.

Az őrtoronyban egész nap ott guggolt a toronyőr (rendesen a legjobb szemű fickó a várnépből); kémlelte, ügyelte a környéken történő mozzanatokot, s a várurat mindenről tudósította előre megállapított jeladással, tárogatóval vagy kürttel.

Jó Nyitramegyében még a hegyek sem voltak elegendők. A Vág völgy közepére, termékeny lapályra is jutott egy vár: Kosztolán. Királyi várerősség volt hajdanában, s talán emlékezetes története se lenne, mint annyi másnak, ha véletlenül belé nem botlik Svehla vezér.

Svehla vezér cseh volt és a Mátyás király seregében szolgált cseh csapatjával jó zsoldért. De a barátság csak addig tartott, míg Mátyás a horvátok ellen nem indult.

Svehla vezér akkor így szólott:

– A csehek és horvátok majdnem egy nyelvet beszélnek, egy vérből valók. Vér a vére ellen nem harcolhat. Eressz engem haza, fölséges királyom!

A király a fejét csóválta: „Ritkaság a csehben ilyen becsületes ember!” Majd hangosan így szólott:

– Hát eredj, nem bánom. A kedvetlenül kihúzott kardnak, jól tudom, úgylis tompa az éle.

Ellátta költséggel s a cseh haza indult. Amint ment, mendegélt danoló csapatjával Morvaország felé, egyszerre eléjük tárult a reggeli szende napfény aranyában a gyönyörű völgy Kosztolán festői várával.

– Ez a paradicsom! – lelkesedtek a csehek.

– Itt volna jó lakni... Vaját enni, olvasztott zsírt inni (mert ez a jólét netovábbja a cseheknek)!

– Hm, – mormogta Svehla vezér, – van egy jó eszmém, de egy kicsit vakmerő.

Éppen arra ment egy cigányasszony. A vezér rákiáltott:

– Hej, vén szipirtyó, erre, erre! Tudsz-e jósolni?

– Tudok uram.

– Miből? Égi jelekből? Az nem ér semmit. Az égnek nem hiszek, az messze van s csalárd.

– Én a tenyeredből jósolok.

– A tenyér? Az más. Az az enyém. Abban megbízom. Az nem csal meg. Ne-sze, fogjad s jól nézd meg, mi áll rajta.

A cigányasszony figyelmesen forgatta, nézegette a kéztő-erek kúsza útját.

– Mondd meg, sikerül-e az a vállalatom, amire most gondolok?

- Sikerül.
- Vesztek-e csatát?
- Halálod után győznek le.
- Viszem-e sokra életemben?
- Magas állásban fogsz meghalni.

Ezzel a jóslattal körülbelül meg volt elégedve Svehla vezér és a csapatjához fordult:

– Hát tudjátok-e mit gondoltam? Itt van ez a tündér vidék, amire azt mondtátok, hogy „de jó volna itt lakni!” Hát lakjunk itt. Búza, fa, széna, víz van itt bőven s azonfelül annyi szép asszony, hogy Prágában sem több. Amott áll a vár, a királyé. Csinos fészek! Nehezebb volt építeni, mint beleköltözni. A király most el van foglalva a horvátokkal; vagy visszatér, vagy otthagyja a fogát. De akármilyen, ezt a várat most gyerekjáték lenne elfoglalni. Van is benne őrség, meg nincs is.

- Foglaljuk el! – rikoltották a hosszú cseh legények.

Így foglalták el Svehláék Kosztolánt csekély ellenállás után. Svehla egészen otthon érezte ott magát, megerősítette, javíttatta, mintha örökre az övé lett volna, s mintha örökre benne akarna lakni.

Kiüzent Morvaországba, ahol akkor a „cseh testvérek”-nek nevezett vallásos párt fegyveresei munka nélkül lézengtek: jöjjenek be, lesz itt elég zsákmány és hadikaland.

Be is jöttek mintegy kétezren s Svehla valóságos kis király módjára parancsolt velük s pusztította a vidéket egészen Pozsonyig.

Még akkor nem volt táviradadrót, sok idő beletelt, míg a király a dolgot megtudta, s még több míg a serege Kosztolánhoz érkezett, hogy a várat visszafoglalja.

Magyar Balázs uram vezette a sereget, aki nagy ellensége volt a cseh rablónak. Alvezérei faltörő kosokkal rendes ostromot akartak, Magyar Balázs tagadólag rázta a fejét:

– A cseheknek legérzékenyebb része a gyomra. Éhséggel akarom őket elpusztítani.

S körülvette a várat és csupán arra szorítkozott, hogy eleséget nem engedett bevinni.

– Nekünk jó dolgunk van idekűnn. Ráérünk jóllakottan bevárni, míg ők kiéheznek.

A csehek tűrtek egy darabig, de Svehla előre látta a borzasztó véget s néhányad magával az alagúton nagy titokban elmenekült Ó-Tura felé, hogy segítséget hozzon Morvaországból. Az őrségnek azonban azt mondták, hogy „bent fekszik betegen a szobáiban”.

Svehla-ra nem várt szerencse. Menekülésében elfogták az ó-turaiak s Magyar Balázs elé került.

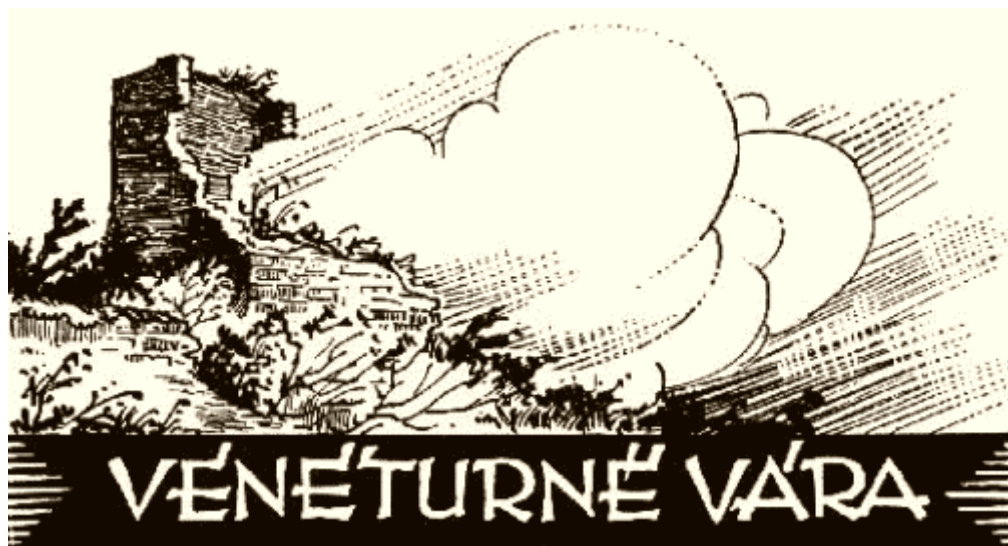
Mátyás híres vezére nem soká törte a fejét, mit csináljon: egyszerűen felkötötte Svehla uramat, szemben a várral, a legmagasabb fára, s fejére helyezte vezéri tollas kalpagját, hogy a vár népei rögtön felismerjék.

Fel is ismerték s lett nagy rémület. A gonosz rablók reszketve suttogták:

- Beteljesedett a cigányasszony jóslata: „magas állásban fogsz meghalni”.

De beteljesedett a másik is, hogy a „halála után győzik le”, mert a megijedt és kiéhezett őrség nyomban kitűzte a póznára a megadás jelét: a fehér kendőt.

VENETURNÉ VÁRA

A CINKOTAI KÁNTOR ESETÉNEK MÁSA

Venetur egyszerű szegény kurta nemes ember volt a szép Háromszékben. Éppen a lencséjét fogyasztotta egy nap (vagy ötszáz esztendővel ezelőtt), mikor rákopogtatott a vendég egy *kiváló* személyében. (Kiválónak hívják Székelyországban az ideget.)

– Adj Isten jó napot, nemes uram.

Fiatal utas lépett be, porral lepetten, de vidáman.

– Fogadj Isten, – szólott a gazda – kerülj beljebb, ha fáradt vagy, pihenj meg hajlékomban, ha éhes vagy, ülj mellém a tálhoz.

– Azt sem kérdezed ki vagyok.

– Mi közöm hozzá. Elég ha tudom, fáradt vagy-e vagy éhes?

– Mind a kettő vagyok.

– No, akkor ide izibe a tálhoz, szógám. Hanem megállj csak, hová való vagy mégis?

– Budára.

– Hm. Nátatok meg szokták trágyázni a földet, hogy jól teremjen? Nekünk amúgy is jó. Megállj hát egy kicsinyes, kiszaladok a konyhára és megtrágyázom valahogy ezt a lencsét.

Venetur csakhamar zsírt olvasztatott, füstölt kolbászt hozott le a kéményből, megöntötte zsírral s megtrágyázta kolbásszal a soványeledelt, mielőtt a vendéget

hozzá ültette volna, de bezzeg jól is laktak aztán belőle úgy, hogy alig bírt szuszogni gazda és vendége.

A zsiros ételre bor is kellett, nosza a szolgálóját elindította legott Venetur a kocsmába és minthogy hitele nem volt, az ünneplő mentéjét vitte a leány a hóna alatt, a másik kezében meg a kancsót.

A kancsó visszajött tele, de a mente ott maradt. A vendég az ablakon át jól megfigyelhette ezt a szegénységet.

Nagy, meleg barátságot ittak aztán és a vendég meghívta a gazdáját, látogassa meg nemsokára Budán. Venetur parolát adott rá.

– Hát hol lakol ott, szógám, és ki után tudakozódjam?

– A várban lakom, íródiák vagyok a királynál. Csak Pál diák után kérdezősköd-jél.

A székelly megtartotta a szavát, a jövő tavaszra elindult Budára, felkeresni Pál diákot. Könnyű volt megtalálni. A strázsán már tudták, tízen is ugrottak, hogy vezessék.

Sok szobán keresztül hurcolták ökelmét, míg végre az egyikben ott állott Pál diák testestül, lelkestül.

– No, szógám, itt volnék – kiáltotta vidáman a székelly nemes, – csakhogy rád akadtam.

Pál diák leültette, nyájas szavakkal kérdezősködött a háromszéki dolgokról: hogy áll ott a világ, mit csinálnak Apor uraimék, hát a szép Damokos leány férjez ment-e már? Iszik-e még nagyokat Kőkösy uram? Megházasodott-e már Pótsa Dávid? Verekednek-e egymás közt a Mikó fiúk?

Addig-addig beszélgettek, hogy egyszer csak megterítették a másik szobában s jelteni jött egy lakáj:

– Felséges uram, kész az ebéd.

Venetur csodálkozva nézett szét, hogy kit szólítanak itt „Felségesnek”.

Pál diák észrevette s csakhamar kituszkolta vendégét maga előtt az ajtón az ebédlőterembe, ahol karéjban álltak a fényes öltözetű nagyurak, s mélyen meghajoltak a belépő diák előtt.

– Ejnye, szógám – förmedt fel Venetur – hát mi ez? – Majd zavartan, habozva tette hozzá: – Csak tán nem te vagy az izé... a király?

Pál diák mosolygott.

– De bizony én vagyok véletlenül.

Venetur a fejét vakarta.

– No, még így sem jártam életemben. Ejnye, ejnye!

Tetszett a királynak, hogy a góbé nem esik térdre, mint más ember, hanem csak csodálkozik, s a csodálkozás egészen elfojtja benne az ijedelmet és hódolatot.

Asztalhoz ültették aztán, a király mellé, aki váltig kínálta a legjobb ételekkel és a legfinomabb tokaji borokkal.

Ízlett is Veneturnak minden.

– Most pedig jön a legjava, – szólott a király az ebéd végén a főurak felé fordulva – de abból ti nem esztek, az egészen az én Venetur barátomnak készült, viszonzásul a lencséért, amellyel engem oly jó szívvvel megvendégtelt.

Egy görnyedő szolga cipelte a roppant tálat és odatette a székely elé.

Telisdeteli volt arannyal. Úgy csillogtak ott a szép körmöci sárga csikók, mint a székely nemes szemei.

– Ez a tied, Venetur. Ez a lencséért van. Hanem megállj csak, majd én is megtrágyázom egy kicsit.

Kivett a zsebéből egy marék drágakövet, gyémántot, smaragdot, keleti gyöngyöt s megszórta vele a tál tetejét.

– Mi is zsirozzuk ám az ételeket, Venetur barátom.

De már erre a nagy kegyre csakugyan térdre borult Venetur.

– Megállj! – folytatta a király. – Még tartozásban vagyok a mentéért, amelyet zálogba küldtél a kocsmába.

S ezzel levette a saját drága csattos mentéjét és a Venetur nyakába akasztotta.

– No urak ti is, – intett közben a főuraknak.

Azok is hát Veneturhoz járultak s nehéz aranyos, ezüstös felöltőiket ráhányták, miközben meg-megtudakolta némelyek:

– Bírod-e még?

– Bírom bizony, akár hazáig! – felelte a góbé boldogan.

El is bírta, haza is vitte a sok mentét, kincset és otthon mindjárt hozzáfogott egy vár építéséhez. De bíz aztán azt csak a felesége fejezhette be, azért hívják a „Veneturné várának”.

Ez hát a székely mondák szerint a Veneturné várának eredete.

A dolog feltűnően hasonlít a cinkotai kántor esetéhez. Mindegy, hátha Veneturral is megtörtént? Ki tudja! De ha mind a kettő igaz, akkor ugyan nem igen volt érdemes, hogy az ember valamire való ruhát vegyen fel, ha a Mátyás udvarába ment, ahol ilyen tréfákat csinált az urak mentéivel a király.

A Veneturné vára közel van Berendhez, az oláh határszélen. Maradványai mutatják, hogy valaha erős volt.

Nagy események nem fűződnek hozzá. Híre nincs a történelemben. De hát egy tál lencséért bizony untig elég ennyi is.

MESÉS VÁRAK

Ezekről is meg kell emlékezni, mert ezekből van a legtöbb, kivált székelyföldön, ahol, mint már említettük, a várak egy részét az óriások építették.

De az óriásoknak segítettek az erdélyi krónikás urak is, akik minden hegyre, minden dombra, egy-egy várat tesznek, illetőleg minden földkidudorodáson egy hajdankori vár nyomait sejdítik.

Volt is tagadhatatlanul sok ilyen, a régi pogány világból a székely rabonbánok várai és még előbből a rómaiaké – hanem a nagyobb fele sohasem volt.

Óriások, tündérek építették az efféle várakat és ők is lakták. Egyik hegyről a másikra lépegettek, mikor sétáltak.

A torjai várúr leánya lent játszadozott a völgyben s a kötényébe szedte a szántóvető székely góbékat ékestül, ökröstül s úgy vitte föl nagy örvendezve óras apjához: „Nézd, papa, milyen kedves kis játékszert találtam”.

A Karsfal melletti török várban bűvös bivalyok és agarak őrzik a föld alatt levő kincseket.

Rapsonné váráról és boszorkány-asszonyáról rengeteg monda kering a nép közt.

Milyenek is voltak azok a régi boszorkányok? Szépek, délcegek, várakban laktak, arannyal átszőtt bíboros rokokyát viseltek, négy lovon jártak, hadakat vezettek, királyfiakat vertek szerelem bilincseibe, varázslatos füvekkel, bájitallal, sellyem hajzatuk bűvös erejével.

A későbbi korban azután odalett a szépséges arc, leomlottak a büszke várak, négyes fogat sem jutott, egyszerű seprőn vagy pemetén lovagolgattak a Gellért-

hegyre, kecskebak, esetleg varangyos béka képében. És égették őket Szegeden, Nagy-Enyeden, mindenfelé.

Ma ellenben már sem nem égetik őket, sem nem lovagolnak, otthon húzódnak meg a csöndes falvakban, egyre szűkebb helyen, a néphit egyik szögletében. Nincs is már egyéb foglalatosságuk, mint hogy a tehének tejét megrontják.

Így fogy, így törpül az idők végtelenségében minden.

Hej, mikor még Rapsonné vára állott Parajd mellett! Még most is ott vannak a romok a rendkívül magas hegyen, amelyet alant északról a Kis-Juhod vize, délről a Szilas patak locsolgat.

A gyönyörű Rapsonné ördögös mesterséggel építette hajdan e kevély fészket. Egy bűvös kakas és macska hordta föl neki ilyen magasra az építési anyagot.

Egy csodálatos, sziklába vájt út nyomai is láthatók. Ez sem lehet emberi mű; sok is volna emberkéztől. Rapsonné asszonyom az ördögökkel csináltatta.

Egyszer ugyanis magához idéztette a főördögöt és így szólt hozzá:

– Csinálj nekem bűbajos utat Tordáig; alkudjunk meg, mit kérsz érte?

– Mit ígérsz szép asszony?

– Egy hegy aranyat és egy völgy ezüstöt – mondta Rapsonné.

– Kész az alku, – szólt az ördög, – tegyük írásba...

Ős székely betűkkel felírták Rapsonné patyolat karjára az alkut, a másik példányban pedig az ördög piszkos fekete bőrére. Ez pótolta akkor a közjegyzői intézményt.

Az út készen lett hat nap alatt és mikor Tordán az Istentiszteletre harangoztak, Rapsonné akkor indult meg aranykerekű kis kocsiján olyan szélesebesen, hogy mire beharangoztak, már akkorra ott imádkozott a templomi ülőhelyen.

Egyszer a Gergely nevű kocsisának, amint a négy lovat hajtotta, lefordult a kalapja a fejről és leesett az útra. A kocsis le akart szállni, hogy fölvegye.

– Ne bánts, Gergely fiam, – figyelmeztette Rapsonné. – Ülj veszteg. Öt óra járásnyi föld az, innen a kalapodig.

Pedig éppen csak abban a szempillantásban esett le a Gergely kalapja s még se volt más megoldás, mint újat venni a tordai kalaposnál.

(Bezzeg milyen utak voltak addig, míg az ördög csinálta őket és nem a vármege!)

Hanem az ördög is megjárta. Hiába, nem jó az asszonyokkal üzleti vállalatokba bocsátkozni. Mikor sátán uram eljött a fizetségért, az asszony gúnyos nevetésben villogtatta meg a hófehér fogsorát.

– Hát a hegy aranyért, völgy ezüstért jöttél?

– A szerződés szerint, szép nagyasszonyom!

– No hát jól van

Kivett a zsebéből egy aranypénzt és egy ezüstpénzt. Összeszorította kis kezét ökölre és a kidudorodó ujj-csuklókra rátette felül az aranypénzt.

– Itt a hegy arany, jó ördög.

Mire egy szempillantás alatt egyet fordított a kezén, a tenyérmélyedésbe csúsztatta az ezüstpénzt és pajzán mosollyal mondta:

– Itt a völgy ezüst. Ki vagy fizetve.

Az ördög ámult-bámult s kétségbeesetten rohant... azaz csak rohant volna a fiskálishoz, – de mikor még az ördögök ott fönnt éltek, bizony nem voltak fiskálisok. Bölcs az isteni gondviselés: elég egy fajtából egy szakosztály; minek rontották volna az egymás üzleteit.

De ha az ördögön is kifogott Rapsonné, bezzeg megjárta Zeta vár ura a két hajadon leányával, a szőke Bórával és a barna Nemerével, miért az Istennel kötekedett.

Ahol a kis Dezsák patak a Küküllőbe szakad, ott a kiszélesedett Cselő völgy felett emelkedik egy meredek trachit-sziklás hegycsúcs: azon állott Zeta vára, amelyet a pogány főúr, Zeta építtetett.

A keresztény vallás már akkor elkezdte hódításait. Zeta fia is fölvette a keresztiséget. Apja értesült erről s midőn a fiatal dalia hazatért, becsukatta előtte a várkapukat.

A testvérei, Bóra és Nemere, kijöttek a várfokra és átkozták a fivérüket.

– Nem kell keresztény Isten, ide ne hozd.

– Majd elmegy az oda magától is.

– No, ahhoz ugyan nincs ereje, – kacagtak a főúri lányok gúnyosan.

De ijedt sikolyra vált a kacagás, mert irtózatoss bömbölés, moraj hallatszott a föld gyomrában, majd megrendült a föld és meghasadt, mire a hatalmas falak részint összeomlottak, részint lesüllyedtek. A keresztény Isten megmutatta nekik az erejét.

Akik éjszakánként szélcsendes időben a várhegy körül őgyelegnek, nagy sírás-rívás jajjait hallják azóta a hegy gyomrából.

Nem régen (Úgy a Mátyás király korában) egy Botházi nevű ember bemászott a hegyüregbe. Nyílásról nyílásra lépdelt és ráakadt a jajgató leányokra, akik a Zeta kincseit őrzik ott.

– Miért nem jöttök ki a napvilágra? – kérdezte tőlük az ámuló Botházi, – ti voltátok odakünn a legszebbek.

– Nem mehetünk el innen bizonyos ideig – síráncozott Bóra.

– Meddig?

– Nekem addig kell itt maradnom, míg az asszonyok kovással dagasztanak.

– Jó hosszú határidő, – morogta magában Botházi. – Hát te, kedves húgom? – tudakolta aztán Nemerétől.

– Én addig maradok, míg a tehenek melegen adják le a tejet.

Szóval, ha Botházi tudósítása igaz, akkor nem egyhamar lesz még szerencsénk a tisztelt kisasszonyokhoz.

Száz meg száz ilyen várunk van nekünk, amelyeknek történetét krónikák föl nem jegyezték, hanem csak a néphagyományban élnek, forognak – *kacsalábon*.

A MAKROMANNOK VÁRA

Ez Nyitra. A legrégebbi vár, amelyet *Nitrava*, *Nitrevo* néven már Augustus római császár idejében emlegetnek. Mikor a markomannok és quadok birtokába jutott, nevezetes várerőd (Vurum) volt.

Árpád már úgy találta készen a nyitrai várat. Szent István lakott is benne. Itt volt elzárva később unokája, Vazul s itt történt a hajmeresztő bűntény.

Egy nap megérkezett Sebő, a Gizella királyné küldöttje, annak gyűrűjével.

Azonnal bebocsáttatást nyert a várba s a gyűrűnek engedelmességek az alantas közegek.

A rab herceget előhozatta Sebő:

– Parancsom van, hogy ártalmatlanná tegyelek.

– Tehát megölsz? – kérdezte a herceg.

– Nem; csak megvakítalak és megsüketítelek.

Szemeit kiszúrta s füleibe forró ólmot öntött. (Ilyen kegyetlen ötletekkel csináltak valamikor a magyar politikát.)

Lakott ekkor a várban egy Flugentius nevű barát, aki a rémtett láttára a következő jövendölésre fakadt:

– Két szeme volt a hercegnek, két fényes nap. Ezt a két napot kiszúrták. Az Isten napja két napon kikerül benneteket, gyámoltalan nyitraiak, akik ezt megengettétek.

És hosszú századokig szállt szájról szájra a jóslat, hogy valamikor a nap kétszer egymás után nem fog világítani Nyitrán.

S lőn csakugyan sok száz év múlva, 1748-ban augusztus 20-án és 21-én, amint azt Hahóty János városi jegyző leírja hivatalos jegyzőkönyvében, hogy sáskák jövének Nyitrára, ami különös tünemény vala.

„Nagy lárma esett a városban, nem tudván mire vélni, Ürmény felől az erdő felett, mint egy gesztenyeszínű, vagyis porszínű köd látszott; némelyek ködnek, némelyek füstnek, némelyek pornak vélték, kinek hossza és szélessége nem látszott s ez hirtelen süvítve-zúgva beérkezett. Népeknek sokaságai nyakra-főre a Csermény szőlőhegyre futottak, sírással, rémuléssel, kiáltozásaikkal. A városban kiváltképpen csöngetés, lövöldözés, dobolás, a várbeli mozsarak pattogása és a harangok szomorú zöngése miatt már a szó sem hallatszott, a szép, fényes, tiszta időben a sáskák egész nap tartó elvonulása annyira beborította az eget, napnak az ő fényét elfogván, hogy *éji sötétség* borult Nyitrára.”

Ugyanígy történt ez másnap is, amikor az egész város lakossága és kétszáz diák volt talpon, hogy a sáskák elvonuló özönének a davarcsányi erdőben és az emőkei réteken való leszállását megakadályozzák. „Akkoron is fáklyákat kellett égetni egész nap, hogy az emberek lássanak és foglalkozhassanak.”

Nyitra vára, kivált az Árpádkori királyok alatt, nevezetes hadipont volt.

Salamon is ezt próbálta először megvívni IV. Henrik segítségével, mert szeretete volna visszafoglalni trónját, de Bátor Opos hősiessége megtartotta Nyitrát s Henrik császár elkedvetlenedve mondta Salamonnak:

– Ha ily elleneid vannak, hidd el, országodat többé vissza nem hódítod.

A nyitrai vár hova-tovább mind erősebb hírbe jutott. Nem tudták még a tatárok sem bevenni IV. Béla idejében.

Nem bírta más elfoglalni, csak a hatalmas Csák Máté 1311-ben, az is hosszú ostrom után. Ő kegyelme kemény kezű ember volt. Nem sokat törődött a királlyal és a papokkal. Bevonult a várba, a nyitrai püspököt, III. Jánost láncre verette, a szent Szórad és Benedek ezüst koporsóit lefoglalta: „Ezekből jó lesz pénzt veretni”, a szentek tetemeit ellenben széthányatta: „Ezeket semmire sem használhatom”. A kalocsai püspöki zsinat ugyan egyházi átok alá vetette ezekért, de az átok nem igen ártott neki: egész haláláig ura volt a nyitrai várnak s élvezte roppant hatalmát.

Itt lakott 1471-ben a „pütkösi király” is, Kázmér, a lengyel király II. Kázmér fia, akit Vitéz János esztergomi érsek hozott be a magyar trónt elfoglalni, amelyben akkor nem kisebb ember ült, mint Hunyadi Mátyás.

Húszezer harccsal vonult be a szelíd, gyermektegy Kázmér a nyitrai várba s ott várta be: mi lesz?

Hát az lett, hogy az igazi király ott termett sebesen s mikor Kázmér a követeit küldte eléje egyezkedni, nevetve mondta:

– Egyezkedni akar? Hát jól van, kössük meg a békét.

– Milyen föltételekre hajlandó királyi nagyságod? – kérdezte Kázmér követe.

– Egy nagy engedményt teszek neki. De csak egyetlen egyet.

– S mi volna az?

– Hogy szabadon hazaviheti az irháját.

A boldogtalan Kázmér nem okoskodott sokáig. Húszezer katonával jött, százszázal nagy szomorúan haza bandukolt.

KAPIVÁR

Szaplanczai Poháros Péter volt a Nagy Lajos nevelője. Mikor Lajos királlyá lett, maga elé hívatta Poháros Pétert és így szólt hozzá:

– Mit kívánsz tanításodért, Péter?

– Én neked a tudományokban erős várat adtam, eszed, ismereteid több erőt adnak, mint egy vár, hát te is adj nekem egy várat.

Nagy Lajos úgy látszik, sokalta a tandíjat, mert egy omladék várat adott Pohárosnak, de azon föltétellel, hogy azt *fölépíteni* nem szabad.

Ez volt a sárosmegyei Moglód, amely magas szirti csúcsán állt s amelyet a honfoglaláskor már itt találtak a magyarok. Tuhutum fia Moglout tette rá a kezét s vagy négyszáz évig bírta a Moglód nemzetség. Róbert Károly azonban ostrommal elvette Csák Mátétól és leromboltatta.

Így került Poháros Péter kezeibe, – de persze uradalom is volt hozzá, Poháros hát nem nagyon bánta a király föltételét, hogy nem szabad Moglód várát fölépítenie.

A Pohárosok kihaltával újra királyi kézben találjuk Moglódot. Jó Zsigmond király szeretett mindenféle pénzügyi mesterkedésekbe bocsátkozni. Kölcsönöket szedegetett fel, jószágokat csereberélt, úgy, hogy valamit ráfizessenek.

Pénzes ember volt akkoriban Kapy András, kamarai gróf; ezzel szűrte össze a leveit Zsigmond király. Kapy hat uradalmat és három várat adott a moglódiért s még tetejébe egy rakás pénzt is.

A düledék várat nyomban elkezdte építeni s 1412-ben készen is lett. Két szép tornyával, hatalmas bástyáival büszkén tekintett le a mélységbe.

Hiteles számadás maradt fel az építésről.

A kőművesmester fizetése havonként 1 kurta forint ($49\frac{1}{2}$ váltó krajcár) volt.

A pallérnak naponta 2 magyar pénz és egy kanna bor járt ki.

Egy legénynek naponta 1 magyar pénz és fél kanna bor.

Két inasnak együtt naponta 1 magyar pénz és fél kanna bor.

Ez volt a munkások fizetsége, akik közt, úgy látszik, nagy a rangfokozat. Summa summarum belekerült a vár 212 magyar forintba. (Ma egymillió is kevés volna.) Terményekben és italokban ellenben elfogyott 165 gönci hordó bor, 7800 hordó mész és 9000 tojás, amit a mész közé keverték. (Öröm volt akkor építkezni.)

Az új várat nem hagyták meg többé Moglódnak a hiú Kapyak, hanem magok-ról nevezték „Kapivárnak” s viszont magukat várukról nevezték *kapivári* Kapyaknak, elhagyván az eddig használt „tétény-kaproncai és kóki” nemesi előnevet.

Békében éltek szép várukban, hatalmas uradalmukból dőlt a pénz, mígnem Mátyás királyt magukra nem haragították azzal, hogy a Kázmér herceg behozatalában közreműködtek.

Mátyás Szapolyai Imrét küldte a vár ellen s meghagyta neki:

– Kő kövön ne maradjon. A vár helyét is sóval kell bevetni.

Szigorú parancsot kaptak a szomszéd megyék, hogy Kapivár elfoglalásában segítsék Szapolyait.

Szepegett bent az ostromlott várban a két Kapy: Andrásnak fiai, János és Gerő. Tanakodtak, búslakodtak, mitévők legyének.

Végre az az ötlete támadt Jánosnak:

– Küldjünk fel egy zsák kincset a királynak Budára, a legszebb paripánk hátán. Sok ritka ékszerünk van. Hátha meglágyítja a király szívét.

– Jól van, küldjünk fel.

Nyomban el is kezdte varrni selyemszövetből a zsákot a szép Kapy Jánosné Berzeviczy Anna. De amint kiszabta a formáit, hol az egyik, hol a másik Kapy oda lopózkodott varróasztalához s mindig elnyírt a szövetből egy-egy darabot, úgy, hogy végül olyan kicsi lett a zsák, hogy szinte zacskónak is beillett.

– Már most hogy fog ez a ló hátán meglenni. Lecsúszik, meg nem állhat.

– Valami kisebb lovat kell szerezni.

Híre járt, hogy Lipócon a Keczerek istállójában van egy törpe lovacska, valóságos természetjátéka, nem nagyobb mint egy kecske; sokkal olcsóbb mégis kis lovat szerezni a kis zsákhhoz, mint nagy zsákot küldeni nagy lovon.

A kis lovat megvették Keczertől s két csatlós, két követ, Baltai Orbán és Nagy Balázs, elindult Budára a kincses zsákkal.

Király elejébe kéredzkedvén, kérték Kapynak nevében kegyelmét s a vár megkímélését, mire kiszórták a kincset az asztalra.

A király mogorva volt (mert a kis fia, János herceg betegen feküdt) s bosszankodó hangon, homlokát összeráncolva, mondta az ajándék láttára:

– Takarodjatok! Nekem nem az alattvalóim kincseire, hanem a hűségükre van szükségem.

S ezzel elkergette őket színe elől, s visszavitette velük a kincseket.

Ott künn a várpalota udvarán tanácskozni kezdtek Baltai uraimék. Az udvariaktól íziben megtudták a János herceg betegségét. Mind arról fecsegték, a főurak a termekben, a szolgák a folyosókon, a katonák az őrhelyeken: hogy a kis herceg már negyednapja nem evett s hogy már két napja nem látni mosolyát. Pedig ha a beteg gyermek nem mosolyog, az annak a jele, hogy már rajta van a halál árnyéka.

Nem mosolyog... nem örül semminek – tünődött magában Baltai uram: hátha elvinnének neki ajándékba ezt a lovacskát. Lehetetlen, hogy a gyerek meg ne örüljön neki.

Bekéredzkedtek a beteg lakosztályába, ahol velencei orvosok sűrögtek-forogtak. Megértette magát ő kegyelme Nagy Balázs uram, hogy ime törpe lovacskával kívánnának kedveskedni a hercegnek.

Az orvos kapva kapott az ajánlaton. Jó gyógyszer az öröm. Bevitték a kis fekete lovat a beteg hálószobájába.

Amint Jánoska odapillantott a lóra, legott felült az ágyában.

– Rá akarok ülni – mondta s elkezdett neki a kezeivel integetni. – Ne csina, ne! – Kacagott, tapsolt s pirosság ömlött el penészszerű fonnyadt orcáin.

Nyomban szaladtak jelentéssel a királyhoz: hogy a kis herceg nem hal meg, már nevet is.

Megörült a király s egy csöppet sem volt már ellenére, hogy a Kapyak ajándékát: a póni lovacskát mégis elfogadják.

De akitől Mátyás szívességet fogad el, annak ő maga is viszonzza. Nyomban visszahitta Szapolyai Imrét Kapivára alól s a Kapyak békében éltek ezután szép fészkükben, míg az 1715. évi országgyűlés egyik cikkelye (amely sok várnak lett megölő betűje), Kapivárát is el nem sepepte a fenséges csúcs tetejéről.

A várak tömeges elpusztítását rendelte el a törvény, s ez alól nem volt menekülés...

Azaz, ... hiszen magyarok vagyunk, s a törvény kijátszása virtus-számba megy – a törvény megvolt, az igaz, de megvolt, mint mindig, a hátsó ajtó is, alkalmas a kibúváásra.

Hatalmas urak ráfogták a váraikra, hogy azok kastélyok s a kastélyok maradhatnak, míg ellenben a gyengébbek kastélyaira ráfogták, hogy azok várak és a várak széthányattak.

Kapivár akkor épen egy gyámoltalan özvegy asszonyé, Kapy Gáborné, Gergelaky Éváié volt, ennél fogva elérte a törvény keze.

ÉRSEK-ÚJVÁR

Majdnem minden várhoz tapad valami esemény. Holics várából Bakics Péter, Detrekeő vár ura, elrabolta a Révay Ferenc uram nejét, Forgách Zsuzsannát. Galgóc várában ott van a Lehel tornya, amelyet a marahánok ellen viselt háborúban építtetett a nagy kürtű vezér s amelyben el is van temetve. Nyitra-Zsámbokrétón napokig tartózkodott Róbert Károly, midőn hadai Csák Máté ellen harcoltak. Egy hú solymára ide hozta meg hírért a győzelemnek; lihegve érkezett a csataterőről, s kétélű kaszáját, amellyel viaskodott, tölgyfakoszorúval ékesítette. A király megörült a hírnek s a hírhozót nyomban ott megtette nemes embernek, „Zsámbokréthi” névvel s címerébe adta a kétélű kaszát. Sempthe várát 1657-ből egy hős asszony, Cséfalvay Pálné teszi emlékezetessé, akit a törökök elrabolnak, de aki azokat útközben, amíg aludtak, leölte. Drégel nevét Szondy György dolga tartja. Tátika, Somlyó, Csobánc romjait a költő régél aranyozzák meg.

Egyszóval valami apróság minden várral történt, de nem mindeniknek adhatunk helyet könyvünkben. Csak a kiválóbbakra szorítkozunk.

Ezek között is első helyet érdemel Érsekújvár, amelyet 1540 táján Várdai Pál, esztergomi érsek építtetett a törökök ellen, a Nyitra vize partján Leék, Görög, Gugh és Nyárhíd falvak összeszőgellésénél.

Eleinte csak gúnyolódtak a primással:

– Papi vár. Misékkal fogják védeni.

De később a legfontosabb hadiponttá nőtte ki magát, amelyért folytonosan versenyeztek, majd a török, majd az ausztriai ház, majd a hadakozó erdélyi fejedelmek. Az egész XVII. században szinte szakadatlanul folytak a harcok Érsekújvár kapui előtt.

Rudolf királytól elvette a várat Bocskay István, Bocskaytól megint visszaszerelte az osztrák 1607-ben, az osztráktól újra elhódította Bethlen Gábor, amikor az őrség adta fel, miután elfogta és lefegyverezte saját parancsnokát, Koháry Pétert.

Az osztrákok nagyon fájlalták a vár elesét s a császár Bucquoi vezért bízta meg a visszahódítással:

– A vár a mienk legyen, – mondta a császár, – akármennyi vérbe kerül is. Sőt a pénzt sem sajnálom.

Bucquoi nagy haddal indult ellene, és hét hétig ostromolta roppant erővel.

Már ingadozott a vár, feladási hírek szivárogtak ki az ostromlottak köréből s ezer kimerülési jel mutatkozott. Bucquoi boldog volt, csak egy dolog keserítette, hogy a hódítás dicsőségét és a zsákmányt meg kell majd osztania a magyarokkal.

Az irigység rossz tanácsadó. Előhívatta a magyar tiszteket és így szólt, mivel ő volt a teljhatalmú:

– Önöket hazabocsátom. Nincs semmi szükségem a csapataikra.

De ezzel az elhamarkodott lépésével ugyancsak megjárta, mert alig néhány napra rá ott termett ötezer huszárával Horváth István s megtámadta Bucquoi uramat, akinek német zsoldosai nem bírtak elegendő ellenállást kifejteni. Szétszórták őket, mint a polyvát, magát Bucquoi-t is leterítette egy Csongrádi nevű katona fegyvere. Szerencsés lövés volt: nemességet és uradalmat hozott Csongrádínak.

1663-ban török kézre került a vár s huszonkét évig nyögte a félholdat, míg a törököktől gróf Caprara Aeneas nagy vérontás közt visszavette.

De úgy volt megírva a csillagokban, hogy a császár sem bírhatta sokáig.

Jött II. Rákóczi Ferenc s az ő hatalmába került a vár. Itt székelt Bercsényi Miklós sokáig, ideállította a bástyákra a híres rézágyúit amelyet az értéküket vesztett „pro libertate” („a szabadságért”) feliratú garasokból öntetett, s ezt a feliratot vésette rá:

Numus eram patriae, nervus belli arque moneta,

Nunc libertatis vindico jure boans.

A haza pénze valék, harc eszköze és emelője,

Most a szabadságnak dörgve vívom jogait.

Rákóczi leveretése után az osztrák lerontatta a várat: hogy soha többé ne lehessen másoké.

SÁROS-PATAK

„ERDÉLY VIZIKÁTORA”

A pataki várat a hagyomány szerint Retel építette. Retel pedig azon urak közé való volt, aki még látta Ázsiát s volt benne „odahaza”.

Együtt jött Árpáddal s kíséretében volt, midőn az a meghódolt országot öreg korában beutazta. Egy helyütt egy megáradt patakot gázolt át Árpád a lovával, de forgatagos helyre jutott s az örvény elkapta lovastul. Retel volt az első, aki utána ugrott és kimentette.

– Fiam, – mondta Árpád, – ezt a szolgálatodat nem hagyhatom szó nélkül. Legyen ettől a pataktól kezdve minden föld a tied!

– De meddig? – vágott közbe az irigy Ethe.

– A legközelebbi patakig, amit majd útközben találunk, – szabta ki az agg vezér találomra a birtokhatárt. (Egy pár ezer hold meg se kottyant akkor.)

Retel elfoglalta a birtokot és erős várat épített a folyóparton, amelyet ős források *Retelpataknak* neveznek, csak később cserélődött ki a Retel elnevezés „Sáros”-ra.

A pataki vár sok kézen ment keresztül, míg a Rákócziakéba került. A Retel utódjaitól elcserélte I. Endre, akinek a felesége szívesen lakott benne, talán mert közelebb érezte magát benne hazájához, Kievhez. Azontúl hosszú ideig királyok lakóhelye volt. Itt született „Jószívű” Erzsébet királykisasszony is: valóságos katolikus szent, a későbbi kálvinista fészekben. Hosszú ideig bírták a Perényiek. Itt lakott Lorántffy Zsuzsanna, majd Zrinyi Ilona, történelmünk e két nagy asszonya.

A sárospataki vár fénykora a Rákócziak idejére esik. Ezeknek a főfészke. Kivált a II. Rákóczi Ferencé, akinek úgyszólván fejedelmi székhelye volt; itt tartott országgyűlést is a fényes leventék serege, ragyogó udvar nyüzsgött a komor falak közt.

Itt fejeztette le ő felsége 1708-ban Bezerédj Imrét, aki elárulta a kurucok ügyét. Derék vitéz volt. Mindenki sajnálta. S noha fejét vették a pataki várban, a babonás nép mégis azt beszélt, hogy a nagy hőst élve temették sírjába, mert tetemei fölött megmozdult a föld.

Ez a hír annyira terjedt s kedvetlenítette a népet, hogy a fejedelem megnyitatta a vártemplom ajtaját, kiemeltette s felnyitatta hajdúival a Bezerédj oda temetett koporsóját:

– Íme, lássák kegyelmetek, hogy két darabban vagyon ő kigyelme.

Régebben a pataki vár volt a Rákóczi-család kincsesháza is. A „vörös torony”, amelyet még V. István király építtetett, tele volt arannyal, ezüsttel. Az Erdélyben uralkodó Rákócziak ide szállították megtakarított pénzceskjüket, mint biztos helyre. Az elmés erdélyi urak emiatt nevezték el „Erdély vizikátorá”-nak (hólyaghúzójának) a várat; mert a vizikátor kihúzza a testből a nedveket, a vörös torony pedig kihúzta Erdélyből a pénzt.

Ezerhatszázhetvenben eredeti módon dézsmálta meg a Rákócziak aranyait egy kollégiumi diák.

Fogott valahol egy csókát s azt olyan ügyesen kitanította tolvajnak, hogy mindennap kétszer szállt föl a vörös toronyba, s egy kis nyíláson át beröpülván, minden alkalommal egy koronás aranyat hozott ki csőrében a gazdájának.

Mikor már a fickó aranyai jócskán fölszaporodtak, agyonütötte a csókát s ő maga elköltözött végkép Patakról.

De a csóka bizony nem bírta kihordani annyit, amennyit a Rákócziak behordtak.

S viszont a Rákócziak nem bírtak összegyűjteni annyit, amennyi elég lett volna II. Rákóczi Ferencnek.

Amit a csóka meghagyott, elszedte a kétféjű sas. Az a madár, amely a labancok zászlóin feketéllett.

A háború költségei annyira fölemésztették a Rákóczi vagyonát, hogy „Erdély vizikátorának” az ura így szólt egy ízben panaszosan az erdélyi rendeknek:

– Még talán az a mente sem az enyém, ami rajtam van.

A SZEGEDI VÁR

A szegedi vár már az Árpád-házi királyok alatt megvolt s a vegyesházbeli királyok korában nagy fontosságra jutott. Hunyady János, Mátyás király gyakran megfordult benne. Régebben Borbála királynő, Zsigmond neje, farsangolt falai közt, s a Szegeden akkoriban nagy számban levő főurak tették udvarát.

A mohácsi vész után 1526-ban egész Szegedig portyázott a török, a várat is megostromolta s megrongálta.

Azontúl omladozni kezdett... pusztult, mállott, senki sem törődött vele, míg végre 1542-ben, mikor a török végleg elfoglalta Szegedet, néhány év múlva újra építette a romvárat.

Erről az építésről énekli Tinódi:

Csuda bölcsen rakták...

Élést, álgút sokat szörzete be várban.

Kinek mássa nincsen, mondják, ez országban.

A régi vár elpusztulásának egy Pribék nevű magyar ember az oka, aki a budai basának, Mehemednek titkára volt s akit egyszer valamikor a szegedi tanács megbüntetett.

A szegediek szelét vették, hogy Mehemed uramnak foga a Tisza-Duna közti vidékre vásik, hát négytagú hódoló küldöttséget menesztettek Budára, hogy megkérlelje. E küldöttséget Zákány István uram vezette s benne voltak Tsötörtök László, Somlyai Pál és Budai István uraimék.

Sok láda szárított halat s gyönyörű szőnyeget vittek a basának, ki nyájasan fogadta őket, mondván:

– Legyetek nyugodtak, Szegedet pártfogásomba veszem és semmi bántódása nem esik.

De alighogy kitették lábukat a budai várból, belépett a basához Pribék s elkezdett neki szemrehányásokat tenni:

– Hidd meg uram, ha ezek haza érnek, soha többé Szeged a tied nem lesz. Pedig fogalmad sincs, mennyi kincs van ott. A szegediekben nem szabad bízni. Ravaszok, megcsalnak mindenkit. Otthon nevetni fognak rajtad.

A gyengeelméjű Mehemed szót fogadott, elfogatta a szegedi urakat, kivégeztette őket, és Pribék tanácsára Szeged ellen indult.

Volt a basának egy vitéz agája, *Hubias*. Szemefénye a török hadseregnek, délceg, olajbarna arcú dalia. Az a hír járt róla, hogy gyaur golyó nem fogja. Őt küldte Szeged ellen Mehemed.

Nem sok ellenállásra talált. A szegedi polgárok kalmárnépek voltak, nem igen értettek a fegyverforgatáshoz. Főbíró uram felkötötte a fringját s kidoboltatta az uccákon, hogy aki a városát szereti, helyt álljon, de csak igen kevés fegyveres gyűlt a vár elé. A legtöbben szétszaladtak, amerre láttak, de leginkább Temesvár felé, ahol Losonczy parancsnokolt derekas számú csapatok felett.

Az odamenekülő szegediek kérelmére Losonczy rögtön útnak indított egy segédcsapatot, amelyet *Kis Kampó* vezetett. Kis Kampó meg a magyar seregnek volt szemfénye, legjobb vitéze. Tábortüzeknél estennen mindig arról vitatkoztak a katonák, melyik a különb legény: Hubias aga-e vagy Kis Kampó?

Most íme megjött az alkalom, hogy eldőljön.

– Megyek én – kiáltotta Kis Kampó, mikor meghallotta, hogy Hubias aga is jelen van Szeged ostrománál.

Elindultak, mentek Szeged mentésére, útközben sehol meg nem pihentek, pedig meglehetősen csípős éjszaka volt (épen utólja farsangnak), s az út sáros, lucskos. Hanem ennek az éjszakának volt más baja is, a csípősségén kívül: éppen éjfél táján elkezdett virradni – még pedig nyugot felől. Egészen világos lett. Majd apró fekete hernyók röpködtek a levegőben.

– Szeged ég! – zúgták a katonák.

Valóban nem volt már mit menteni, mire odaértek. Lángokban állt az egész város. A tornyok csonkán meredeztek az égre, a füst terhes barna felleg gyanánt csavargott, és beláthatatlan messzeségre eltakarta az eget. Irtóztató látványa volt a pusztulásnak.

– Forduljunk vissza! – követelte a sereg. – Nincs itt nekünk már semmi dolgunk.

– Megálljatok! – mondta Kis Kampó az elkeseredés dühével. Hadd legyen valami nyoma, hogy itt jártunk.

S ezzel beugratott Csella nevű pejkancaján a Tiszába, átúsztatta a folyamot, a vár elé nyargalt, és harsány hangon bekiáltott:

– Hej, törökök! Ha olyan vitézek vagytok, küldjétek ki nekem Hubias agát. Hadd mérkőzzünk össze egy szál kardra!

Azon melegiben szaladtak tizen is megmondani Hubiasnak:

– Egy magyar katona átúsztatta a Tiszát, veled akar verekedni.

– Vakmerő kutya lehet, ha átúsztatta. Bizony nem térek ki előle.

Ezzel Hubias is lóra ült s kivont karddal elébe ment a magyar daliának.

Összecsaptak. Szikrázott a két nemes acél, minden ügyességöket elővették a bajvívók, de csak nem bírtak egymásban kárt tenni.

– Ki vagy? – kérdezte az aga meglepetten az ellenfél remek vágásaitól.

– Akárki vagyok, – szolt Kis Kampó nyugodtan, – fölösleges a bemutatás, mert mi úgy sem találkozunk többé ebben a világban egymással. Egyikünk itt marad.

– Am legyen!

S ezzel újra egymásra rohant a két levante. Jó szerencse, hogy elkapta a fejét Kis Kampó, mert menten szörnyet halt volna a Hubias rettentő csapásától. De Kis Kampó sem volt rest, visszavágott hatalmasan s ha Hubias lova félre nem ugrik a gazdájával, bizony nem tudom én, mi lett volna.

Negyed órája tartott már a harc, a lovacról, a vitézekről csurgott a verejték, de vér nem, míg végre Kis Kampó egy cselvágással végighasította a Hubias válllapockáját. Magasra szökött fel a friss vér. Hubias kezéből kiesett a kard.

– Rád ösmerek. Te Kis Kampó vagy – hörögte a török aga.

– Te pedig rögtön a Mohamed próféta vendége leszel a paradicsomban, – szolt Kis Kampó s olyan ádáz erővel sújtott rá, hogy feje legott elvált a törzsétől.

Bizony nem várta be, míg a szájtató várnép üldözőbe veszi, hanem újra beugratott a Tiszába s nagy „éljen!” rivalgások között kiúszott övéihez a túlsó partra.

A szegedi várban török basák székeltek azontúl egészen a török iga lerázásáig. Ekkor levették a bástyatoronyról a félholdat és a kétfajú sas került a helyére. Török helyett német őrség s német várparancsnok. „Németajkú törökök.”

Lassankint veszteni kezdte hadi jelentőségét is a szegedi vár, amelyet urunk II. Rákóczi Ferenc ostromolt utoljára s csak a szegediek álmodoztak még felőle, hogy hátha megint feljő a delelő napja s úgy lesz, mint valaha régen, mikor még Zsigmond király, Hollós Mátyás tanyázott benne.

„Fog még itt király lakni!” mondogatták és igazuk lett.

Csakugyan lakott, pedig jó sokáig, még egy király. A „zsványok királya”, Rózsza Sándor.

A hajdan híres várat börtönné alakították, nagy bűnökért elítélt rabok számára. E falak közt, amelyekbe bele volt építve a szelídség jelvénye, a híres kőbárány, a leghajmeresztőbb kegyetlenségek történtek Ráday alatt, aki itt tartotta véres törvényszékét az alföldi haramiák fölött.

Végre a város újjáépítésekor Ferenc József király a városnak ajándékozta a várat – háztelkeknek. S most fényes paloták emelkednek helyén és kacéron nézetik magukat a szőke Tisza lomhán suhanó vizében.

KIRÁLYOK VÁRA

VISEGRÁD

Ami most a képviselői „mandátum”, az volt régenten a vár. Minden szegény ábrándozó fiú álmaiban ott szerepelt végpontnak a vár. A középkori karriérhez mintegy hozzátartozott: alacsony viskóból elindulni egy szál karddal és sok viszontagság után várat szerezni.

Pedig az ilyesmi nem volt kis feladat. A királyt kivéve, akiről fenn is maradt a közmondás: „Könnyű a királynak várat szerezni”. A hatalmas főurak sokszor maguknak éltek, de okvetlenül a királynak haltak. A kincstár kezébe sűrűn hullottak a várak, kivált hadjáratok idején, a kihalt nemzetségektől.

Más ember fiának azonban nehezen ment a várszerzés, mert vagy építeni kellett, mint Bebek Máté uramnak, aki a XIII. században annyi pénzt talált a Krasznahorka alatti téren, hogy egyszerre hét várat épített belőle, vagy kapni kellett a királytól, vagy elvenni haddal olyantól, akinek van, vagy pedig beházásodni valami várba.

Ez utóbbi volt a legkönnyebb. Ezt cselekedték az emberek, mióta a világ világ, a legszívesebben. Még olyan hatalmas család is, mint a Habsburgok, házassággal szerezték országaikat s innen a találó mondás: „Bella gerant alii, tu felix Austria nuber!” (Hadakozzanak mások, te, szerencsés Ausztria, házasodjál.)

Visegrádhoz még könnyebben jutottak a magyar fejedelmek: a honfoglaláskor itt találták készen. Visegrádot, mint neve is mutatja, a tótok építették, még pedig nem olyan értelemben, ahogy ezt most Budapest felől szeretjük tréfálkozva mondogatni: nem mint napszámosok, hanem mint urak. Régenten tótból lefordítva

„magas vár” (latinul „altum castrum”) néven fordul elő az okmányokban. Semmi kétség, hogy már ezer év előtt is ott állott azon a fönséges bércezen, amely a Duna tükreben nézi magát s amely regényes hegyektől övezetten, a szelíd természet bájával telt öbölből nyúlik fel merészen az égnek.

A szép királyi vár egy alvárral és egy védvárral volt biztosítva, úgy, hogy sok ideig bevehetetlen várnak tartották, mint később Komáromot.

Ambár a várak bevehetetlensége minden időben csak önámítás volt s legjobb esetben a *Bem* okoskodása.

– Ha bevehetetlen a vár, akkor úgyszem veszi be az ellenfél tőlünk, ha pedig beveszi, akkor nem bevehetetlen, tehát visszavehetjük tőle.

Visegrád leginkább a vegyes házbeli királyok alatt virágzott. Az Árpádok is sokszor megfordultak ott, sőt Salamon „ült” is benne másfél esztendő. A tornyot, ahol el volt csukva, máig „Salamon tornyának” nevezik.

De legjobban szerette ezt a helyet Róbert Károly, aki a vár aljára pompás palotát épített s állandóan benne lakott. Egész palotasor volt akkor Visegrádon; a főuraké, akik a királyi udvar fényét vetélkedve emelték.

Oláh Miklós érsek, aki már csak Mátyás halála után láthatta Visegrádot, mint szemtanú elragadtatással ír róla: „Bámulatra méltók voltak a függő erkélyek, a dísz- és vadaskertek, az alabástrom és márványmedencés szökőkutak, amelyeket műzsák szobrai vettek körül. Négy száz szobája volt a palotának, világraszóló fényben úszó. Az istállók márvánnyal vagynak bevonva. A vártemplom három alabástrom-oltárral és egy ezüstsípú orgonával ékeskedik.”

Itt követte el gyalázatos merényletét Kázmér herceg, Ulászló lengyel király fia, a szépséges Zách Klára ellen. A gaz csínyen, amelyben része volt a királynénak is, felbőszült az apa, Zách Felicián, s berontott éles kardjával a királyi termekbe, ahol háznépével éppen ebédnél volt Károly király.

– Életed a lányért, Erzsébet királyné! – s feléje sujtott.

A királyasszony sikoltva háritotta el kezével a vágást. Négy ujjá leesett.

– Gyerme kemért gyermek! – ordította a feldühödött főúr és a királyfiaknak rohant.

De szerencsére felugrottak a király emberei az asztaltól s felkoncolták a vérig keseredett öreget, mielőtt esetleg kárt tehetett volna a kis Lajosban, akiből Nagy Lajos lett.

1335-ben olyan pompát látott Visegrád, aminő még se azelőtt, se azóta nem volt Magyarországon. Keleteurópai értekezlet volt Károly királynál. Megjelent: János cseh király számos vitézével, III. Kázmér lengyel király a mesés fényű lengyel urakkal, Rudolf szász herceg, Boleszláv liegnitzi és Vladislav lanctritzi herceg, bíborba öltözött csatlósokkal, úgyszintén a német lovagrend meghatalmazottjai. A hadi játékoknak s az udvari ünnepélyeknek nem volt vége, hossza. A castelai püspök ilyen nyilatkozatra fakadt: „Aminő Visegrád, olyan csak a paradicsom lehet”.

Visegrádon tartották királyaink, ami a legféltettebb javuk volt: a koronát és a kényes rabjaikat. Ide tette fogságba I. Lajos a nápolyi herceget, Mátyás király pedig a Podjebrád cseh király fiát és Vitéz János esztergomi érseket.

Sőt úgy is esett, hogy ahol a korona volt elcsukva lakattal, oda került maga a koronás fő is, lakat alá.

1401-ben, április 28-án, Budán a rendek Zsigmond király elé járultak és szemére hányták törvénytelenégeit.

– Hát mit akartok velem tenni? – vágott közbe türelmetlenül Zsigmond, mert elunta a hosszadalmas panaszkitöréseket.

– Fogollyá teszünk, – mondá a nádor.

– Itt vagyok, fogjatok meg, de ne beszéljetelek annyit.

Így került fogságba Zsigmond Visegrádra, ahol egy félszázad előtt rútul bántak el szegény II. Károlyt, akit a Forgách Balázs csákányütéseitől vérbe fagyva, félig holtan szállítottak Budáról Visegrádra.

Erzsébet királyné a rabhoz küldte udvari orvosát, hogy az mindennap küldjön csatlóssal Budára üzenetet a sebesült hogylétéről.

„Sebei nem gyógyulnak. Nem él meg.” – Ez volt az első üzenet.

A második, harmadik üzenet is ez volt, csak napok múlva fordult meg a dolog.

„Sebei gyógyulnak. Megél.”

A szegény doktor, aki nem értett a politikához, komolyan vette a maga gyógyítását, meg se álmodhatta, hogy most már éppen azért nem él meg. Egy éjjel megfojtották börtönében.

Mátyás halála után, mint minden, Visegrád is hanyatlani kezdett. Ulászló alatt elpusztult a négyszáz szobás palota. II. Lajos már csak annyira becsülte, hogy egyik szeszélyes percében 1518-ban odaajándékozta – a szakácsnéjának.

Megtört a fenséges fellegvár varázsa is. A két következő zavaros században sokszor cserélt urat ő, a „bevehetetlen”. Hol elfoglalta a török, hol ismét visszavették tőle. Ép úgy vándorolgotott, mint az apró pipogya várak, míg végre I. Lipót, mert bizony őfelségének nem igen telhetett a magyar várakban valami nagy öröme, kiadta a rendeletet, hogy „szét kell hányni Visegrádot”.

A VÁRAK KIRÁLYA

Ha Hunyadi János nem tett volna semmit, csak azt, hogy ő nevelte Mátyás királyt, már azért is híres lenne.

Vagy ha nem tett volna egyebet, mint hogy ő építette fel Vajdahunyadot, már abból is ráismernének, hogy nagy embernek kellett lennie, aki koránál magasabban szárnyalt.

De hát Hunyadi János cselekedett még egyebet is. Szent István királytól kezdve le egészen Deák Ferencig, keresztül-kasul nyitogathatjuk, fűrészheljük történelmünk fiókjait, míg egy olyan nagy alakra találunk, mint Hunyadi János. Azaz, hogy nem találunk.

Minden csodálatos, ami keze nyomát viseli. Még ez a vár is, amely a Zalasd vize feletti sziklán kevélyen hirdeti a középkor fényét, művészetét és ízlését.

Szinte megismerni, ki mit épített e hatalmas, tündér szépségű várból.

Ezek a karcsú tornyok, a csúcsíves építészet remekei, ezek a szép ciradás erkélyek, e gyönyörű kidudorodások, ezek Hunyadi Jánoséi.

A rendetlen, összegyömösölt bástyák, erődök, szembosszantó melléképületek a Bethlen Gábor meg a többi tulajdonos kezényoma.

Mert sok kézen járt a vár. Mátyás király fiára, Corvin Jánosra hagyta, aki itt tartotta egyszerű udvarát, amelyben Fráter György is apród volt.

Corvin már ekkor felismervén a fiú nagy tehetségeit, és mondogatta:

– Keserves lesz még ez a te buksi fejed Erdélynek, ha idejekorán le nem szel-lik.

Corvin halálával nejeé lett a vár, majd zálogképpen (tizenkétezer forintban) az enyingi Törökökhöz jutott, ezek kihaltával pedig a fejedelemre, Bethlen Gáborra szállt.

Egy Bethlen-leány (Katalin) révén, aki a kalandos Zólyomihoz ment férjhez, Zólyomiaké lett Vajda-Hunyad, akik, apa és fiú, fejedelemségre vágyakoztak: börtönből börtönbe vándoroltak s elkobzások útján a vár kézről-kézre járt.

Apaffy Mihály uram ő nagysága „holmi tartozások” fejében Thököly Imrének adta.

De Zólyomi Miklós sem pihent s a portánál örökké mozgatta a maga dolgait.

Apaffy uramra nem egyszer ráreccsentettek. Egy eredeti levél fenn is maradt.

Atyámfia!

Zólyomi a fényes portánál panaszkodott, hogy Hunyad vára Thökölynél van. Barátom uram, ez nem illett. A dicsőséges szultán parancsa, hogy Zólyominak minden vagyona visszaadassék. Ezt tehát megértsd.

1667 június 15-én

Kara Musztafa, kaimakám.

A jámbor természetű Apaffy (akivel ilyen hangon beszélgettek a szultán vezérei) ijedten rohant Teleki nyakára a levéllel:

– Lássá Teleki Mihály uram, mit cselekszik.

És Teleki Mihály uram látta is, – mert jól tudta, hogy Kara Musztafa levele csak annyit jelent: „Küldjete ismét egy kis pénzt.”

Vitte is rögtön a levelet Thökölyhez.

– Láthatja kegyelmed, mit kell csinálni.

Thököly is látta; mindjárt összecsomagolt egy pár zacskó aranyat s küldte Telekinek, Teleki pedig Musztafának, miután visszatartott a maga számára is valamicskét.

Így ismétlődött ez igen gyakran, míg végre Zólyomi halálával teljesen háborítatlanul székelt Hunyadon Thököly, s fényes udvar tartott német őrséggel. Hogy miből állt az akkori „fényes udvar”, mutatja a hunyadvári lajstrom, amely szerint a várnak az őrségen kívül a következő személyzete volt: Egy várnagy, egy gazda, egy számadó, kulcsár, káplán és egy diák. Ezek valamennyien ezerkétszáz két forintba kerültek évenként.

Talán fölösleges mondani, hogy Thököly Imrétől is elkobozták s a vár Apaffyé, majd az Apaffyak után a kincstáré lett.

Minden gazdájánál sok viszontagságot állott ki, de megaláztatást csak ennél. A kincstár ugyanis 1852-ben a császári hivatalnokokat szállásolta el a Hunyadiak büszke várában.

Az újabb idők nem nagyon kedveznek a váraknak. Szerepük elmúlt, mert hasznuk elmúlt. A legerősebb sásfészek is leomlottak. Idők foga, háborúságok

zivatara, emberek közönye, gondatlansága, királyok ügyetlenkedése sok vár elpusztulását okozta.

Vajda-Hunyad is sokszor járta már a végét. De hatalmas megalkotója olyan talizmánnal látta el, hogy minduntalan felújult. A nagy Hunyadi művészetet hagyott lehelni a kövekbe.

A kövek szilárdsága nem mentette volna meg Hunyadot, de a művészet lehellelte parancsolón hirdeti rajtok: „Nekem meg kell maradnom”.

Áll is; romjaiból régi fényében, alakjában újjáépítették. Talán éppen szakasztott olyan, mint újkorában. Alant a kis Zalasd patak csörög rejtelmesen. Fenn a szép tornyok, fülkés bástyák csalóka ígézetbe fogják a vándort.

Mohón tapad szeme a cikcakkos százféle ablakokra, hogy nem jelenik-e meg valamelyikben Hunyadi János sisakos fejével, vállára boruló hullámos hajával, vagy a szelid arcú nagyasszony, Szilágyi Erzsébet, amint éppen szólítgatja valahonnan a gyerekeket: „Laci, Matyi, hol vagytok?”

A CSÁK FÉSZKE

TRENCSÉN

A Vág mentén fölfelé, Beckón túl kitágul a szilaj folyam völgye, óriási hegyek szinte egymásra dőlnek körös-körül keretnek, míg végre Kosztolnánál meredek sziklán megvillan egy hatalmas romvár: Trencsén.

Itt székelte valamikor a leghatalmasabb magyar úr, Csák Máté, aki fittyet hányt a királyoknak és a törvénynek.

A romhalmazban egy-egy kövön a Thurzó címer látszik, másikon a Forgáchok koronás nőalakja domborodik ki, amott a Hunyadiak hollója röpköd, majd a Zápolya– vagy az Illésházy-címer kerül szemünk elé.

A kövek elbeszélnek némán, hogy kik voltak ennek a várnak az urai.

A vár udvarán van egy hetvenhat ölnyi mély kút. Ehhez is tapad egy történet.

Trencsén urainak mindenük volt, ami szívüknek, szájuknak tetszett. Csak egy hiányzott s ezt az egyet még Csák Máté sem tudta előteremteni. Nem volt a váruraknak vizük. Vízet nem adhatott nekik a király, a szikla pedig nem akart adni. Pedig ugyancsak bizgatták elégszer.

Szapolyai István, aki 1475-ben kapta meg a várat, egy portyázásból nagy zsákmánnyal tért meg. Sok lábas jószágot és törököt fogott. Mind a kettő készpénz; mert a lábas jószágnak jó ára van és a rabokat is kiváltogatják apródonkint.

A rabok között volt egy gyönyörű leány, Fatime; szelid, finom, tartásban, modorban előkelő, elbájoló. Nagyon megtetszett Szapolyainénak, Hedvig tescheni hercegnőnek. Elkérte férjétől a hölgyei közét.

Rá néhány hónapra előkelő török úr, Omar basa fia, jelent meg Trencsénben a várúrnál, hogy a török rabokat szeretné kiváltani.

– Azt igen okosan teszed. Olcsón engedem őket.

Megalkudtak az összegben, de a török ifjú még így szólt előbb:

– Szeretném előbb látni, hogy mit váltok ki.

– Nézd meg hát előbb a portékát.

Levezette a rabokhoz. Az ifjú elhalványodott s remegve kérdezte:

– Csak ennyi?

– Nos igen.

– Mind itt van?

– Mind.

– Ő tehát meghalt! – kiáltotta kétségbeesetten.

– Kicsoda?

– Az én jegyesem, Fatime.

– Nem, a feleségemnek ajándékoztam.

– Őt akarom kiváltani, uram.

– Az lehetetlen. Amit egyszer feleségének ad a magyar ember, azt vissza nem veheti többé.

– Annyi aranyat adok érte, amennyit nyom – esengett a bég.

– Elég aranyam van.

– Száz arabs lovat hajtok érte az udvarodra.

– Elég ménesem van, – felelte ridegen Szapolyai.

– Hát mid nincs?

Szapolyai nevetett.

– Vízem nincs jó muzulmán. Fakassz nekem e kősziklából vizet s én odaadom nemcsak Fatimet, de valamennyi rabot ingyen.

– Add rá nemesi szavadat.

Ezzel nekilátott az ifjú és a rabokkal három hosszú évig vágta a kősziklát mindig mélyebbre, mélyebbre, lankadatlan erővel, szívóssággal, míg végre az emberi akarat előtt meglágyult a kő is és víz buggyant fel a mélységből.

Szapolyai szavát állta: a rabokat szabadon eresztette. A bég testileg megtörve e szemrehányó szavakkal vált meg tőle:

– Vized már van Szapolyai, de szíved nincs.

A Szapolyaiak akkor veszítették el Trencsént, mikor a trónra jutottak. János királytól ostrommal vette be Ferdinánd vezére, Baracska Pál.

Ferdinánd odaadta zálogba Thurzó Elek országbírónak, a Thurzóktól a Forgáchokhoz származott, míg végre az Illésházyaknál állott meg hosszú évszázadokig.

Sok vidám, rózsaszínű napja volt Trencsénnek; lagzi, menyasszonyvárás, kendőadás. Itt ment férjhez Mária, I. Lajos leánya, luxemburgi Zsigmondhoz. Itt várták a magyar főurak Podjebrád követeit, s fogadták mesés pompával Mátyás jegyesét. Itt jegyezte el magát Szapolyai Istvánné leánya, Szapolyai Borbála, Zsigmond lengyel királlyal.

A sötét napokból is kijutott. „Álgyúk sokszor dördülének, falak sokszor repedének”, különösen Illésházy István idejében, akitől el is kobozta a várat Rudolf császár és odaajándékozta a bécsi kereskedőjének, Henkl Lázárnak.

A Csák Máté vára Henkl uramnál!

Minden várúr arcát pirosra festette a harag és a szégyen. Maga Bocskay István azt üzentette Trencsénbe, hogy egy rőffel fogja onnan Henklt kiverni. (Milyen boldog idő, mikor még csak egy Henkl volt. Most már ezer van.)

1605-ben ostrom alá fogta Bocskay a várat és csakhamar bevette.

Okos ember volt, így gondolkozott:

– Most már kinek adjam? A saját embereim közül valamelyiknek? Ezek mindig marakodni fognak rajta. Ej, odaadom régi urának, Illésházynek.

Legott nyeregbe is ültette csatlósát, keresse fel levelével Illésházyt. A levél így szólt:

„Bevettem Trencsént. Kegyelmedé volt, hát nem adhatom én sem másnak.”

Mire visszaírt Illésházy:

„Nagyságodé volt a vár, most nagyságodé a várúr.”

Hű barátja lett Bocskaynak ezután, s nagyban elősegítette céljait, mert Trencsén vár nagyszerű ura, úgyszólván a Csák Máté hatalmát érte el, roppant népszerűsége és államférfiúi ügyessége révén.

Egyszer meglátogatta Mátyás főherceg Trencsénben s bizalmas beszélgetésben elárulta, hogy király szeretne lenni.

– Tegyen meg felséged előbb nádorrá, és akkor király lesz – mondta Illésházy.

A főherceg mosolygott.

– Az egy kicsit nehéz. Hanem kegyelmed tegyen meg előbb királlyá és akkor nádor lesz.

Illésházy meghajtotta magát.

– Ám úgy is jó.

Nemsokára király lett Mátyás főherceg, Illésházy pedig 1608-ban nádor.

Nem volt tréfadolog sem az egyik, sem a másik, – de mégis könnyebb volt Illésházynek királyt csinálni Mátyásból, mint Mátyásnak Illésházyból nádorispánt.

Mert Illésházy protestáns volt, s a protestánst akkor szívesebben ültették máglyára, mint nádori székre.

BECKÓ VAGY BOLONDÓC

BECKÓ VÁRA

Zsigmond király idejében a hatalmas Stibor vajda volt a legbolondabb okos ember (akit pillanatnyi szeszélyek vezettek néha a legkomolyabb dolgokban). Ellenben Beckó volt a legokosabb bolond.

Óriás birtokain vadászatot rendezett Stibor vajda egy napon. Mint az indus nábobok, a Vág melletti kis király is ezernyi hajtóval, száz meg száz társzekérral és roppant vendégajjal verte föl az őserdők csöndjét.

Színhagyományok szerint egy ebédre éppen ama kopasz szikla alatt települt meg a vidám társaság, amelyen később az ország legszebb vára állott. Derült hangulatba hozta a vajdát ebéd alatt a házi bolondja, a virgonc eszű Beckó.

– Vajjon mit csinál most Zsigmond király? – tündődött a főurak egyike, mire a bolond ezt felelte:

– Adósságot.

Bezzeg kitört erre a hahota mindenfelé.

A nyitrai püspök a hatodik kupa bornál azon kezdett sopánkodni, hogy miért nem hisznek a zsidók a Krisztusban? Abba is beleszólt Beckó:

– Ugyan hogy is hihetnének ott a fiúban, ahol az apa örökéletű?

Talált a felelet, ez is, az is. Úgy szórt a Beckó a szikrákat, mint a legnemesebb kő a színeket. Mindenki bámulta. Maga Stibor vajda is egészen odáig volt.

– No Beckó – mondta, – ma nagyszerű voltál.

– Az szoktam lenni, – felelte mosolyogva a bolond.

– Hálás leszek érte, – folytatta Stibor.

– Nem szoktál az lenni, – vágott vissza a bolond.

A vendégek gúnyosan mosolyogtak a gazda rovására, ami kissé felbosszantotta Stibort.

– No hát kívánj valamit!

– Jól van, jól. Én azt kívánom, építs nekem erre a sziklára itt fölöttünk egy várat; szebbet Visegrádnál.

És néhány nap mulva csakugyan elkezdődött az építkezés, vésték a kemény sziklába az alapokat.

Persze Stibor vajda kitalálta az építkezés legokosabb módját, az igazi *köz-munkát*, aki a hegy alatt ment el, lett légyen az lengyel kereskedő, vándorló legény, vagy bárkinek a jobbágya, azt befogták és tíz napig dolgoznia kellett, hogy aztán tovább mehessen. Ha szekéren jött, vagy lóháton, annál jobb, mert a szekérnek és lónak is hasznát lehetett venni az építés körül. Még az átutazó urak és úrasszonyok sem voltak kivételek: egész kíséretükkel ott marasztalták őket nyolc napig. Ha már bolondnak épül a vár, hadd legyen egészen bolond az építési módja is.

Pár év mulva fölépült a vár, olyan fényesnek, elragadónak, hogy a „legszebb”-nek tartották az országban. Stibornak magának is nagyon megtetszett, mikor először meglátogatta az immár várúrrá lett Beckót.

– Te Beckó, nekem ez a vár nagyon tetszik.

– Elég csinos.

– Cseréljük el, Beckó.

– Mit adsz érte?

– Annyi aranyat, amennyit te magad egy zsákban elbírsz és egy másik várat.

– Nem bánom, cserélek egy föltétel alatt: legyen a vár a tied, de viselje az én nevemet.

Ez a vár építésének a meséje. Így lett halhatatlanná Beckó. De a mesének folytatása is van, amely szomorú véget szánt Stibornak.

Ott lakott Beckón, ott tartotta fia lakodalmát is Széchen Katalinnal. Egy álló évig és egy napig tartott a dáridó. Az első napon nagy kegyetlenséget követett el Stibor: egyik szolgáját, aki kedvenc vadászebét megütötte, ledobatta a szikla tetejéről a mélységbe. Az utolsó napon (éppen egy évre rá) ebéd után pityókosan ledőlt a várkertben a gypepre szundikálni. Mérges kígyó mászott elő a bokorból és kivájta az alvó főúr szemeit. Stibor fölriadt az irtóztató fájdalomtól, örülten futott a sziszegő kígyó elől, amely üldözte. Futott, futott világtalanul... aztán meg röpült; mert mikor arra a helyre ért, ahonnan a szolgát ledobatta, lezuhant és szörnyet halt a mélységben.

Roppant birtokait fia örökölte, akiben az 1438. évben kihaltak fiágon a Stiborok, s Beckó az alsólendvai Bánffyaké lett királyi adomány útján. Ostromló had nemigen nyugtalanította Beckót, mert erős is volt, hozzáférhetetlen helyen is állott, mindössze egyszer próbálták szerencsét az Ibrahím budai basa arra kalandozó hadai, de Bánffy Kristóf benn a várban föl sem vette, gúnyos levelet dobott le az ostromlók közé:

„Jó reggelt kívánok kegyelmeteknek mind közönségesen; ha sikerül a várat bevenniök, kalapot emelek kegyelmetek előtt.”

Biz az nem sikerült. Eltakarodtak szégyenszemre s a gyönyörű sziklavár a „bevehetetlenség” hírébe esett. Zajtalan, békés fészek volt, ahol nyugodtan írhatta Bornemissza uram a Bánffyak védelme alatt református prédikációit.

Még tán ma is állana Beckó, ha a Bánffyak lendvai ága ki nem hal s a vár nem kerül hat atyafira. Amit az ellenség nem bírt véghez vinni, megtette a hat tulajdonos. Közös lónak túros a háta, közös háznak csurog a födele.

A beckói várban, amelyből egy-egy hatodrész illetett meg egyet, senki sem lakott, senki sem javított semmit többé. Villám ha lecsapott, szél ha valamit letépett, idő, amit megrongált, úgy maradt.

Lassankint rom lett; de olyan rom, amely még ma is mutatja Stibor királyi fényűzését: a kőbe vésett Stibor-címerek, a művészi faragványok. Sőt a festők ecsetjét is igénybe vette a hatalmas vajda. Az ivóterem dűledék falain még most is jól ki lehet venni két képet, egy táncoló medvét a vezetőjével s egy oroszlánnaal vívó lovagot.

A rege szerint két holló röpköd szüntelen az omladék fölött. E két holló Stibor és gonosz neje, Dobrochna, akik arra vannak elátkozva, hogy őrizték a várat, míg egészen egyenlővé nem lesz a föld színével.

CSÓKAKŐ

KATA ÉS ÉVA

Fehér vármegyében Csurgó és Mór között dűledeznek a Csókakő romjai.

Csókakő várának is érdekes regéje van. Miként adta oda Zsigmond király... de nem vágunk a krónika elé, amely eléggé mulatságos, még ha nem igaz is.

De igaz is lehet. Én legalább, ha akarom, valamennyiben hiszek, ha nem akarom, egyben sem hiszek.

Mert valamennyi váradományozási történet közt a legismertebb, legnyilvánvalóbb a Mária királynő adományozása, aki azt kiáltotta a Kis Károlyra rohanó Forgácsnak:

Vágd csak, fiam, vágd, Forgács

Tied leszen Gyimes és Gács.

Nos, igen szép, de mégsem egészen valószínű, hogy ő felsége ráért volna ebben a borzasztó pillanatban versben beszélni.

Már ennél mégis igazabb lehet a Csókakő története, amely a Zsigmond alatti török háborúkra ereszkedik vissza.

Háborút viselni akkor is nagy multság volt; kevesebbe is került, de némi ügygyel-bajjal bizony akkor is járt.

Ma lekopogtatnak sürgönyt s „berukkol” mindenki. Valaha nehézkes parancs ment violaszín pecsét alatt. Hát még a Zsigmond idejében? Ha katona kellett, semmit sem firkáltak, hanem fegyvereseket gyűjteni útnak indították a véres kardot, hogy keresse össze a többi.

A kard aztán elment. Hírnök hordozta véresen az országban és gyűltek a hadak a zászló alá.

Hát mondom, háborúra készült a király s a véres kardú heroldok szigorúan hirdették a nemesi kúriákon:

– Aki József napkor nem lesz a táborban, fejét s jószágát veszti.

El is ment mindenki a kitűzött napra, kivált a dunántúli nemesek, várurak ültek nyeregbe roppant számmal. Mert hát úgy volt felállítva a kérdés „fej vagy nyereg”. S a fejét mindenki jobban szereti, mint ahogy útálja a nyeret.

Somogyban például mindössze két jámbor nemesről verte a hír, hogy magokat a hadból kivonják, erdőkön, padlásokon bujdokolnak.

A somogyi várispán kerestette is darabontjaival a két gyávát. Azok látták is őket felbukkanni, hol nyomukban voltak, hol elveszítették; lápokban, ingóványokban; elfogni nem bírták. Az egyik nemesnek Berkészi Balázs volt a neve, a másiké Berkészi István.

Annál jobban csodálkozott Apul, a várispán, mikor a táborba ért és Zsigmond melegen szorongatta meg a kezét:

– A kend vármegyéje a legkülönb. Az egyetlen, amelyből az utolsó szálig minden ember bejött.

Nagy zavarban volt Apul.

– Nem lehet az uram. Két otthon maradt gyámoltalanról én magam is tudok. Az egyik Berkészi István, a másik Berkészi Balázs.

– Már pedig nekem pedig így jelentették.

– Akkor bizony félrevezették nagyságodat.

– Majd mindjárt meglátjuk – szólta Zsigmond s legott parancsolta Csupor alvezérnek: szólítsa név szerint a somogyi hadat, ha közte van-e a két Berkészi testvér?

– Igenis, itt vannak, nagyságos királyom.

Zsigmond nevetve mondta Apulnak:

– Úgy látszik kendet vezették félre, Apul uram.

– Már úgy lesz valahogy – dörmögte röstelkedve.

Bosszankodott. Egy kis kudarcnak is beillett az eset. Mégsem lehet ezt ennyiben hagyni. Menten a táborból hazaküldte Mihály nevű apródját a várnagyhoz, azzal a paranccsal, hogy példásan büntesse meg azokat, akik a Berkészi-féle híresztelésbe befolytak s őt fölültették.

Lóra ült az apród, ment, hol ügetve, hol sebesen, ahogy a ló bírta, de mire ha zaért Budáról Somogyba s ott elvégezte Kristóf várnaggal a dolgokat, aztán mire megint Budára visszaért s onnan, kérdezősködések szerint, mindenütt a Duna folyása mellett a tábor után ment, s mikor végre elért Galambócra, majd Nikápoly alá, már akkor vége volt a háborúnak. Csak a diadal-lakomára ért jókor.

A fényes győzelem örömmámorba hozta a királyt: madarat lehetett fogatni vele. Ami csak zsákmány és üres birtok volt az országban, mind kiosztogatta azok között, akik kitüntették magokat.

Mihály apród sietett fölkeresni az urát:

– No, mi újság otthon? – kérdezte Apul.

– Az az újság uram, hogy Berkészi uraimék most is otthon ülnek a sutban. Azaz bujkálnak kukoricaföldeken, pincékben és barlangokban.

– Az lehetetlen.

– Tulajdon szememmel láttam mind a kettőt. Üldöztem is őket Kristóf várnaggyal.

– Megfoghatatlan – dűnnyögte Apul s ment egyenesen a királyhoz, hogy elmondja neki.

– Nadragulyát evett kend – pattant fel a király, – hogy mindig ezen a két emberen lovagol. Nemcsak hogy itt vannak, hanem ki is tüntették magukat derekasan; jó harcos mindkettő. Csókakő várát nekik szántuk.

Apul zavartan csóválta fejét.

– És mégis... Engedje meg királyi nagyságod, hogy színről színre lássam őket.

– Nem bánom. Ugorj fiam, Perényi – fordult az apródhoz – intézkedjék a vezér, hogy a két lovag sátrunkba jöjjön.

Nemsokára két alacsony, zömök vitéz lépett be a királyhoz.

– Berkészi Balázs és István vagytok?

– Azok vagyunk.

– No látod, Apul! Derék lovagok vagytok, hűségüket, bátorságukat ím megjutalmazzuk. Tiétek és utódaitoké Csókakő vára és uradalma. Hanem most már húzzátok föl sisakrostélyaitokat, hogy szemtől szembe megismerkedjünk.

A két levante habozott.

– No, mi az? Le azt a sisakot! – parancsolá a király türelmetlenül.

A sisakot levették; két szép harmatos női arc tündöklött elő a mogorva páncélmezből s gazdag hajfonatok hullottak a harcosok vállaira.

– Ahá! – kiáltott fel Apul. – A Kata meg az Éva asszony. Jó napot kedves hugocskáim. Hát ehhez is értenek kegyelmetek?

– Kegyelem, kegyelem a férjeinknek!

Csodálkozásában alig tudott szóhoz jutni az uralkodó, majd végre e szavakkal fordult az urakhoz:

– Amely országban ennyi bátorság van a női szívekben is, ott fölösleges büntetést szabni a gyávaságra.

Aztán intett a nőknek, hogy lépjenek közelebb.

– Ti pedig, vitézlő asszonyok, megkapjátok, mint ígértem, Csókakő várát és uradalmát. Férjeitek életben maradnak a ti kegyelmetekből, de nevük örök időkre elenyészik, kitöröltetik a nemesek jegyzékéből, s a két családnak a ti nevetek alatt lesz folytatása a jövőben.

Így lettek a Berkészi István uram maradékai asszony neve után *Kathák*, a Berkészi Balázs uraimé pedig *Evvák*.

Az összegyűlt főurak lelkes „éljen”-nel helyeselték a király szavait, míg ő mosolyogva fűzte karjára a két vitéz menyecskét.

– Ez a csata az asszonyoké volt. Menjünk, elvezetlek benneteket méltó társatokhoz: Rozgonyinéhoz; ha ugyan megtaláljuk hamarjában – de ahol látom ni előcsillanni... a tengerzöld ruháját.

FOGARAS

A hagyomány szerint Apor László vajda építette Fogaras várát 1299-ben. Ugyanaz az Apor, akinek a lányába beleszeretett Ottó magyar király. A vén Apor oda-csalogatta koronástul, aztán elfogatta, bezáratta a várába, a koronát pedig ott tartotta magánál.

Mozgalmas történelmi események fűződnek ez ódon, sajtáságosan síma falakhoz.

Főlelevenül a múlt, amint ide belép az ember. Íme a nagy terem, ahol annyi nevezetes országgyűlés folyt le. Amott, abban a szögletszobában feküdt a ravatalon I. Apaffy Mihály 1690. április 15-én. A kápolna is ép még. Ide jártak imádkozni Erdély fejedelemasszonyai. (Mert e vár sok ideig volt a fejedelemlők tulajdona.) Északkeleti részén vannak a földalatti börtönök. Sok úri lakó volt ezekben is. Itt senyvedt Haller János, Cserey János, a makacs Béli Pál. Fényes és szomorú képek tolódnak egymásra.

De Fogaras, pusztán, mint épület, történelmi érdekessége nélkül is, méltán lekötheti a magyarok figyelmét, mert ősvárainak egyik legszebb példánya.

Hosszú, főlshedhető híd vezet a várba a víztartón át. A vár fala négyszögletben tornyosul köröskörül. Minden szögleten egy bástya, hat ágyúra való. Építhette Apor eredetileg, de a többi gazdák is toldották, újították. Látszanak a falakon a Báthoryak sárkányfogai, imitt-amott a Bethlen Gábor hattyúi.

A szép Fogaras várával egy nagy uradalom is járt, a „Fogaras földé”; valóságos hercegség. A XVI. században a Nádasdyak kezén találjuk, akik Fogarasföld örökös urainak címezték magukat. Nádasdy Annának keze révén jutott a vár Majláth István birtokába.

Nyugtalan lelkű ember volt Majláth István. Zápolya őt és Balassa Imrét nevezte ki Erdély vajdájává, de rövid időre rá Ferdinándhoz csaptak át.

Zápolya most sereget küldött ellenük s ostromolni kezdte Fogaras várát Török Bálint. A vár erős volt, Majláth nevetve hányt fittyet az ötezer ostromlónak. Szégyenszemre vissza kellett vonulnia a királyi seregnek.

Zápolya most országgyűlést tartott Tordán, megidézette a pártos vajdákat s minthogy nem jelentek meg védekezni, hűtlenségi pört akasztott a nyakukba.

Balassa megijedt. Kegyelmet kért. Meg is kapta. Majláth ellenben ezt üzenté dacosan:

– Tessék, mérkőzzünk össze! (s behúzódott erős várába).

Zápolya dühbe jött s nyomban megindult Budáról nagy sereggel Fogaras alá, hogy majd megtaníttja ő Majláthot! Azonban meghalt útközben Szászsebesen, 1540. július 21-én. Majláthnak csakugyan szerencséje volt, hát mindegyre merészebb lett és nagyravágyóbb.

Maga hirdetett most már tartománygyűlést Segesvárra s ott ismét fölveték Balassával a „vajda” címet. „Özvegyasszonnyal, gyerekekkel kikezdeni nem nagy virtus.”

Hanem az özvegy királynénak jó pártfogója akadt: a szultán, aki nyomban elküldte Erdélybe a nikápolyi basát, Bala bégét, az izgága főúr ellen. Majláth ismét behúzódott az ő „Fa-garasába”. (*Egy fagaras*, amely többet ér az ország összes rézgarasánál.)

Az ostromot megkezdte Bala bég, de csakhamar belátta, hogy gyenge sereggel s fogyatékos ostromszereivel nem tudja bevenni a várat.

Nem csüggedett azért, ügyes észjárású ember volt. Valahol kerített magának egy fickót, aki azelőtt bent a várban szolgált Majláthnál és ajánlkozott neki, hogy jó pénzért hasznos fölvilágosításokat ad. Som Ferencnek hitták az illetőt.

Som uram roppant csodálkozott, hogy Bala bég mindenről kérdezte a világon, csak a vár berendezéséről, erejéről, az őrségről nem. Mert Som uram sok várban, sok hadi kalandban megfordult és szakember volt az árulásokban. Bala bég minduntalan Majláth István uramról tudakozódott s úgylátszott, pompásan mulat annak a bolondságain, apró-cseprő cselekedetein. Jóképű ember-e? Szeret-e csinosan öltözködni? Vannak-e furcsaságai? Gógös-e a magatartása?

Som uram sokat tudott róla beszélni, de egyszer mégis kikottyantotta:

– De hát mire való mindez néked, kegyelmes Bala basa? Ne beszéljek inkább a várról?

– Nem szükséges, édes fiam. Szó, ami szó, neked bizalmasan megmondom, Majláth István uramat én szeretném megtenni erdélyi fejedelemnek.

Egyéb sem kellett Som uramnak. Jól sejtette Bala bég, hogy ezzel a hírrel nyomban a várba megy, mivelhogy kétkulacos ember ő kegyelme; de éppen ilyen kellett most neki.

Somot csakugyan beeresztették a várba (lehet, hogy éppen odatartozó volt) s elmondotta Majláthnak a basa megjegyzését. Ezzel aztán olyan szűt eresztett be a hiú főúr fejébe, amely ott erősen kezdett rágcslálni s mikor az ostromló basa

követet küldött hozzá, hogy szeretne vele négyszemközt beszélni, Majláth megindította az alkudozást e találkozás tárgyában.

„Kész vagyok elmenni” – üzentte Majláth – „de mivel biztosítasz, hogy nem vagy rossz szándékban?”

„Kezeseket küldök be, – üzentte vissza Bala bég – négy török főtisztet, köztük az édes testvéremet, Hasszán béget.”

„A kezesek nem elég, – folyt tovább az alkudozás – hanem esküt is tégy, hogy bántódásom nem lésson.”

Bala bég megesküdött ünnepélyesen az akkoránra tett két ujjal, a Majláth két követe, Horváth Péter és Boér György előtt:

– Esküszöm Allahra és Mohamedre, az ő szent szakállára, hogy én Majláth Istvánt, míg ez a nap az égen jár, egy ujjal sem bántom.

Nem volt már semmi kétség. Július 22-én elhagyta a várat Majláth. A hídon ott várta a négy kezes, aranyos ruhákban, drága kócsagos turbánokban.

Mikor Majláth kijött a kapun, azok egyenként belépkedtek rajta. A kapu becsapódott utánuk.

Majláth gyors léptekkel sietett az ostromló táborba, a vezéri sátor felé; teli tüdővel szívta a friss reggeli levegőt. Mert még korán volt. A nap csak az imént kelt föl a hegyek mögül s üdítő fényt lövellt szét, nem lankasztó forróságot; a vezéri sátort előntötte olvasztott arannyal, ragyogott, villogott a kopják hegyén.

Bala bég eleibe jött messziről s megölelte, megcsókolta, úgy vezette be a sátorába. Egész nap etették, itatták nagy fejedelmi bőkezűséggel, a basa bókokkal és szép szóval tartotta, s valahányszor közbeszólt Majláth, hogy „térjünk a tárgyra, mert vissza szeretnék menni”, a basa elszomorodott, hogy olyan rosszul érzi magát nála, és mindig az lett a megállapodás, hogy elég hosszú a nap, majd ráérünk a dolgunkat megbeszélni, – hiszen nem sokból áll az.

Pedig bíz az elég sokból állt, mert mihelyt a nap lealkonyodott, belépett a sátorba két csausz, és lefogván Majláth István uramat, kezdték kedélyesen megköztözni.

– Hát ez az esküd? – ordította dühösen a vajda.

Bala bég egykedvűen fonta át kezeit mellén.

– Arra esküdtem édes fiam, hogy addig nem lesz bántódásod, *míg ez a nap az égen jár*, – de nem kötelez immár semmi, mivelhogy a nap lealkonyodott; győződj meg róla magad is, édes fiam, ha majd kivisznek innen, mert nem szeretném, ha a jellememben kételkednél.

– Hát a kezesek? – hörögte Majláth.

– Azok bizony egyszerű janicsárok, akikért nem érdemes búsulni.

Így jutott fogságba Majláth István, ott is halt meg Konstantinápolyban a börtönben.

* * *

Két évtized mulva egy másik Majláth István támadt Békés Gáspárban, egy lugosvidéki köznemesben, akibe sok nagyravágyás és erős kalandortermészet szorult.

Békés bejött Erdélybe, ahol nagyon megkedvelte a fejedelem. Ekkor föltette magában: „Ez a Fogaras enyém lesz egykor”. Majláth István fia, Majláth Gábor ült akkor benne.

Békés megkörményezte, elhitette a jámborral, hogy előbb-utóbb elfogják, mert atya bűnében részesnek hiszik; legjobb lenne, ha eladná az uradalmát s kimene-külne külföldre.

A gyámoltalan Gábor szót fogadott, harmincezer forinton odadobta a fejedelemnek Fogarast s kifutott az országból.

Célját érte Békés; a fejedelem neki ajándékozta Fogarast. Most már Erdély leghatalmasabb nagy ura lett s föltette magában: „A fejedelmi süveg is enyém lesz egykor.”

S majd csak hogy be nem teljesedett. Békés éppen a prágai udvarnál mulatott, mikor János Zsigmond meghalt 1571-ben s őt ajánlta halálos ágyán utódjának. Anyyira szerette.

Váltott lovakon sietett haza Prágából, de akkorra már meg volt választva az új fejedelem: Báthory István. Bevette magát most Fogarasra s mint egy kis király, packázott a fejedelemmel, és pártot gyűjtött.

A fejedelem mindenféleképp próbálta hűségre bírni a pártost, de Békés egyre dacolt, míg végre Bánffy György vezérlete alatt sereget küldött Báthory Fogaras ellen. Tizenkilenc napig tartott a kemény ostrom, de most az egyszer sikerrel – mert Fogaras inogni kezdett s maga Békés is csak éjjel tudott elmenekülni, posztóba bevont patájú gyors lovakon.

A szekéren, amelyet a négy ló nesztelenül húzott, egy nagy hordót szállítottak. Abban a hordóban kuksolt beszegezve Békés Gáspár, a trónkövetelő.

Kifutott Prágába, de nemsokára visszatért még egyszer, gyűjtött sereggel, azonban Kerelő-Szent-Pálnál csatát veszített.

Így jutott Fogaras a fejedelmek birtokába s maradt is véges-végig, t. i. II. Apaffy Mihály haláláig. De csakis fejedelmeknek való birtok volt az. Magányos úri ember kezében valóságos átok; harminchárom mérföldnyi területével könnyen kísértetbe hozta az embert, hogy valami egyébnek kívánkozzék, mint a kis erdélyi udvar egyik alázatos csillagának.

A telhetetlen vakmerő emberre mai napig azt mondják Erdélyben:

– Hová megy ő kelme? Kerelő-Szent-Pálra!

DRÉGELY

Szép helyen áll. Jobbra az egymást sűrűn váltogató hegy-völgy alkotta hullámok fölött látni Nógrád csúcsát, a Dunára dülő hegyeket, Naszály széles bérceit, a környék mennykőfogóját, Szandát, a bujái magaslatoakat s a sötét Mátrát. Innen át balra kéklenek a beszercei hegyek, amelyek félkörben kanyarodnak le a csabragi hegycsoport délkeleti sarkáig a vár elébe.

Hogy mikor épült Drégely, teljesen a homályba vész. Először akkor bukkan fel a neve, midőn Albert király odaajándékozta Dénes esztergomi primásnak. Azóta a primások birtoka s igen jó karban tartják. Bél Mátyás szerint két várból állott, a külsőből és belsőből. A belsőbe kősziklából vájt oly szűk ajtó vezetett, hogy ha két őr elállotta, sem kijönni, sem bemenni nem lehetett rajta. Az udvaron száz öles, kőből kivágott kút adta a vizet, a várak eme becses italát.

1552-ben Ali, a vitéz budai basa, mikor bevette Veszprémet, győzelemittasan ígérte szultánjának:

– Addig nem nyugszom, míg Egert be nem veszem.

A szultán visszaizente neki:

– Az lesz a legszebb boglár győzelmi koszorúdon.

Tehát Egerre fáj az Ali foga, de előbb Egernek a segítő várait kellett meghódítani, hogy aztán nyitva legyen az út. Drégely ellen indult.

Drégelynek abban az időben két parancsnoka volt: Szondy György és Békefalussy Gergely. Az utóbbi szerencséjére nem volt otthon, vagy hogy szerencsétlenségére, mert ma talán az ő nevét is költők balladái tennék fülbemászóvá, dicsővé az utódok előtt.

Szondy volt csak otthon. Mihelyt az ellenség érkezését megtudta, összehívatta a várbeli asszonyokat, gyermekeket.

– Ti pedig készülődjetek fel és hagyjátok el a várat, hogy semmi sem legyen útban, hogy semmi sem puhíthassa meg szíveinket.

Szedték a cók-mókot az asszonyok, gyerekek, csak két kis apród, Szondy két kedvence, vetette magát a vezér lábaihoz: hagyja őket maga mellett.

– Nem lehet, – mondta szigorúan a vezér – mert nehéz napok jönnek, nem nektek, gyermekeknek valók. A várat nem adjuk oda, csak a halálunk után.

– Mégis engedj minket, jó bátyánk, melletted! – könyörgött a két szőke fiúcska.

– Jó, hát maradjatok, kedves cselédkéim! – s a homlokon csókolta mind a ket-tejüket.

Másnap már ott volt az ellenség; nagy hévvel kezdte az ostromot, ámbár mint Tinódy éneklí: „Négy álgýúja, hat tarackja néki csak vala”.

Nem igen lehetett jól fölkészülve, mert az első ostromok nem sikerültek; sok török veszett el s egészen hasztalanul. A hatalmas falak sérthetetleneknek látszottak. Már-már kifogyott az Ali türelme, midőn sátrában jelentkezett Piger nevű oroszfalvi varga.

– Mit akar a kutyahitű gyaúr? – kérdezte a basa kedvetlenül, – talán a bőrömet akarja kicserezni?

– Erővel veled akar beszélni, kegyelmes úr, – mondta a szolgálattelvő tiszt. Tahir aga.

– Mondd neki, hogy nem érek rá. Beszélje el neked, mit akar.

A varga elégedetlen volt odakünn a válasszal.

– Sok idejébe fog a basának kerülni, hogy most rá nem ér.

– Közöld velem, jó ember, a dolgodat.

– Úgy? Láttad már te azt, vitéz aga, hogy egy turbánt valaki a lábára húzott szandálnak?

– No, azt ugyan nem láttam.

– Hát én sem mondhatom el a lábnek, amit a fejnek szántam.

Az aga dühbe jött.

– Ejnye pokolra való tisztátalan állatja – s kihúzta a handzsárját – mindjárt a fejedet viszem be a fejhez.

Szerencsére éppen megjelent a basa az ajtóban, s intett, hogy eresszék be a vargát.

– Mit akarsz? Röviden beszélj!

– Hatalmas basa, tudd meg, hogy az én apám kőműves volt, ő építette a vár egy részét.

– Boszorkánymester volt, mert úgy építette a falakat, hogy a faltörő kos, az ágyúgolyóbis nem árt neki.

A vöröshajú varga vigyorgott.

– Okos ember volt az én apám, mert egy helyütt olyan gyengére építette, hogy egy óra alatt tönkre tehetnéd.

– Ne fecsegy nekem itt apádról, gaz kutya, hanem mond meg, hol az a gyenge hely.

– Igen uram, de ez nekem az örökségem. Beláthatod hatalmas vezér...

– Mindent belátok. Annyi aranyat kapsz, amennyi a bőrdobbe fér, ha igazat szóltál. Esküszöm neked Allahra.

A varga megnevezte a kapu alatti tornyot, leírta annak építési gyöngeségeit s fontos rendeltetését a várbeliekre nézve: megjelölte pontosan a helyet, ahonnan, mint a kártyavár, rögtön összeomlik.

– Jól beszélsz varga. Miféle származás vagy?

– Német vagyok.

– No hát csak maradj itt a táborban; megkezdjük az ostromot a te fecsegésed szerint; ha nem jól talál elsülni, arra az esetre is megkapod az útravalót.

Nyomban neki szegeztette Ali az ágyúkat a kaputoronynak... és igazat mondott a varga, a torony, amelyet kétségbeesetten védelmeztek Szondy katonái, kis idő múlva összeomlott, s maga alá temette Szondy sok katonáját s legvitézebb alvezérét, Zoltait.

Ezzel eldőlt a vár sorsa. Ali csodálkozott, hogy Szondy nem adja meg magát. Várt egy kis ideig, aztán megsajnálta: „Kár volna azért a derék vitézért. Nosza küldjete el az oroszfalvi papért”.

Márton, az oroszfalvi pap, nagy furfangos lehetett, mert nemcsak Szondyt értesítette fehér kendő lobogtatással az ellenség állásáról, hanem az Ali bizalmát is bírta.

– Eredj, te becsületes pap, Szondy Györgyhöz, az én képemben. Mondd meg neki illő szavakkal, hogy kár volna az életéért, adja fel a várat, ha már nem védhető. Amíg védhető volt, bizony nem üzentem. Vitéz a vitéztől nem kívánhat gyávaságot, arra nem bízhatja, de mire való az oktalanság a hősködésben?

Elindult Márton pap; Szondy jó kedvvel fogadta.

– Az ég hozott, de Ali küldött.

Átadta az üzenetet és a saját rábeszélő tehetségét sem kímélte.

Szondy a fejét rázta.

– Ali becsületes ember, hanem én is az vagyok. Az üzenet, amit hoztál, nem ér semmit, hanem azért mégis jó, hogy eljöttél. Meggyóntasz bennünket, akik még életben maradtunk. Talán csak nem veszi az egyház rossz néven – tette hozzá a rettenhetetlen hős tréfálkozva – hogy a török követnek gyóntunk meg.

Mikor az oroszfalvi pap meggyóntatta a várbelieket, még egyszer megkérdezte:

– Semmit se üzen kegyelmed Alinak?

– De igen. Naplemente előtt ott lesz az üzenetem.

Azzal elbocsájtotta Mártont és teljesen felkészült vitézeivel a halálra. Ami becses, értékes dolog volt a várban, olyan, ami valamiképp az ellenség erejét növelné, összehordatta az udvaron egy garmadára és meggyújtatta, szép, kevély paripáit elővezettette és egyenkint átdöfte. Ne üljön azokon soha ellenség.

Majd kiválasztott a sok közül két török foglyot, felöltöztette őket drága ruhába, sok ajándékot adott nekik és rájuk bízta két apródját.

– Menjete Alihoz, mondjátok meg neki nevemben, hogy én a halálra készülődőm, nevelje két kis apródomat kemény katonának. Jobb kézre nem bízhatnám.

Ali naplementig türelmetlenül várta az üzenetet. Észrevette a nagy füstoszlopot, amely a vár udvarán gomolygott. Vajjon mi lehet az? Végre jelentették, hogy valami küldöttség közeleg a várból, két férfi, mindegyik egy gyereket vezet.

Mikor Ali megértette a várkapitány üzenetét, kibuggyant a szemeiből a könny s végigfolyt deresedő szakállán. Odalépett a két fiúhoz, megsimogatta őket gyengéden és a sátrába vezette.

– Fölnevellek benneteket, ahogy ő akarta, kemény katonának, keresztényeknek, magyaroknak.

Most aztán megindult a roham teljes erővel a vár ellen, minden oldalról. A halál órája ütött.

– A résekhez vitézek! – vezényelt Szondy s kemény tűzzel fogadta a tóduló elenséget. – A falakra! A falakra!

Felosztotta kisdéd elszánt seregét, hogy ide is, oda is jusson belőle:

– Menjünk a másvilágra, de egy-két törököt mindegyikünk vigyen!

Ő maga a kapuhoz rohant a legbátrabbakkal. Úgy küzdött mint egy Kinizsy. Egy golyó a térdét találta. Fél térdre rogyott, de a kezének nem volt semmi baja; jobbra-balra osztogatta vele a sebeket.

Mind erősebben hangzott az „Allah”, egyre halkabban a „Jézus”, míg végre teljesen elhalt az utóbbi név, halálos hörgéssé vált a haldoklók ajkain, csak az „Allah” harsogott egyedül. Allah maradt a győztes.

Szondy is ott feküdt holtan a várkapu előtt, sebekkel elborítva. Fejét ép most viszik Ali elé.

– Íme, itt a várkapitány feje!

Ali katonásan tisztelgett a fejnek.

– Derék vitéz volt, – mondta a meghatottságtól remegő hangon s kezével az átellenben levő hegyre mutatott. – Temessétek el oda, testével együtt, tűzzetek a sírjához gerelyt és zászlót!

S azóta ott a hegy tetején aluszik a nagy hős, világhírű Zrinyi Miklósnál egy csöppet sem kisebb, sírját vad méhek döngik körül s nevét édes dalok ültetik át a szívekből szívekbe, emberöltőkön keresztül, világvégéiglen...

Miután elesett az őrég, Aliék vonultak be a várba, de a törökök savanyú arcot vágtak, mert zsákmányolni való nem volt.

– Uram, – szólt a varga, miközben odafurakodott a basához, – most már engem is elégíts ki!

A basa megvetőleg nézett az árulóra s intett két csausznak.

– Amit ígértem megkapod. Az ígértem, hogy annyi aranyat kapsz, amennyi a bőrödbe fér. Üssétek agyon tehát és nyúzzátok meg. Majd meglátjuk mennyi fér a bőrébe.

A csauszok megfogták az oroszfalvi vargát, kapálódzott, csikart, rúgott, harapott, de hasztalan. A basa parancsát teljesíteni kellett.

Varga uram bőrét lenyúzták, kikészítették, a basa teletöltötte színültig arannyal, s elküldte a majsztérné asszonyomnak Oroszfalvára.

Drégely negyven évig maradt török kézen, mígnem Pálffy Miklósnak vér nélkül sikerült visszavennie: a török őrség közeledtének hírére elfutott, szabad prédának hagyta.

Sőt, mint akkoriban mondták, a vár negyven év alatt váracsot szült. A törökök Drégely védelmére egy „Palánka” nevű kisebb várat építettek egy szomszéd hegnyelven, az Ipolyhoz közel. Most ez is Pálffy kezére jutott.

GÚNYVÁR

Szép dolog a virágbeszéd, sőt a legyezőbeszéd is divatban volt egy időben az előkelő szalonokban, de mi ez mind a *várakkal való beszélgetés*hez képest.

Ezt a nagyúri mulatságot megcsinálta János Zsigmond király 1562-ben.

A székelyek rossz fát tettek a tűzre. Mikor kardra került a viszály I. Ferdinánd és János Zsigmond közt, a székelyek Ferdinánd mellett nyilatkoztak. Leginkább a pixidárosok, akik Ausztriától remélték megszorított kiváltságaik helyreállítását.

„Nem kell János Zsigmond!” Ez a kiáltás zúgott végig a székely bérceken.

Össze is gyűltek a vajai rétre vagy negyvenezren, a nagytermetű Pálfalvi Nagy György vezérlete alatt.

– Halál János Zsigmondra és az urakra!

Még akkor nem sok ideje múlt a Dózsa-lázadásnak. Nagyon öreg emberek még emlékeztek rá. És a fiatalok szerették volna megkóstolni.

A király ellen indultak; közben zsákmányoltak a nemesi portákon. Hanem a király sem aludott, ellenök küldte az oláh származású Majláthot, aki Marosvásárhelynél szétverte a felkelőket.

Rossz napok jöttek most a székelyekre. Kiváltságaikat még kisebbre szorította a király, és a nagytermetű Pálfalvi György sem maradt olyan nagytermetűnek; megkisebbedett egy fejjel. Nemkülönben a többi főnökök, akik a segesvári országgyűlés határozatából szintén halállal lakoltak.

De a szikra még mindig ott parázslott a székely földön, a kifolyt vér el nem oltotta. János Zsigmond, hogy a további lázadásokat megfékezhesse, két várat épített, egyet Udvarhelyen, egyet nem messze attól Várhegyen.

Az egyik várnak ezt a nevet adta: „*Székely támad*”, a másik várnak ezt a nevet adta: „*Székely bánja*”.

Egy kövekből rakott, bástyákkal erősített, tornyokkal ékesített, nehéz ágyúkkal felszerelt gúnyirat!

A két vár tehát nagy szála volt a székelység szemében. Elég volt említeni őket, hogy arcukba kergesse a vért.

Sokáig nem lehetett a szégyent túrni. 1599-ben az egyik gúnyvárat (a várhegyit) széthányta a haragra lobbant székelység úgy, hogy kő kövön nem maradt.

Az udvarhelyi fészek sokkal erősebb volt, csinosabban, nagyobb gonddal építették; imitt-amott most is látszik a falakon egy-egy megkopott, elmosódott farkas (a Zápolyák címere), néhol pedig az Izabelláé: a kígyó.

De ha százszor erősebb lett volna is, addig nem nyughattak a vitéz székelyek, míg az a farkas rájuk viczorította a fogát és a kígyó nyakuk körül tekerődött.

Nekiestek egy nap az udvarhelyi várnak is és lerontották, de nem valami nagy szerencséivel, mert a lacfalvi országgyűlés rájuk parancsolta: „Építsék fel újra!” Építsék fel a saját szégyenüket. Keservesen esett ez a téglahordás.

János Zsigmond halála után az államé lett a vár, majd II. Rákóczi György odaadta Kemény Boldizsárnénak ötezer forintban. Később a Gyulai családé lett, míg végre Pekry Lőrinc kuruc vezér haragjában székelyekkel lebontatta.

Romjai ma is állanak, de a székely már nem bánja. Ami seb volt valamikor, most kellemes emlék. Régi neve is már a regéé. Egyszerűen „csonka várnak” hívják. Farkastej nő az udvarán s kígyó csúszik a gyom között – mintha itt még mindig a János Zsigmond címerállatai szerepelnének.

SÓVÁR

Eperjestől délnyugatra épült Sóvár, egy oly nevezetes hegyen, amelynek sóforrásai vannak. A krónika szerint az itt ásott sóból hozták a tótok Árpádnak a meghódolás jelét.

Minden várhoz elég történeti rege tapad, magyar zamatú regék, és nem efféle „fehér asszonyok”, akik közönségesen minden európai várban kísértének, nyíllal lelőtt lantos szelleme, az ablakból kiugrott várkisasszony nyugodni nem tudó lelke, börtönben igazságtalanul agyonnyomorgatott hősök árnyéka. Ezeket hagyom én a holdkóros poétáknak.

Egyes apró históriák érdekelnek engem, a Thurzó György lakodalmi meghívója Lietva várába, amelyet lóhátas dobosok hirdettek szertesztét:

„Hivatalos rá mindenki s egy álló évig tart.” (Az öreg elődök is értették ám az úri tempót.)

Kisvárdá várában az utolsó Krucsay lefejeztette a feleségét, mert az anyának érezte magát s a Krucsay-családra egy jóslat nehezült, hogy az utolsó Krucsay el fogja az országot árulni. Krucsay Márton uram tehát azt gondolta: „Én az országot el nem árulom, hadd legyenek hát én az utolsó Krucsay.” Nem is lett a jóslatból semmi.

Palota várában (ahol Ujlaki volt az úr) egyszer igazságos Mátyás is megfordult, akinek kedvenc eledele, a csuka is ott volt a fogások közt; a várúr nagynehezen fogatott néhány csukát Csóron. A csuka máját azonban nemcsak a király szerette, hanem a pákosztos szakácsné is, minélfogva máj nélkül adta fel a halat az asztalra. A király behívatta ebédközben s megkérdezte:

– Hol van ennek a csukának a mája?

A szakácsné elvörösödött, de csak egy percre, pergő nyelve gyorsan talált mentséget:

– Csóri csuka, nincsen mája.

Mire a király ép oly hirtelen felelte:

– Palotai pálca, nincsen száma.

Ahogy várról-várra ugrik a képzelet, mindenütt megvillan egy s más, ami megemlékezésre érdemes. Csak egy-egy morzsa mindenütt. De összerakva mégis a multak hű képét adja.

Most azonban maradjunk egyszerűen Sóvárnál, amelyet László király 1285-ben Micbán Simon fiának, Györgynek adományozott, aki nemcsak a tatárok ellen küzdött vitézül, hanem Ottokár cseh királynak is hátához szabdalta a kardját.

Nagy vitéz volt, lantosok énekelték tetteit, amelyek közt nem a legutolsó, hogy Konrád német császárt is megkergette.

– Urad vagyok – szolt Konrád, mikor a csata hevében Micbán Györggyel összeütközött.

– Eb ura vagy, fakó! – szolt vissza Micbán s leütötte a császár fejről a sisakot s még fakó színű hajából is leszelt éles acéljával egy ostorhegyre valót.

Szerette volna játéku hazavinni a gyermekeinek, de még akkor nem voltak. Bezzeg lettek azután.

A krónika ezt illeténformán adja elő:

Egyszer alamizsnát kéregetett egy koldus asszony Sóváron. A várúresszony igen kegyes és jószívű teremtés volt, aki szívesen osztott szegényeknek alamizsnát, – de a koldusasszony két gyermekét, újszülött csecsemőket, ringatta éhségtől kiaszott karjain. Ikrek voltak az ártatlanok.

Az iker-szülést a kor, és így Micbánné is, becstelenségnek tartotta.

– El a szemeim elől, gyalázatos teremtés!

– Kegyelmes asszony! Nincsen maradásom sehol, még a kőről is elkergetnek, ha fejemet odahajtom.

– Üldözzenek a vadak is, még a viharban sem legyen nyugodalmaid. Szolgák, kergessétek el!

Az elkergetett asszony átokra emelte kezeit:

– Hét gyermeked legyen, Micbánné egyszerre...

Az átok megfogta. Micbánné hét gyermeket szült. Restellte a dolgot kimondhatatlanul. Dajkájának megparancsolta, hogy egyet hagyjon meg, a többit mind pusztítsa el.

A dajka azonban megsajnálta a hat szép gyermeket, egy halász gondjaira adta és visszament jelenteni, hogy mind a hat fiút a vízbe dobta.

A szerencsétlen anya, aki a szégyennél inkább a gyilkosságot választotta, sohasem mosolygott többé.

Rémképek üldözték, látta fuldokolni gyermekeit s ilyenkor úgy tetszett, mintha a halál megmaradt egyetlen fia, Simon, után nyújtotta volna ki fagyos kezeit.

– Nem, nem adom, – sikoltott álmában éjjelente.

Keserves esztendőök teltek el. A lelkiismeret folytonosan kínozta, sokszor volt azon a ponton, hogy férjének mindent bevall, de bátorsága hiányzott.

A kis Simon nőtt, jól tudott bánni a karddal, kopjával, kitünően lovagolt s a tudományokból is kivett annyi részt, amennyit akkor a magyar úriak kivettek. (Biz azzal nem lehetne manapság oklevelet szerezni.)

De ehelyett az első ünnepélyes tornát pompásan megívta, minek öröme nagy dáridót csaptak Sóváron.

Micbán szerette a halakat. A legszebb darabokat halászták ki s majd két mázsa volt a préda, amit egy deli halászegény nagy könnyűséggel vitt a vállain.

A csatlósok éppen néminemű fegyverjátékot próbálgattak, mikor a halat átadta a halászegény s ő is megemelt egy kopját.

– Tedd le, varjú, azt, ami a sasnak való – mordult rá a csatlósok hadnagya, – nem értesz te ahhoz.

– Hátha értek, nagy jó uram.

– Gyepre állj akkor! Hozzatok lovat a fiúnak!

A lovászok egy tüzes, makrancos paripát vezettek le s előre jót nevettek, hogy milyen kedélyes tréfa fejlődik most.

Egy elfutott Simon úriért s a többi urakért. Mire ezek lejöttek, a fiatal halászegény már hat harcedzett csatlóst terített a porondra. A ló meg báránnyá szelidült alatta.

Ekkor maga Simon úri ült nyeregbe s fél óráig hasztalan küzdöttek egymással. Micbánné ránézett a halászegényre s feltűnt neki, mennyire hasonlít Simonhoz.

Abbahagyatta a vitézi játékot s fölhivatta magához. A fiú elbeszélte, hogy még öt testvére van otthon, akik mind ilyen erősek s akiket vele együtt a kapivári remete tanított tornára.

Micbánné legott kérdőre vonta a dajkát s az bevallotta, hogy a hat fiút egy halász gondjaira bízta s mert úgy gondolta, hogy az anya szíve egyszer majd csak meglágyul, maga ügyelt a nevelésükre.

Mondani is alig kell, hogy Micbánné mindent bevallott férjének, aki harag helyett szívből örült a hat szép daliának.

Rögtön Sóvárra hozták mindnyájukat, a halásznak nemességet eszközöltek ki s tőle származnak a *Halászkok*.

Micbán hét fia hét nemzetség őse lett és pedig a Csapy, Bocskay, Szötér, Ráskay, Eszényi, Kövesdy és a sósvári Soós őse. (Ez a legutolsó familia még ma is él.)

1525-ben Sóvárt Katzianer János generális a Zápolya pártján levő Sósvári családtól Ferdinánd császár részére elfoglalta, de 1528-ban visszakapták.

A vár nemsokára Zápolyáé lett, akitől Ferdinánd elhódította s 5521 aranyért az eperjesieknek zálogba adta. A besztercei országgyűlésen ismét a Sóváriak kapták meg.

Végre 1547-ben császári paranccsal lerombolták.

V É G E